

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FEMİNİST ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA BEŞ ROMANIN
İNCELENMESİ (SÖZDE KIZLAR, İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN, FOSFORLU
CEVRİYE, ÖLMEYE YATMAK, ÖLÜ ERKEK KUŞLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HÜSEYİN ÖZTÜRK

2000005987

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kayhan ŞAHAN

NİSAN 2024

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FEMİNİST ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA BEŞ ROMANIN
İNCELENMESİ (SÖZDE KIZLAR, İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN, FOSFORLU
CEVRİYE, ÖLMEME YATMAK, ÖLÜ ERKEK KUŞLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
HÜSEYİN ÖZTÜRK
2000005987

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kayhan ŞAHAN
Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Muharrem KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Güler UĞUR MELİKOĞLU

NİSAN 2024

ÖN SÖZ

Feminist edebiyat eleştirisi dünya genelinde özellikle son yüz elli yılda etkinliğini arttırmış ve metinlerin dillerinin bu yöntemle tekrar incelenmesi amaçlanmıştır. Edebi eserlerde eril bir yazı dilinin var olup olmamasına dikkat edilerek metinlerin dil yapıları ortaya konulmuştur.

Geçmişten günümüze yazılan pek çok eserde kadınlarla ilgili normların edebi eserlere de yansıtıldığı, karakterlerin tıpkı sosyal hayatta olduğu gibi cezalandırıldıkları, şiddete vb. yöntemlere maruz bırakıldıkları ortaya konulmuştur. Tüm bunlar gerçekleşirken anlatıların dili de eril bir anlayışla şekillenmekte ve kadınlara edebi eserlerde dahi bir özgürlük alanı bırakılmamaktadır.

Ataerkil toplum yapısı dünyanın pek çok ülkesinde yakın bir anlayışla metinleri şekillendirmekte, kadın karakterler bazı değişimlerle birlikte genel olarak yakın eylemlerle karşılaşmaktadır. Feminist edebiyat eleştirisi metinlerin eril dil varlığını ortaya koyarken yeni bir dişil dil oluşumu noktasında bir fikir sunmaktadır. Çalışmayı dikkatle inceleyecek bir okuyucu edebi eserler için bir bakış açısı kazanacak ve bundan sonraki okumalar için feminist eleştirinin kavramları bağlamında bir bilgi birikimine sahip olacaktır.

Tezin temel problemi, metinlerde bulunan eril yazımın varlığını tespit edip bu örnekleri feminist edebiyat eleştirisi kuramıyla incelemektir. Böylece hem var olan eril yazın ortaya konacak hem de bu söylemin feminist edebiyat bağlamında hangi düşünceyi örneklendirdiği tespit edilecektir. Bunları yapmak amacıyla önce feminist edebiyat eleştirisi incelenerek bulgular, ulaşılan sonuçlar aktarılacak sonrasında ise bunların Cumhuriyet Döneminden örneklenen romanlara yansımaları ortaya konulacaktır. Son bölümde ise genel değerlendirmelerden bahsedilecektir.

Eğitim hayatımın tamamında desteğini esirgemeyen, güçlü, çalışkan ve özverili bir Türk kadını olan annem Leyla ÖZTÜRK'e, desteklerini esirgemeyen babam Nazim ÖZTÜRK, kardeşlerim Zeynep ÖZTÜRK ve Kadir ÖZTÜRK'e teşekkür ederim. Hocalığıyla hayatımın her anında örnek alacağım sayın hocam Kayhan ŞAHAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hüseyin ÖZTÜRK

Nisan, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. FEMİNİST ELEŞTİRİNİN GELİŞİMİ	6
1.1 Mit Eleştirisi	7
1.2 Marksist/Sosyalist Feminist Eleştiri.....	8
1.3 Fransız Feminist Eleştirisi	9
1.4 Psikanalitik Eleştiri	10
1.5 Yapısalcılık- Postyapısalcılık- Yapisöküm- Postmodernizm	11
1.5.1 Yapısalcılık	11
1.5.2 Postyapısalcılık	12
1.5.3 Yapisöküm.....	12
1.5.4 Postmodernizm	13
1.5.5 Siyah Feminizmler: Afrika Diasporası.....	13
1.5.6 Lezbiyen Feminist Eleştiri.....	14
1.5.7 Feminizmin Geleceği	14
2. İKİNCİ DALGA: BEAUVOİR, MİLLETT, FRIEDAN, GREER	15
2.1. Simone de Beauvoir – Kadın Doğulmaz Kadın Olunur	15
2.1.1. Öteki, Başka Olma Meselesi	16
2.1.2. Cinselliğe Giriş.....	21
2.1.3. Annelik	21
2.1.4. Olgunluktan Yaşlılığa Geçiş, Kadının Durumu ve Kişiliği.....	22
2.1.5. Narsist Kadın	23
2.1.6. Aşık Kadın.....	23
2.1.7. Mistik Kadın.....	23
2.1.8. Bağımsız Kadın ve Sonuç	24

2.2. Kate Millett.....	24
2.2.1. İdeolojik.....	24
2.2.2. Biyolojik.....	25
2.2.3. Sınıfsal.....	26
2.2.4. Ekonomik ve Eğitsel	26
2.2.5. Kaba Güç	26
2.2.6. Mit ve Din	27
2.2.7. Tarihsel Gelişim	28
2.2.8. Eğitim	29
2.2.9. Siyasal Örgüt	30
2.2.10. Çalışma Alanı	30
2.2.11. Ev Konusu.....	30
2.2.12. Cinsellik Üzerine	31
2.2.13. Yazınsal	31
2.2.14. Karşı Devrim.....	31
3. ÜÇÜNCÜ DALGA: ÜÇÜNCÜ DÜNYA FEMİNİST ELEŞTİRİSİ	33
4. TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASINDA KADIN KİMLİĞİNİN DEĞİŞİMİ	34
5. TANZİMAT DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE KADINLARIN EĞİTİMİ	37
6. TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASINDAKİ ROMANLARDA KADINLARIN DURUMU	38
6.1. Doğu Batı Meselesi.....	38
6.2. Ahlaki Meseleler.....	38
6.3. Aşk Teması ve Evlilik Meselesi	39
6.4. Kadının Gelişimi, Esaret.....	40
6.5. Servet-i Fünun Dönemindeki Romanlarda Kadınlar	40

7. KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE VE ROMANLARDA KADINLARIN DURUMU	42
8. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE’SİNDE KADINLAR	43
9. FEMME FATALE: ÖLÜMCÜL KADIN KARAKTERLER.....	45
10. ESERLERİN İNCELENMESİ.....	47
10.1. Sözde Kızlar	47
Peyami Safa’nın Hayatı.....	47
Kitabın Özeti ve İncelenmesi	47
10.2. İçimizdeki Şeytan	51
Sabahattin Ali’nin Hayatı.....	51
Kitabın Özeti ve İncelenmesi	52
10.3. Fosforlu Cevriye.....	55
Suat Derviş’in Hayatı.....	55
Kitabın Özeti ve İncelenmesi	56
10.4. Ölmeye Yatmak.....	60
Adalet Ağaoğlu’nun Hayatı	60
Kitabın özeti ve İncelenmesi.....	61
10.5. Ölü Erkek Kuşlar.....	71
İnci Aral’ın Hayatı	71
Kitabın Özeti ve İncelenmesi	72
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	80

ÖZET

Feminizm son yüzyılda hem sosyal hayatta hem edebi eserlerde altın çağını yaşamaktadır. Kadınların sosyal hayata aktif katılımı ve Sanayi Devrimi sonrası iş hayatında kendine yer bulmasıyla birlikte kendileriyle ilgili alanlar yeniden şekillendirilmekte, bugüne kadar erkekler tarafından oluşturulan ve genel geçer nitelikte görülen normlar, kadınların fikirleriyle şekillenen yeni bir yapıya evrilmektedir. Kadınlar kendilerini doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren konularla ilgili olarak fikirlerini beyan etmekte, karşı tezlerini ortaya koymakta ve mevcut durumun değiştirilmesi için çabalamaktadırlar.

Kadınların kollektif olarak hareket etmesi, bilinçli örgütlenme, sivil toplum kuruluşları vs. yapılar sonucu feminizm kuramı şekillendirilmiştir. Bu kuram edebi eserlere de yansımış, yazılan yeni eserlerde kendine yer bulduğu gibi eski eserlerin eleştirilmesine de neden olmuştur. Bu anlayışla oluşturulan feminist edebiyat eleştirisi yazın dünyasına yeni bir yol açmıştır. Feminist eleştiri söylemin değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Burada erkeklerin dünyası vasıtasıyla aktarılan kadın söyleminden vazgeçilerek yeni bir kadın söylemi oluşturulması, bunu yaparken var olan eril söylemin de ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu şekilde yeni bir yazın ve okur kitlesi oluşturularak feminist eleştiriye yeni alanlar açılacaktır.

Bu çalışmada feminist edebiyat eleştirisinin ne olduğu (ya da olmadığı) üzerinde durularak bu alanda çalışmalar yapan birçok isme yer verilerek feminist eleştirinin ana başlıklarından bahsedilecektir. Sonrasında ise Cumhuriyet döneminden seçilen romanlarda bu anlayış örneklendirilerek seçilen eserler feminist edebiyat kuramı bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Feminist edebiyat eleştirisi, Maggie Humm, Simone de Beauvoir, Cumhuriyet romanları, feminizm.

ABSTRACT

Feminism has been experiencing its golden age in both social life and literary works in the last century. With women's active participation in social life and finding a place for themselves in business life after the industrial revolution, their fields are being reshaped, and the norms that have been created by men and considered to be generally valid until today are evolving into a new structure shaped by women's ideas. Women express their opinions on issues that directly or indirectly concern them, put forward their counter arguments and strive to change the current situation.

Women's collective action, conscious organization, non-governmental organizations, etc. Feminism theory was shaped as a result of these structures. This theory was also reflected in literary works, finding a place in new works as well as causing criticism of old works. Feminist literary criticism, created with this understanding, has opened a new path to the literary world. Feminist criticism argues that the discourse should be changed. Here, it is aimed to create a new women's discourse by abandoning the women's discourse transmitted through the men's world, and to reveal the existing masculine discourse while doing this. In this way, a new literature and readership can be created and new areas can be opened for feminist criticism.

In this study, the main topics of feminist criticism will be mentioned, focusing on what feminist literary criticism is (or is not), and many names working in this field will be included. Afterwards, this understanding will be exemplified in the novels selected from the Republic period and the selected works will be examined in the context of feminist literary theory.

Key words: Feminist literary criticism, Maggie Humm, Simone de Beauvoir, Republic novels, feminism.

KISALTMALAR

vb. : ve benzeri

s. : Sayfa

Yay. : Yayın

vs. : ve saire

çev. : çeviren

Prof. : Profesör

Dr. : Doktor

GİRİŞ

Maggie Humm, feminist edebiyat eleştirisinin özgünlüğünü toplum ideolojilerinin ve bunların uygulamalarının edebi metinlerdeki etkilerinde olduğunu öne sürmektedir. (Humm 11). Çünkü Feminist eleştiri dediğimiz kavram toplumsal, sosyolojik ya da bireysel durum ve olayların kadınlar açısından incelenmesi ve tespit edilmesi, sonrasında da ortaya çıkan problemlerin çözümlenmesiyle şekillenmiştir.

Kadın problemlerini adı olmayan sorun olarak nitelendiren Betty Friedan, bu sorunun uzun yıllar boyunca kadınların içinde var olduğunu fakat dile yansıtılmadığını belirtmektedir (Friedan 15). Kadınlar dar bir alanda tutularak özellikle ev kavramı ile özdeşleştirilmiş ve bu alana ait özellikleri kutsanmıştır. Kadınların özgürlük alanlarını geliştirmek amacıyla yaptıkları eylemler, evin ve ona ait unsurların kutsanması engeline takılmıştır.

Kadın hareketlerinin uzun süre sonunda kazanılan başarısı bütüncül bir şekilde hareket edilmesiyle sağlanmıştır. Jane Spencer kaç kişi olmanın bir önemi olmadığını, dalgalar yaratılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir (Donovan 11). Bu dalga Batı ve Doğu feministlerinin uzun uğraşları sonucu bir noktaya kadar gerçekleşmiştir.

Feminizm hareketi 18. Yüzyılın sonlarında erkeklerle kadınların iş, aile ve yasal haklar açısından eşit olanaklara sahip olmasını hedeflemektedir (Humm 9). Feminist edebiyat eleştirisi ise bundan farklı olarak eserde ne aradığını bilmeyenlere daha doğru bir ifadeyle “kadınsal açıdan ne aradığını” bilmeyenlere bir yol göstericidir. Bu tarz bir okumayla kadınların psikolojik, sosyolojik ve toplumsal durumları ile onların erkekler karşısındaki konumları ele alınmaktadır. Bu iki cins arasındaki toplumsal eşitsizlik, uygulanan baskı unsurları ve cinse göre değişen hareket alanı özgürlüğü gibi meselelerden bahsedilerek bunların nasıl ve niçin bu şekilde gerçekleştiği ve bunun sonucunda patriarkal düzenin bundan nasıl bir çıkar sağladığı, nasıl faydalandığı, neleri amaçladığı ortaya konmaktadır. Virginia Woolf bu alanda önemli isimlerdendir. *Kendine Ait Bir Oda* Feminist eleştiri açısından öncü eserlerden olması ve edebi açıdan da önemli bir yerde durmasıyla dikkat çekmektedir. Fakat önemi bundan ibaret değildir. *Kendine Ait Bir Oda*’yla birlikte okur, feminist bir bakışla bir eser nasıl okunmalıdır, üslupta gizlenen ataerkil dil malzemesi nedir ya da cinsiyetler arası farklı durumlar eserlere nasıl yansımaktadır gibi pek çok açıdan eserleri inceleme ve okuma

fikrini kavramıştır. Kendine Ait Bir Oda pek çok açıdan bir milat olsa da feminist eleştirinin sistematik ve sayısal gelişimi 1960'lar ve sonrasında gerçekleşmektedir. Bu süreçte kadın hareketi kendini konumlandırma ve tanımlama aşamasındadır.

Kadın hakları hareketinin kökenini köleliğe karşı hareketlere yakın tutan Josephine Donovan, kölelik eylemleri sırasında kadınların uğradığı tacizlerin kadın hareketlerinin başlangıcında önemli bir yeri olduğuna dikkat çekmektedir (Donovan 55). Bunun temelinde kadınların köle kavramına yakın bir yerde konumlandırılmasının etkisi bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca kadınlar sosyal yaşamdan ve onun sunduğu hizmetlerden faydalandırılmamış, erkekler ise bu alandaki özgürlüklerini sınırsızca kullanmışlardır.

Kadınların iyi şartlar altında, mutlu yaşadıkları kandırmacası uzun süre medya organları da kullanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Friedan televizyonda aktarılmaya çalışılan mutlu Amerikan kadını imgesinin bozulmaya başladığını belirtmektedir (Friedan 22). Sorun ortada durmaktadır. Bu mutluluk dayatmasına karşın kadınların gerçekliği yayın organlarında yer bulmaya başlamıştır. Ev kadınlarının problemleri gün yüzüne çıkarılarak kadınların yaşadığı zorluklar aktarılmıştır. Evde yaşanan zorlukların yanında sokağa çıktıklarında da bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Normların kadına yönelik baskısı kadın hareketinin hareketlenmesinde etkili olmuştur.

Kadınların niçin baskılandığı düşünüldüğünde dini düşüncenin etkisinin unutulmaması gerekmektedir. Matilda Joslyn Gage, kadınlara uygulanan baskının Hristiyan öğretisinden kaynaklandığını savunmakta, bilhassa yaratılış düşüncesinin kadınları *kötü* olarak yansıttığını ifade etmektedir (Donovan 89). Dini metinlerdeki bu ötekileştirme yalnızca Hristiyanlık özelinde gerçekleşmemektedir. Pek çok dini öğretilerde buna yakın bir yerde konumlandırılan kadın cinsine, özgürlük alanları yaratılmamaktadır. Emma Goldman ezilen tüm kadınların özgürleşmesinin yolunu kendilerini bir stereotipe indirip mekanikleştiren bu anlayıştan kurtulması şeklinde özetlemektedir (Donovan 112).

Feminist eleştirmenlerin hedefi edebi eserlerin dil yapılarını çeşitli yöntemlerle inceleyerek söylemin dişilleşmesini sağlamak ve okur kitlesini yeni bir yapıya dönüştürmektir (Öztürk 1267).

Feminist eleştiri nedir sorusu eserlerdeki söylemin kapısını aralamaktadır. Bundan sonra metnin alelade bir şekilde okunması beklenmez. Okuyucuya bir sorumluluk yüklenmiş olur. Metnin içinde gizlenmiş söylem unsurlarını tespit etmesi istenir. Genel manada bir eril söylem ve bu söylemin ardına gizlenmiş dişil bir söylemin var olup olmadığı ortaya konmaya çalışılır.

Bu soru cevaplanırken üç maddeye odaklanılmaktadır. Bunlardan ilki, cinsiyetin dil yoluyla kurulduğu ve üslubun cinsiyet ideolojilerini yansıttığı görüşüdür (Humm 21). Toplumsal cinsiyetin dil ile oluştuğu düşüncesini genel bir kabulle ele alırsak bunun edebi metinlere yansımaması gibi bir durum söz konusu değildir. Cinsiyet aileden aktarılan bir dil (söylem) vasıtasıyla oluşmakta akabinde ise bireyler cinsiyetlerine göre kendi kavram dünyalarını ve söylemlerini şekillendirmektedirler. Cinsiyetlerine göre şekillenen bu söylem edebi eserlerde karakterlerin diline yansımaktadır. Cinsiyet söylemlerindeki genel kabule uygun yazı stratejileri olağan karşılanırken topluma ve bilhassa egemen cinse ait söylemin dışına çıkılması durumunda bunların toplum tarafından bazı tepkilere maruz bırakıldığı görülmektedir. Dişil bir söylemin oluşturulması için çabalayan yazarlar eserlerinde bunu kullanmayı dolayısıyla da kadınların mevcut problemlerine değinmeyi benimsemişlerdir.

Maggie Humm varsayımlardan bir diğerini, cinsiyet bağıntılı yazı stratejilerinin varlığı olarak tanımlamaktadır (Humm 22). Dilbilimsel açıdan buna bir şüphe yoktur. Mitolojik eserlerden günümüzdeki modern metinlere kadar pek çok eserde eril bir söylemin olduğunu söylemek doğru olacaktır. Cinsiyet bağıntılı yazı sistemlerinin varlığı incelenen romanlarda açıkça görülmektedir.

Humm'a göre feminist eleştirinin son varsayımı, geleneklerde olduğu gibi edebi dünyada da eril normlar kadın başarısını inkâr üzerine kurgulanmıştır (Humm 22). Aslında biraz daha geriye giderek Sanayi İnkılabıyla birlikte gelişen düzene dikkat çekmek gerekmektedir. Sanayi İnkılabıyla ortaya çıkan işgücü ihtiyacının karşılanması durumu kadınların erkeklerden farklı bir istihdam şekline girmesiyle çözülmüş denebilir. Erkeklerden daha ağır işlerde ve çok daha uzun saatlerce çalışmak zorunda kalan ve özlük hakları bağlamında ise bunun aksine daha az bir hakka maruz

bırakılan kadınlar ücret noktasında ise erkeklerle kıyaslanamayacak kadar az bir ücretle çalıştırılmaktaydı. Modern bir gelişim ve bir yükseliş olarak kabul gören ve bugünkü teknolojinin yapı taşlarını oluşturan Sanayi İnkılabı, derinlemesine incelendiğinde gelişimini kadınların emeğini kullanarak sağlamıştır demek pek de ağır bir söylem olmayacaktır. Kadınların eğitim görmeleri gereksiz görülmüş, yaptığı işler takdir edilmemiş ve kadınlar ötekileştirilmiştir.

Beauvoir'e göre kadınlar erkekler tarafından asla yeterince yansıtılmamaktadır (Humm 69). Zaten ataerkil toplumların edebi ürünlerinde kadınların tüm yönleriyle yansıtılması olağan değildir. Hatta bu, erkekler için pragmatik de değildir. Çünkü kendi çıkarlarına ve kendi düzenlerine hizmet etmemekte, ayrıca yetiştirilme tarzlarına uygun düşmemektedir.

Kadınlar erkekler tarafından doğru şekilde yansıtılmadığı gibi annelik kavramının sınırlarıyla da problemler yaşamaktadır. Julia Kristeva toplumların kadını bu biyolojik duruma hapsedmeye çalıştığını, Simone De Beauvoir'ın ise kadınları bu durumdan özgürleştiren, var olan mağduriyetleri aktaran bir konumda olduğunu altını çizmektedir (Kristeva 46). Anneliğin kutsanarak kadının ev işleri bağlamında sınırlandırılması, erkeklerle kıyaslanamayacak derecede sınırlı bir özgürlük alanı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Üstelik bu durum gelişim süreleri farklı olmakla birlikte hem Doğu hem Batı toplumlarında benzer şekillerde görülmektedir.

Feminist kurama göre kişi kadın ya da erkek olarak değil bir insan olarak yaşamayı öğrenmeli ve kendini bu şekilde geliştirmelidir. Ortak toplumsal hayat, giderek cinsiyetsizleşen iş sahaları gibi durumlar bunu bir yerde zorunlu kılmaktadır.

Sosyal olarak dikkat çeken problemlerden biri erkeğin sınırlandırılmasıyla yahut toplumsal durumuyla alakalı normların kısıtlılığı karşısında, kadınlarla ilgili olarak bunların sayısının oldukça fazla olması ve edebi eserlere de bunların yansımalarıdır. Birlikte gerçekleştirilen herhangi bir eylemin sonucunda erkekle alakalı neredeyse hiçbir eleştiri dile getirilmezken kadınlara karşı oldukça sert, yargılayıcı, yergi dolu bir söylemle karşılaşmaktadır. Görülmektedir ki toplumsal normların, geleneğe ait kuralların zaruri uygulayıcısı neredeyse tek başına kadınlar olmaktadır. Bu noktada kadınlar, patriarkal düzenin değerlerine uymak zorunda olduğu gibi aksi bir durumda başına geleceklere de katlanmak zorundadır. Kendi devrimini gerçekleştirmeye ve ataerkil düzene isyan etmeye başlayınca kadar kadınlar toplumların çoğunda bu zihniyetlerin etkisi altında yaşamaya mecbur bırakılmıştır.

Eserlerde dikkat çeken bir dil yapısıyla karşılaşılmaktadır. Erkekler toplumsal cinsiyetlerine uygun olarak aktarılırken kadınlar erkeklerin üslubundan bizlere seslenmektedir. Yani hem kendi özelliklerini yansıtmamakta hem de dilleri patriarkal düzenin kaleminden yazılmaktadır. Feminist yazın cinsiyete dayalı yazı sistemleri kullanıldığını öne sürmektedir (Humm 27).

Kadının ehlileştirilip erkek iktidarına uygun hale getirilmesi toplumsal yaşamda nasıl gerçekleşiyorsa edebi eserlerde de aynı durum görülmektedir. Şiddet, tehdit, tecavüz vb. unsurlar kullanılarak kadının söylemi kısıtlanmakta, susturulmakta ve hareket alanı daraltılmaktadır. İşte bunların sonucunda kadınlar kendilerini yanlış ifade eden metinleri kavrayıp bunları değiştirme amacıyla feminizmin ilkelerini sahiplenmektedir.

Andrienne Rich eski metinleri yeni bakış açılarıyla okuyup yorumlamanın kadınlar için büyük bir önem taşıdığını belirterek bunun bir sağ kalma edimi olduğunu ifade etmektedir (Humm 28-29). Çünkü kadınlar sosyal hayatta olduğu gibi edebi eserlerde bir başkaldırıya geçmiş, düzene karşı bir tepki geliştirmişse derhal bastırılmaya çalışılmaktadır. Bu bastırılma şekli pek çok örnekte erkeklerin neden olduğu ağır fiziki travmalar şeklinde gerçekleşmektedir.

Kadınlar farklı coğrafya ve kültürlerde annelik, kutsallık, seçme-seçilme, iş hayatı vb. durumlarda kendini konumlandırmaya çalışmaktadır. Bu süreçte Marksizm, sosyalizm, psikanalizm, postmodernizm gibi pek çok kuram kadın hareketinin gelişiminde etkili olmuştur. Bu çalışmada feminist edebiyatın temel niteliklerinden detaylı olarak bahsedilecek ve konunun kavranması için çeşitli örnekler gösterilecektir. Cumhuriyet dönemi romanlarından seçilen örneklerde var olan eril söylem ortaya koyularak seçilen romanlar feminist edebiyat kuramı bağlamında incelenecektir. Romanların seçiminde yazarların cinsiyetlerinin dengeli olması için üç kadın ve iki erkek yazar tercih edilmiştir. Başkahramanların cinsiyetinin kadın olmasına ve toplumsal yapıyı yansıtmak noktasında uygun eserler olmalarına dikkat edilmiştir.

1. FEMİNİST ELEŞTİRİNİN GELİŞİMİ

Başlangıçta feminist eleştiri dikkatleri üzerine çekmek ve gündem oluşturmak için ataerkil söylemi parçalamak ve elde edeceği malzemeyi kullanıp söylemini yaratmak niyetindeydi. Bu bağlamda Magie Humm Feminist Edebiyat Eleştirisi'nde güzel bir anıyı aktarır: "Virginia Woolf, 1929'da British Museum'a gittiğinde, profesör ve sosyologların, gazeteci ve romancıların, 'kadın olmamaları dışında hiçbir niteliğe sahip olmayan erkeklerin, kadınları betimleyen yüzlerce kitap yazmış olduklarını öğrenir (Humm 27-28). Woolf'un bu anısı kadınlar hakkında oluşan yazın dünyasının ne durumda olduğunun ve kimler tarafından oluşturulduğunun ortaya konması açısından oldukça önemlidir. Bir büyük tartışmanın ya da yazılan onlarca, yüzlerce eserin her birinde kadınlar mevcut olmakla birlikte içeriğin yazımına yahut tartışmanın bizzat kendisine katılım noktasında kadınların erkeklere oranı oldukça düşüktür.

Burada devreye kadınların ve kadın hareketinin ruhu meselesi devreye girmektedir. Humm feminist edebiyat eleştirisinin gelişimini anlattığı eserinde feminist metinlerin kalbinde atanın bir başkaldırı ve parçalanma retoriği olduğunu ifade etmektedir (Humm 24). Bu retorik hem söylem hem de eylem noktasında giderek artan bir şekilde kendini gerçekleştirmiştir. İlk evre diyebileceğimiz bu dönemde eser veren, tartışmalara katılan, kamuoyu oluşturmaya çalışan ve birtakım kadın toplantılarına ya da bildirilerine öncülük eden eleştirmenler bulunmaktadır. Bu eleştirmenler feminist eleştirinin gelişimine katkı sağlayarak bu söylemin edebi eserlerde nasıl algılandığı noktasında özgün yaklaşımlar sunmuşlardır. Feminist eleştirmenler eleştiri alanının geliştirilmesi için yeni okuma yöntemleri ve yeni bir anlayışla eserlere yaklaşmışlardır.

1980'lerden sonra pek çok eleştirmen feminist eleştiriye yön vermiş, birikimli bir şekilde ilerlemiş ve farklı coğrafyalarda kendini göstermiştir. Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika'da feminist rüzgarlar estirilmiştir. Sosyal yapının edebi yazın içindeki şifreleri çözüldükçe feminist eleştiri de kendi sınırlarını (ya da sınırsızlığını) belirlemiş ve ona göre bir yazın sistemi kullanmaya başlamıştır. Bu süreçte yapılan eleştiriler, kuramın gelişiminde etkili olmuş, var olan eril söylem ortaya konarak kadın hareketinin bütüncül yapısına aykırı noktalar tespit edilmiştir. Derrida'nın *Yapı Sökümü*, Gennet'in *Anlatının Söylemi* gibi eserlerin ışığında anlatılar yeniden okunmuş; Psikanalizm, Marksizm-Sosyalizm, Postmodernizm ve mitolojik metinler bağlamında kadın hareketi kimliklendirilmeye çalışılmıştır.

Humm edebiyat tarihinin 20. yy.ını cinsiyetle ilgili anlaşmazlıklar tarihi olarak görmektedir (Humm 36). Humm'un bu değerlendirmesi bağlamında feminist eleştiri psikanalitik kuramdan etkilenmiş, onun ilkeleri doğrultusunda pek çok eser hem yazılmış hem de incelenmiştir. Son yüzyıldaki gelişmelere bakılırsa kadınların sosyal alanlarda ve edebi üretim içerisindeki yerleri önceki yüzyıllara göre oldukça ileri bir düzeydedir.

Julia Kristeva, Luce Irigaray ve Helene Cixous cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılabilceği bir dil uzamı tasarlamışlardır (Humm 38). Fakat bu oldukça zor bir alandır. Sözcüklerin anlamlarının dahi erilleştiği bir ortamda cinsiyetsiz yazı sistemleri oluşturmak, gerekli olduğu kadar zor bir görev konumundadır. Bu noktada psikanalitik yöntemden faydalanılmıştır. Bastırılmış cinsellikle birlikte Oedipal dönemin durumu hakkında bir karşı çıkış ortaya konulmuştur. Humm'a göre kadın, Psikanalizm ve dil arasındaki üçlü ilişki kavramsallaştırılmaya çalışılmış ve bu feminist eleştiri için önemli bir rol oynamıştır (Humm 39). Siyah feminist eleştiri, Asyalı feminist eleştiri, Anglo Amerikan ya da Afrika ve Afro Amerikan feminist eleştirisinin 20. yüzyıldaki gelişimiyle birlikte kadın hareketinin kendine geniş bir yayılma alanı bulduğu görülmektedir.

Feminist eleştiri okurdan bir beklenti içindedir. Bu beklenti metinlerin belli bir entelektüel birikim ışığında okunarak görünenin ardındaki mesajlara ulaşılması, toplumsal eşitsizliğin fark edilmesi ve edebi metinlerde kullanılan cinsiyetlere göre ayrılmış dil yapısının tespit edilmesidir. Bu tespit yapıp dil malzemeleri incelenirken farklı yaklaşımlardan faydalanılmaktadır. Eserler bu yaklaşımların ve bilimsel bazı yöntemlerin eşliğinde değerlendirilmektedir.

1.1 Mit Eleştirisi

Mitolojik metinlere farklı metotlarla yaklaşan yazarların bu köklerde cinsiyetçi yapılar görmeleri sonucunda var olan yapılara karşı çıkmıştır. Mitolojik unsurlardaki eril söylemi araştıran yazarlar, bu metinlerdeki söyleme karşı çıktıkları gibi farklı kültürlerin mitlerinden kadınları temel alan söylemler bulmaya çalışmışlardır.

Mit eleştirisi feminist eleştiriye farklı bir alan açmıştır. İnsanlığın eski ürünlerinin farklı açılardan ele alınması, dini metinlere, mitolojik ürünlere feminist açıdan yaklaşılması oluşturulmak istenen yapının örneklenmesi açısından önem arz etmektedir.

1.2 Marksist/Sosyalist Feminist Eleştiri

Öncelikle Marksizm ve Sosyalizmi birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın zorluğundan ötürü Marksist-Sosyalist feminizm adlandırması makul bir kullanım olmaktadır.

Marksizm kadınların, “yaptıkları ya da yapmadıkları işle” tanımlandıklarını savunmaktadır (Humm 116). Marksist/Sosyalist düşüncenin özünün üretim ve kurumlar üzerinden şekillendiğini düşünürsek bu tanım uygun bir zemine oturmaktadır.

Marksist/Sosyalist eleştiri karakterlerin söyledikleriyle değil, konuşmanın reddedildiği ya da bastırıldığı anlarda, söyleyemedikleriyle ilgilenir (Humm 131). Bu kavram yazarlar tarafından metinlere yansıtılmıştır. Karakter bazen bir durum hakkında tepkisiz kalmakta fakat bu tepkisizlik başlı başına bir tepkiyi oluşturmaktadır. Feminist yazında kadınlar bazı durumlar karşısında “susma” eylemini bir tepki olarak kullanmaktadırlar.

Engels’in erkeği burjuvazi kadını ise proletaryanın temsili olarak görmesi Marksist-Sosyalist eleştirinin kökenlerindeki işçi kültürünü ortaya koymaktadır (Donovan 133). Her iki cins (kadın-erkek) toplumsal yaşam, aile ve belki daha önemli olarak iş hayatındaki üretimleriyle ele alınmaktadırlar. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası açığa çıkan işçi ihtiyacı ve ucuz iş gücü kavramları kadınların iş hayatına hızlıca girmesine, zor şartlar altında ucuz bir ücretle çalıştırılmasına neden olmuştur. Kadınların çalışma saatleri, ücretleri, ağır işlerde çalıştırılmaları gibi durumlar dikkate alındığında çalışma şartlarının erkeklerinkinden zor olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum eserlerde örneklendirilmekte ve kadınların işlerine karşı bir söyleme, itiraza vb. davranışlara girmelerine imkân verilmemektedir. Pek çok eserde kadınlar kötü şartlarda ve hiçbir itiraz hakkı bulunmadan çalışmakta, çıkan en ufak pürüzde işinden olma tehdidiyle yüzleşmektedir. İş yerinde uğranılan tutum, taciz vb. davranışlar da yine kadınların çalışma hayatlarının birer parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3 Fransız Feminist Eleştirisi

Fransız feminizmi pek çok alanda kendini gösteren, oralarda feminizmi arayan ve bulgularını ortaya koyan, tek tek eserlerden ziyade genel olarak yazın dünyasının cinsiyetçi yaklaşımını irdeleyen bir duruş sergilemiştir. Burada belirtmek gerekir ki feminist eleştirinin Fransız kolu büyük isimler yetiştirmiştir: Simone De Beauvoir, Luce Irigaray, Julia Kristeva ve Helene Cixous feminist eleştirinin temel prensiplerinin oturmasında ve eserlere hangi yönlerden bakılması, cins-cinsiyet kavramları, kadınların zamana-mekâna-işe göre konumları ile ilgili oldukça önemli çalışmalar yapmışlardır. Fransız Devriminin İngiliz ataerkilliğine karşı duruşu feminizmin Fransa'da pek çok kuramla incelenmesine ve ortaya zengin bir yazın alanının çıkmasına vesile olmuştur (Humm 139-162).

Yapısöküm'e yönelen Fransız feminist eleştirisi ataerkil konuşma yapısının yıkılmasını, dilin öğrenilme süreçlerine (bilhassa bir bebeğin dili öğrenme sürecine) odaklanarak gerçekleştirileceğini savunmaktaydılar (Humm 140). Fransız feminist eleştiri böylelikle yeni bir yazın ve yeni bir söylem yaratabilecekti. Bu söylem edebi metinlerde ötekileştirilmiş olan dişil söylemin özgürlük alanı bulmasını hedeflemekteydi. Eleştirmenler tarafından, bir yandan bu söylemi yeniden yaratmak bir yandan da sistematikleşen eril söylemin malzemesini ortaya koymak için çalışmalar yapılmaktaydı.

Helene Cixous bütün güçlü kadın yazarların, sözcüklere hayat verdiğini savunmaktadır (Humm 141). Aslında bu hayat veriş kadının kendi biyolojik, fiziksel ve ruhsal çözümlemesini içermektedir. Kadınlar metinleri doğal olarak erkeklerden farklı okuyacak ve tüm bu özellikleri bağlamında yeni bir yazın sistemi kuracaklardır. Fransız feminizmi Fransız İhtilali'nin getirilerinden güç aldığı için, bu yeni söylemin entelektüel olarak temellendirilmesi, Fransız eleştirmenleri tarafından savunulmaktadır.

Julia Kristeva kadın, dişil kelimelerinin yazında metaforlaştığını belirtmektedir (Humm 152). Bu durum eril ya da dişil kökenli yazı dillerinin olduğu noktasındaki görüşü destekler. Çünkü bu metaforlar aracılığıyla bir cinsin (ya da cinsiyetin) var olma serüveni gizil bir şekilde olsa da okura sunulmaktadır. Okurdan belli bir birikim bekleyen bu tarz anlatıların arka planlarına dikkat edilince metaforların işlevleri ortaya konulmuş olacaktır. Feminist eleştiriye yönelen isimlerin çoğu böyle bir söylemin

(eril-dişil) bulunduğu fikrinde şüphe duymamaktadır. Var olan yazın sistemi eril bir dille oluşturulmuş ve sınırlar buna göre çizilmiştir. Dil kadın karşıtıdır. Bu dil bir şekilde değiştirilmeli, yeni bir yazın dili oluşturularak eril dilin karşısına konulmalıdır. Son yüzyılda bu bilinçle yazılan pek çok eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları doğrudan dişil bir dil kullanırken bazıları da eril dil aracılığıyla kadının “öteki” olma problemi üzerinde durmaktadır. Kadınlara karşı duran bir konumda olan yazın sistemimizde esas mesele, kadın diline bir özgürlük alanı sunmak ve sonrasında bu alanın genişletilmesiyle farklı alanlarda kadınların görüşlerinin dile getirilmesini sağlamaktır.

1.4 Psikanalitik Eleştiri

Sigmund Freud tarafından ortaya konan ve edebi eserlerde sıkça başvuru alan bir kuramdır. İnsan davranışlarının altında yatan psikolojik nedenleri ortaya koymaya çalışmakta ve bunu genel geçer doğrulara ulaşmak yoluyla sistematikleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kurama göre kişiler bilinçaltılarında oluşturdukları dünya ve dürtüsel sebepler vasıtasıyla davranışlarını şekillendirmektedirler.

Bu süreçte kişinin çevresi onun davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Kişinin ailesi, çevresi, bir şekilde iletişimde bulunduğu kişiler ve olaylar onun davranışlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bunların yanında bu akımda cinselliğin ve saldırganlığın kişinin davranışlarının şekillenmesindeki etkisinin önemine dikkat çekilmektedir. Edebi metinler ise karakterlerin aktardığı ifadelerle yani anlatının dili vasıtasıyla bize o karakterin iç dünyasının kapılarını aralamaktadır. Kuram rüyaları, insan bilinç altısının bir dışa vurumu olarak kabul ederek üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Dolayısıyla rüyalar, kişilerin zihni dünyalarının ipuçlarıdır. Özellikle bazı edebi metinlerde rüyalar kullanılmakta ve rüyaların işlevlerinden faydalanılmaktadır.

Psikanalitik kuramın üzerinde durduğu bir diğer konu dildir. Kişi kullandığı dil vasıtasıyla zihnini açığa vurur. Bize bazı şifreler sunar. Kullandığı kelimelerin metaforlaşması vasıtasıyla kendi iç dünyasının dilsel bir aktarımı sağlanmaktadır.

Feministlere göre kadınların cinsel deneyimleri, bastırılmış olmaları nedeniyle bilinçaltında bulunmaktadır (Humm 170). Dolayısıyla metinlerin arka planında kahramanların bilinçaltına ulaşmak için ikinci bir dil kullanımı söz konusudur. Bu ikinci kullanım yazarlar tarafından bilinçli olarak seçilmiş kelimeler, kelime grupları

ve cümleler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bunun tespiti için bazı yöntemler kullanılmakta ve bilhassa kadınların çocukluk dönemlerine ait kritik olaylar metinde tespit edilerek bunlardan bazı çıkarımlar yapılmaktadır. Karakterlerin söylemleri ve yaptığı davranışlara odaklanan feminist psikanalitik eleştiride zihni süreçlere odaklanılırken cinsellik, aile ve arkadaşlık ilişkileri, toplumla birey arasındaki yaşantılar gibi pek çok durum değerlendirmeye alınmakta ve tüm bunların karakterin psikolojisine ve davranışlarına nasıl etki ettiği ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Feminizmin dil yapıbozumu, varlığını Freud ve Lacan gibi isimlere borçludur (Humm 175). Çünkü bu kişiler dil kullanımında cinsiyetin etkili olduğuna dikkat çekmişlerdir. Cinsiyetin gelişim sürecine göre dilin de benzer doğrultuda geliştiği iddia edilmektedir. Bununla birlikte aynı cinsiyetin dil gelişiminde özellikle yakın çevresinin etkisiyle büyük farklılaşmaların olabileceği bilinmektedir. Bu duruma bakarak denebilir ki kişinin biyolojik gelişimiyle beraber cinsiyeti, çevresi vb. etkenleri dikkate alan çok yönlü bir dil gelişimi olmaktadır. Eserlerde bunlara dikkat edilerek farklı okumalar yapılabilmektedir.

Humm'a göre psikanalitik eleştiri feminizme geniş bir alan kazandırmıştır (Humm 188). Feminist edebiyatçılar, cinsel kimlik, cinsel istek ve bunların dile aktarılması halini çözümlemek için psikanalitik kuramdan faydalanmışlardır. Karakterlerin doğumundan ölümüne kadarki serüvenlerini bütüncül olarak inceleyerek söylemin oluşumunu incelemişlerdir.

1.5 Yapısalcılık- Postyapısalcılık- Yapısöküm- Postmodernizm

1.5.1 Yapısalcılık

Yapısalcı eleştiri, edebi dilin erkekleri ve kadınları sistematik olarak kalıplaştırdığı gerçeğinden yola çıkarak bu kalıpları ve anlam yapılarını tanımayı, bir yandan da bu sistemin nasıl çalıştığını belirlemeyi amaçlamıştır (Humm 193).

Yapısalcı eleştirinin metinlerde aradığı şey tek tek bazı parçaları alıp bunlardan genel geçer sonuçlara ulaşmak değildir. Metinlerin içinde ve diğer metinlerle arasında sistematik bir ilişki olup olmaması yapısalcı eleştirinin temelde ilgilendiği durumdur. Feminist eleştirinin savunduğu ilkelere ve kadınlara bütüncül ve sistematik olarak uygulanan bir baskı dili olduğu iddiası yapısalcılık ile kendine “görünür olma” şansı bulmuştur. Yapısalcılık, feminist eleştiri için uygulanabilir bir yöntem olmakla birlikte metin çözümlemeleri için de kullanılmıştır.

1.5.2 Postyapısalcılık

Postyapısal edebiyat kuramı sabit anlama karşı radikal dil ve yazı nosyonları üzerinde duran bir anlayışla şekillenmektedir (Demirtaş 66). Postmodern eleştiri de bu anlayışın üzerine bina edilip anlatıma yapısökümün uygulanması yoluyla erkek ve kadın dilinin eserlerde nasıl aktarıldığını ortaya koymaktadır.

Humm hiçbir dilin ya da edebiyatın onu üreten koşullardan bağımsız olamayacağını ifade etmektedir (Humm 194). Bunun tabii bir sonucu olarak cinsiyet yoluyla oluşmuş bir yazı sisteminin var olduğunu kabul etmek demek aynı zamanda onun değiştirilebileceğini hatta yıkılabileceğini de kabul etmek demektir. Böylelikle cinsiyet kalıpları ve onların neden olduğu anlatım problemleri ortadan kaldırılabilir. Postyapısalcı yaklaşım kadının toplumsal alanda karşı karşıya kaldığı normların edebiyata uyarlanmasına karşı çıkmaktadır. Örneğin bir kadının namus meselesinin bir yaptırımı olarak cinayete maruz kalması metinlerden kaldırılmalı ve dolayısıyla yeni bir yazı anlayışına kavuşulmalıdır. Bu anlayış eril dilli eserlerin egemenliğini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu açıdan bakıldığında postyapısalcılık toplum zihninin esere aktarıldığını göstermektedir. Eser yalnızca yazarın zihninde şekillenmemekte, toplumsal koşullardan da beslenmektedir. Bu durum daha çok cinsiyet meselelerinde göze çarpmaktadır.

1.5.3 Yapısöküm

Genel olarak ikili, karşıt ya da zıt anlamlı terimlerin temsil ettiği süreçlerin anlaşılabilmesi için yapısöküme uğratılması gerektiği anlayışıdır (Humm, 210).

Kavramların bu ilişkileri, metnin parçalanıp aralarındaki ilişkilerin ortaya konmasını sağlamakta, dolayısıyla metinde esas anlatılmak isteneni ortaya koymaktadır.

Edebi eleştirilerin temeli “*metnin anlamının anlattığı şey olmadığı*” düşüncesine dayanmaktadır (Humm 210-211). Metnin üretildiği zihni sürecin detaylı bir şekilde kavranması gerekmektedir. Böylelikle anlatılan ile anlatılmak istenen arasındaki fark ortaya konacaktır. Bunun en belirgin yolu metnin içindeki metaforlara, imgelere yönelmektir. Yazarlar bunlar vasıtasıyla esas anlatmak istediklerini kelimelerin ikinci, üçüncü anlamlarına bırakıp gerçek anlamlar vasıtasıyla da üst, kurmaca bir dil oluşturabilmektedir.

Fransız feminizminin, Lacan'ı takip ederek, öznenin (bireyin) dile girişini sağlayacak bir kuram geliştirdiği söylenmektedir (Humm 213). Bireyin (çocuğun) buradaki durumu feminist eleştirinin önemli bir yerine denk gelmektedir. Çocuk, kendini algılamaya başladığı andan itibaren erkek dünyasının dilinin metaforlarıyla yetişmeye başlamaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlar, hem toplumsal hayatta hem de metinlerde ataerkil yapının baskısına maruz kalmaktadır.

1.5.4 Postmodernizm

Şimdiye kadar metinlerin diline yapılan bazı müdahaleler ve anlam ilişkileri arasındaki örüntünün, metnin arkasında gizli kalmış anlamların varlığından söz edildi. Bu ilişkilerin ortaya konmasına ve gizli kalan anlamların ortaya çıkarılmasına uğraşan farklı kuramlar ortaya kondu. Postmodernizmi tüm bu yaklaşımlardan temelde bir durum ayırmaktadır. Postmodernizm sistematik kurallar ve genel ifadelerin hepsine karşı çıkmaktadır. Karşı çıkmadıkları düşünce ise erkeklerin değerlerinin yaşamı şekillendiriyor olmasıdır.

Postmodern feminist eleştiri kadını kuşatan yapının oluşumunda çok fazla neden olduğuna odaklanmakta ve sorunun farklı alanlarda aranması gerektiğini savunmaktadır. Humm postmodernizmin en büyük başarısını, modernizmin periyodikleşmesinden radikal kopuşu olarak göstermektedir (Humm 223).

1.5.5 Siyah Feminizmler: Afrika Diasporası

Beyaz kadınların feminist hareketlerinde gerçekleştirilmek istenen durum ya da izlenen yöntemler ile siyah kadınların feminist düşüncesindekiler, paralel bir gelişim şekli göstermektedir. Siyah feminist eleştiri siyah kadın yazınındaki dilin nasıl şekillendiğini, nelerden beslendiğini ve sonuçlarının neler olduğuna odaklanmaktadır. Yine beyaz kadınlarda olduğu gibi metinlerde oluşturulmuş bir erkek söylemin varlığı ortaya konmaya ve bunun da toplumsal normlarla şekillendirildiği aktarılmaya çalışılmıştır. Siyah feministler yalnızca kendi içlerindeki durumlara yönelmemiş, beyaz kadınlarla aralarındaki ilişkilere ya da farklılıklara da yer vermişlerdir. Beyaz kadınlardan farklı olarak “siyah kadın dili” nasıl oluşturulur sorusu da sorulmuş fakat “kadın dili” bağlamından koparılmadan ele alınmıştır.

1.5.6 Lezbiyen Feminist Eleştiri

Lezbiyenlik cinsel tercih olarak başlı başına bir mesele olması gerçeğiyle yüz yüze bir yandan da kadın olmanın verdiği ötekileşme ile karşı karşıya kalınmaktadır. Siyah bir lezbiyenle beyaz bir lezbiyenin bir okur olarak metafor dünyaları farklı mıdır? Nasıl bir lezbiyen yazını bulunmaktadır? Tüm bunlar incelenirken yeni eleştiri teknikleri ortaya konulması düşünülmektedir. Buradaki en temel sorun bir lezbiyen edebiyatının varlığından söz edilip edilemeyeceğidir.

Önceki dönemlerde yazılan metinlerden yapılan alıntılarla birlikte kısmen bir lezbiyen edebiyatı ortaya konulsa da esas şekillenme yeni metinlerle sağlanılmıştır. Lezbiyen yazın kendi metaforlarını oluşturmaya başlamıştır.

Tabi ki bu süreç kolay olmamış 1950'lerden sonra dahi lezbiyen edebiyat eserleri “gizli”lik çerçevesinde okunmuştur. Elly Bulkin’in dediklerine dikkat edelim:

“Kitaplarımı daima akşamları okurdum, hep bir oturuşta bitirirdim, uyumadan önce onları hep yakardım.” (Humm 316). Luce Irigaray lezbiyen cinsin ve lezbiyen yazının hem sosyal alanda hem de yazın dünyasındaki erillğe bir başkaldırı olduğunu söylemektedir. Ona göre anne kız ilişkilerinin bu bağlamda metaforlaştırılması gerekmektedir. Cinsellik ve kadınların fantezi dünyaları bir şekilde metinlere yerleştirilmiştir. Erkeklerin gücü kullanılan dilden kaynaklanıyorsa yeni bir dil yaratmak en büyük vazife olarak nitelendirilmiştir (Humm 318-321).

Kadınların oluşturduğu bu yeni düşünce yapısı, son dönemin önlenemez yükselişine sahne olmaktadır. Heteroseksüellik adeta sorunsallaştırılmıştır. Bu süreçte en büyük sorunlardan birisi kadının kimliklerinin çokluğuna rağmen (eş-dost-anne-çocuk-hayat kadını-işçi-patron vb.) gerçek bir kimliğe sahip olamamasıdır.

1.5.7 Feminizmin Geleceği

Özellikle son yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte yazın dünyası yeni bir anlayışa yönelmektedir. Siyah kadınların, Üçüncü Dünya feministlerinin ve Batılı eleştirmenlerin marjinal tutumları, akademiye ve yazın dünyasını, feminist düşünce bağlamında şekillendirmektedir. Feminist metaforların oluşum süreci, metinlerde kullanılan eril dile karşı yeni bir dişil yazının oluşturulması gerekliliği, Batı feminizminin ötekileştirici tutumuna başkaldırılması gibi bazı temel sorunlarla baş edilmeye çalışılırken feminist eleştiri, kadınların çoğulculuğunu yansıtan stereotipik bir yazın oluşturma çabasına yönelmektedir.

2. İKİNCİ DALGA: BEAUVOİR, MİLLETT, FRIEDAN, GREER

Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cinsiyet*'i ve Kate Millett'in *Cinsel Politika*'sı edebi eserlerdeki ataerkil erkin aile kadar etkin olduğu noktasına dikkat çekmektedir. Her iki yazar da bu konuda ısrar eder. Beauvoir kadınların başka, öteki olma sorununa yönelirken Millet daha çok yazınlardaki cinsel politika üzerinde durmaktadır. Friedan ve Greer kültürel stereotipler ve kadınların bunları benimsemelerine dikkat çekmektedirler. Yazarların dördü de yeni bir eleştiri anlayışı oluşturmak için çabalamışlardır. Amaçları kadınların ezilmişliğinin üzerinde durmak ve bunun nasıl anlatılacağını bulmaktır (Humm 61).

Dört yazarın hepsi cinsellik üzerinde durarak ataerkilliğin kadını cinsellikle şekillendirdiğini iddia etmektedir. Edebiyatı ve popüler kültürü toplumsal sorunlar açısından bir araç niteliğinde görmüşlerdir. Beauvoir ve Millett cinsel baskıyı, ataerkil düzenle; Greer ve Friedan ise bu düzene karşı gösterilen tepkilerle özdeşleştirmektedir (Humm 64).

Bu bölümde feminist edebiyat eleştirisine katkı sunan, çalışmalarıyla bu alana yön veren kişilerden ve onların görüşlerinden bahsedilecektir. Bu kişilerin düşünceleri, ortaya konan iddialar, feminist eleştiriye dayandırdıkları bilimsel, sosyal, kültürel vb. temeller üzerinde durulacaktır.

2.1. Simone de Beauvoir – Kadın Doğulmaz Kadın Olunur

Beauvoir kitabına iki alıntıyla başlar. Birincisi Pythagoras'tan yapılmaktadır ve burada iyiyi, düzeni vb. olumlu özellikleri yaratan güce “iyi” denmektedir. Bu iyi güç aynı zamanda erkeği de yaratmıştır. Karmaşayı, düzensizliği vb. olumsuz özellikleri yaratan güce ise “kötü” denmektedir ve bu kötü güç aynı zamanda kadını da yaratan güçtür. Erkek iyi, kadın ise kötü kavramlarıyla eşlenmektedir. İkinci alıntı Poulin De La Barre'den yapılan kadınlar hakkında erkeklerce yazılanların hepsinin şüpheli olduğuna dair cümlesidir (Beauvoir 5). Bu iki cümle temel işleviyle bakıldığında feminizmin içinde bulunan başkaldırıyı ve onun nedenini temsil etmektedir. Metinlerin çoğu ataerkil toplum yapısıyla oluşmuş bir dilin ürünüdür. Bu eril söylem sosyal alanda olduğu gibi edebi metinlerde de kadını bir yere, bir kalıba, inanca yahut belli bir davranış şekline sokmaya çalışmaktadır. Bu nedendir ki kadınlar yeni bir söylem yaratma ihtiyacı duymuş ve metinler yeniden okunmaya, yeni yöntemlerle incelenmeye başlanmıştır. Beauvoir'ın *İkinci Cinsiyet*'i öncü kitaplardan olması ve

olumlu olumsuz çok sayıda eleştiriye maruz kalması açısından oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır.

Beauvoir tarafından pek çok eser yazılmıştır. Julia Kristeva Beauvoir romanlarının kendi asrında yaşayan bir kadının taraflılığı olduğunu belirtmektedir. Bunu varlığa karşı varoluşun yanında olmak olarak nitelendirmektedir (Kristeva 35).

Öncelikle cinsiyet kavramının iyi anlaşılması, tanımın yapılması ve cinsiyetin nasıl oluştuğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Beauvoir'e göre "*Kadın doğulmaz, kadın olunur.*" (Beauvoir 20). Cinsiyet farklarının oluşumu doğuştan gelmemektedir. Toplumsal roller, aile ve toplum tarafından bireyle aktarılmaktadır.

Bu durumda "kadın nedir" sorusu ortaya çıkmaktadır. Doğa gereği doğuştan gelen bir şey midir yoksa toplumsal yapı ile bireye yüklenen ahlaki, sosyal ve cinsel bir yapı mıdır?

2.1.1. Öteki, Başka Olma Meselesi

Erkek öznedir, mutlak olandır, kadın "*başka*"dır (Beauvoir 28). Siyahların beyazlara yaptığı gibi erkekler de kadınları ötekileştirmiştir. Burada ilginç olan erkek ve kadının birbirine olan bağımlılıkları pek çok noktada müşterek iken kadın bunu dile getirmemektedir. Erkek ise egemenliğinin devamı için bunu elinden geldiğince kullanmaktadır. Kadınlar erkeklere olan birtakım bağımlılıklarını içselleştirmişlerdir fakat karşı tarafın bununla mücadele ettiği görülmektedir.

Bu içselleştirmeyi Yahudilerin sabah duasında net bir şekilde görmekteyiz. Beauvoir bu duada erkeklerin kadın olarak yaratılmadıklarından ötürü Tanrı'ya şükretmelerini aktarmaktadır. (Beauvoir 32). Oysa türün devamı Biyolojik olarak eşit şekilde şekillenmektedir. Ortak kromozom sayıları ile evrimleşen bir canlı yapısında bu denli bir üstünlükten ya da öteki olmak durumundan bahsetmek bilimsel verilerde kendine yer bulmamaktadır. Mutlak olarak bunun toplumsal, kültürel temellerinin olması gerekmektedir. O halde Beauvoir'in "*kadın doğulmaz kadın olunur*" sözü bu bağlamda önemli bir konuma yerleşmektedir.

Ötekileştirme bazen ilginç durumlarda vuku bulmaktadır. Bazı araştırmalarda erkek beyninin kütesinin kadınınkinden büyük olduğu ve bunun üstün bir özellik olarak vurgulandığı görülmektedir. Oysa kadın vücudu erkeğe göre ufaktır. Doğal olarak beyinlerin vücuda oranlanması gerekir ve durum tersine döner. Fakat bu her iki

cins için de genel geçer bir anlam taşımamaktadır. Yalnızca erkeklerin kadınlara karşı üstün olma çabası açısından bir örnek olarak verilebilir. Ötekileştirmenin ve erkeklerin üstünlüğünün anlaşılabilmesi için hem türler iyi tanınmalı hem de durum bütüncül olarak değerlendirilmelidir.

Beauvoir'e göre bu dünya her zaman erkeklere ait olmuştur (Beauvoir 91). Bu durum etnografik açıdan nasıl gelişmiştir? Tarihi temelleri nereye dayanmaktadır ve nasıl bir toplum düzeninde şekillenmiştir? Tüm bu soruların cevaplanması gerekirken bir soruyla daha karşılaşılır: Daha önceden var olmuş anaerkil bir yapı mümkün müdür? Böyle bir düzen olmuşsa kadınlar bu düzenden niçin vazgeçmişlerdir? Muhakkak ki anaerkil düzenlerden söz etmek mümkündür fakat nasıl olmuşsa erkekler bir yerde iktidarı eline geçirmiş ve öylesine sistemleştirmiştir ki her bir topluluk (illa ki cinse göre olmasına gerek yok) kendine “biz” derken kadınlar kendilerine “kadınlar”, “biz kadınlar” şeklinde seslenmektedirler.

Küçük günlük keşifler, ev, av ve savaş aletlerinin keşfi gibi pek çok gelişmede erkeklerin önde olduğu görülmektedir. Coğrafi Keşifler ve daha büyük küresel değişimler için de aynı durumdan bahsedilebilir. Kadınlar bu süreçleri pasif konumda yaşamışlardır. İlginç bir şekilde, doğaya hayat veren bir konumda olmalarına rağmen kadınların erkeklerle bir mücadelesi bulunmamaktadır (Beauvoir 94). Bunun bir sebebi de kadının anneliğe ve dolayısıyla eve hapsolması, erkeğin ise dışardaki dünyaya hükmetme çabalarına girişmesidir. Bu durum tarım toplumların şekillenmesiyle beklenmedik bir hale gelmiştir. Tarımdan önce kişi sayısının azlığı işlevselken tarımla birlikte iş gücü ihtiyacı artmış, doğurganlık ve dolayısıyla da annelik kutsallığını arttırmıştır. İlginç olarak toprağın doğurganlığı, annenin doğurganlığını desteklemiştir. Bu dönemlerde aile üzerinde de annenin hükmü görülebilmektedir. Burada bir *toprak ana* kavramı kullanılsa yanlış olmayacaktır.

Bir gerçek var ki Levi Strauss'un dediği gibi “*Toplumsal otorite her zaman erkeklerindir*”. Aiskhylos'un Üç Tanrıça oyununda varlığı meydana getiren anne değildir, yalnızca onu besleyendir. Çocuğun vesilesi babadır, kadın ise bir emanetçi konumunda aktarılmaktadır (Beauvoir 101,108). Bu durum Meryem örneğini akla getirmektedir. Meryem'in İsa'yı dünyaya getirişi de aslında taşıyıcılık şeklindedir. Mesele kutsal ruhun varlığa geçmesi ve “Tanrı'nın Oğlu” şeklinde kutsanan İsa'nın dünyaya getirilmesidir. Kadın ancak ve ancak bir aracı konumunda karşımıza

çıkılmaktadır. Hatta pek çok toplumda kadının kocasına itaati ve genel olarak erkeklerin kurallarına uymaları onların toplumda kutsallaşmalarının temel kurallarından biridir.

Araplarda kız çocuklarının gömülmesi, erkeğe baş kaldıran kadının pek çok toplumda dışlanması ya da örtük olarak baskılanması, fahişelik mesleğinin kadın ve erkek her iki tarafın katılımıyla gerçekleştirilmesine rağmen yalnızca kadının ahlaksızlıkla suçlanması gibi durumlar, kadınlara yapılan haksızlığın ne denli aşikâr olduğunu göstermektedir. Ne tuhaf ki fahişelik yapan kadınlar, giyimleri ile toplumda görünür kılınmaya çalışılmış; “ahlaksız” olarak adlandırılan bu kitleden uzak durulması pek çok toplumda ortak bir duruş olarak sergilenmiştir. Kadının gelişim süreci ile erkeğinki enteresan bir şekilde paralellik göstermemektedir. Bilhassa dini ritüeller kadınları engellemektedir. Gerek Hristiyanlık gerekse Yahudilik içerisinde kadınları doğrudan doğruya kısıtlayan pek çok örnek vardır.

Geçmişte pek çok uygarlığın içinde anaerkil düzenlerin varlığından söz edilmektedir. Bunun yanında küçük toplumsal yapılarda (köy, kasaba, ilçe, mezra vb.) kadın ve erkeğin birbirine olan gereksinimlerinin fazlalığı nedeniyle ilişkilerin eşite yakın olması durumundan söz edilebilir. Şehirli insanlar ise farklı bir konumda kendilerini yapılandırmışlardır. Erkeğin mutlak egemenliği karşısında kadın, sınırları çizilmiş hazır bir düzene gözlerini açar. Başkaldırının her türlü lanetlenir. Toplumun fahişeliği bir gereksinim olarak benimsediği çok açıktır. Scopenhauer’ın “*Fahişeler, tek eşlilik sunağının üzerinde yatan insan kurbanlarıdır*” sözü sosyal yaşamın yansıtılması açısından ciddi bir tespittir (Beauvoir 133).

Kadınların tüm bu ötekileştirmelere rağmen var olma çabası içinde oldukları görülmektedir. Pek çok yazar, düşünür vs. kadın hareketlerinin destekleyicisi olur. Kadınların toplumdaki var olma çabaları pek çok itirazı ve yanlış temellendirmeyi beraberinde getirmektedir. Kendi var oluşunu “dişil” özelliklerini kullanarak gerçekleştirmeye çalıştıkları iddiası bunlardan biridir. Özellikle kadınların iş hayatına girmeleri sonrasında bu durumu kullandıkları ve bu sayede erkeklerin önüne geçmeyi planladıkları ileri sürülür. Oysa bu gerçek bir iddia olmuş olsaydı o günden bugüne kadınların daha ileri kademelerde görev almaları beklenirdi. Aksine bugün hala erkeklerin iş dünyasını domine ettikleri görülmektedir. Ailenin yükü, boşanma öncesi ve sonrası oluşan toplumsal rol vb. alanlarda kadınlar her zaman mağlup taraf olmuşlardır. Evlilik ve anneliğin kutsanması ile kadın belli bir alana sıkıştırılmış,

Sanayi İnkılabıyla işçi kavramının resmileşmesine kadar bu durum devam etmiştir. O ana dek kadın, aslında ev içinde çalışan bir işçi konumundadır. Sonrasında kadın için değişen şey artık ev dışında farklı bir alanda çalışıyor olmasıdır.

Kadının iş hayatına kitlesel olarak girmeye başlaması ile annelik görevi arasında zıt bir gelişim görülmektedir. İş hayatındaki kadın sayısının artışı sonucu doğum sayıları, on yıllar sonunda düşmeye başlamıştır. Muhakkak ki bu tek sebep olmamakla birlikte müsebbiplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1932 yılında Fransa meclisinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi onaylanmış fakat senato tartışmaları sonucu değişiklik reddedilmiştir. Gerekcede kadının yüceltilmesi, anneliğinin övülmesi ve kadına bir kutsiyet atfedilmesi gösterilir. Oy vermek senatoya göre kadının kutsallığına ve anneliğine leke süren bir durum gibi görülmüştür (Beauvoir 160). Genel olarak SSCB topraklarındaki kadınların hem işgücüne katılım sayıları hem de sosyal statüleri olarak Avrupalı kadınlara göre daha avantajlı oldukları söylenebilir.

Somut kazanımlar elde edilmeden kadınların erkekler karşısında ve toplumsal yaşamda gerçek kazanımlar elde etmeleri mümkün değildir. Erkeklerin sosyal üstünlüğü, evlilikteki ayrıcalıklı konumları, ekonomik olarak üstün olan kazanımları vs. düşünüldüğünde kadınların kendilerini beğendirmeye çalışmaları ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak erkeklerin üstünlüklerini kabul etmeleri tüm bunların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın olmanın en temel fizyolojik tepkilerinden olan adet görmek dahi çoğu toplumda “kirlenme” algısına maruz kalmaktadır. Adet gören kadının sosyal haklarından soyutlanması ve kirlenmiş olduğunun kabul edilerek günlük alelade işlerinin bile aksatılmasıyla karşılaşmaktadır. Yaptığı yemekten alışverişe, bireylerle ilişkilerine, dini ritüellerine kadar pek çok alanda kısıtlandıkları görülmektedir. Bir taraftan erkekler kadınlara belli kutsallıklar verildiğinden bahsederken öte yandan kadınları adet kavramı etrafında derin bir ötekileştirmeye maruz bırakmaktadırlar. Kadınların adet kanının aktığı iç çamaşırlarını saklamaya çalıştıkları dönem tam olarak geçmemiştir. Bunun ispatı ise bugün market reyollarında pek çok kadının günlük ped alırken bu örneğe benzer bir hissi yaşamalarıdır.

Kadınlar erkekler tarafından kötülüklerin ve şeytanın bir yansıması olarak aktarılmaktadır. Pek çok fanteziye sahip olan erkek algısı toplum içinde bunun

saklanması daha doğru bulmakta ve kadınlardan bu tarz düşüncelerin aktarılmasını neredeyse lanetlemektedir. Cinselliği birlikte yaşayan iki cins mevcutken cinslerden biri diğerrinin cinsel isteğini ahlak dışı tanımlamakta ve bu mesele üzerinde gizil bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır.

Hem kadınlık yazgısını üstlenmek hem de özerk birey olma çabası kadınlar için oldukça zor bir durumdur (Beauvoir 285). Bu iki amaç için uğraşan, çalışan, hayatına yön veren kadınlar, kendilerine yeni özgürlük alanları açmaya çalışmaktadırlar. Pek çoğunun yitip gitmesine neden olabilecek bu durum kadın varoluşunun simgeleri içinde yer almaktadır. Kierkegaard kadın olmanın talihsizliğinden bahsederken kadınların bunun farkında bile olmadıklarını aktarmaktadır. (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 5). Erkek yaşantısının bu kargaşaların pek çoğundan uzak yapısına bakılırsa buna katılmamak mümkün değildir. “*Kadın doğulmaz, olunur*” sloganı iki cinsin toplumsal yaşamdaki bu temel farklarından kaynaklanmaktadır. Kadın, kısıtlamaların içinde genç kızlıktan itibaren ilerlerken erkek, daha uygun daha özgür bir sosyal duruşa özendirilir. Süreç içinde erkek “etken” kadın “edilgen” taraf olmaya zorlanır. Bu durum cinsin doğuştan getirdiği özellikler değildir ve sonradan öğrenilmiştir. Belli seviyelerde dahi olsa toplumlarda bu durumun farklılaştığı örnekler olması (özellikle eski uygarlıklarda) bunun açık ispatıdır. Kadından edilgen olması, kabullenmesi, isyan etmemesi beklenmektedir. Son yüzyılda öğretmenler, yazarlar, düşünürler gibi pek çok güçlü kadın figürün sembolleşmesiyle kadın başkaldırısı şekillenmeye başlamıştır. Bu figürler kadınlar tarafından, tüm bu angarya anlayıştan ve köleci zihniyetten kurtulmuş olarak görülürler ve kendi kurtuluşlarının da örneklemesi olarak algılanırlar.

Maalesef kadınlar zihnen kaygı dolu süreçlerden geçmektedir. Tecavüze uğrama korkusuyla gece sokağa çıkamamaları, erkeklerden uzak durmaları konusunda uyarılmaları, taksiye binememe, ulaşım araçlarından çekinme gibi pek çok konu zihinlerini meşgul etmektedir. Bu süreç bir işkence halini almaktadır. Kadınlar pek çok toplumda ergenlik süreçlerini bu şekilde atlatmaktadır. Ev işleri ve gereksiz yüklenen görevler genç kızları yıpratmaktadır. Psikanalitik kuram bağlamında bakılacak olursa kadınların tüm bu zihni süreçleri bilinç altlarına ve rüyalarına yansımaktadır.

2.1.2. Cinselliğe Giriş

Beauvoir erkekle kadının anatomik yazgılarının farklı olduğunu söyler (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 105). Kadının ahlaki olarak toplumca kabul görülen sınırları aşmaması bir gerekliliktir. Anne olması, fedakâr olması beklenmektedir. Erkeğin cinselliği yaşamasından daha az imtina eden patriarkal düzen, onun birden çok kadınla birlikteliğini, fahişelik sisteminden faydalanışını gayet tabii karşılamaktadır. Kadın ise arzularının peşinden gitmemelidir ve giderse bu toplumca düşkünlük olarak adlandırılmaktadır. Toplum, kadını cinsel dürtülerini tamamlamak için evliliğe yönlendirir. Edebi eserlerde de aynı şekliyle karşımıza çıkan bu durum hem eserlerde hem de yaşamın içinde aksi bir şekilde gerçekleştiğinde (evlilik dışı ilişkiler vs.) gizli yargılanmalara sebep olmaktadır. Ataerkil toplumda kadın evlilik aracılığıyla bazı kazanımlar da elde etmektedir. Örneğin özgürlüğüne giden yolun ilk teşebbüsüdür. Çalışmayan kadınlar için bir şekilde ekonomik haklar sağlamaktadır. Ne var ki bunların karşılığı olarak aile evinde bıraktığı temizlik, alışveriş, yemek, ütü gibi pek çok göreve devam etmekte buna ek olarak annelik vazifesini de devralmaktadır. Erkeğin evlilikteki otoritesinin yerinde kadının onu (her açıdan) ve çocuklarını mutlu etmek gibi bir vazifesi vardır. Kadınlar günümüzde cinsel özgürlüklerine bir nebze ulaşmış olsa da pek çok sorun devam eder. Bu durum kahramanların söylemlerinde görülmekte, metnin açık ya da gizil mesajlarıyla okura ulaştırılmaktadır.

2.1.3. Annelik

Beauvoir, kadının fizyolojik yazgısının annelikle tamamladığını söyler (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 227). Anneliğin kutsanmasının karşısında duran her şey şeytanlaştırılmaktadır. Son dönemlere kadar kürtaj, toplumların çoğunda gerek yasal gerek toplumsal olarak kabul edilmemektedir. Bunu yapan bir kadın en ağır şekilde itham edilir. Doğum kontrol yöntemleri genel kabul görmekle birlikte kullanımları kadınları zorlamaktadır. Klasik tuvaletlerin dışarda olması, suların evlere çok sonradan gelmesi, geniş aileli yapılar, evlerin özerk yaşamlara uygun olmaması gibi pek çok neden doğumların kontrolünü zorlaştırmakta ve kadının imkanlarını bu bağlamda daraltmaktadır.

Beauvoir “*Doğum kontrol yöntemleri ve yasal kürtaj, kadının anneliği özgürce üstlenmesini sağlayacaktır*” der (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II, 235). Gebeliğin başlangıcından itibaren kronolojik olarak kadınla bebek arasındaki bağın kuvvetlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla gebeliğin başlangıcında kadınların özgür

iradeleriyle alacakları “doğum” kararı bu bağın kuvvetini arttıracaktır. Fakat başlangıçtan beri anlattığımız “öteki” sorunu burada da karşımıza çıkmaktadır. Ailenin çocuğu erkekse, göreceği saygınlık mutlak bir şekilde kız çocuğunkinden fazla olacaktır.

Kadın anne olmakla birlikte toplumsal yükümlülüklerini kaybetmez. Sadakat, mutlak olarak kadından beklenen bir davranıştır. Aksi halde toplum her iki cins bunu yapsa da ilk ve daha ağır bir şekilde kadınları yargılamaktadır.

2.1.4. Olgunluktan Yaşlılığa Geçiş, Kadının Durumu ve Kişiliği

Beauvoir kadının yazgısının daha çok fizyolojik temelli olduğunu söyler (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 311). Pek çok alanda geri kalan kadın fiziksel üstünlüğünü kullanmak suretiyle bir şekilde öne çıkmaya çalışabilir. Buradaki “kullanmak” ifadesi kendini pazarlamak değil kendinin farkında olmakla ilgilidir. Kadınlar bunun farkında oldukları için yaşlılığa geçiş erkeklerinkinden sancılı olmaktadır. Yaşlanmak, menopoza ve sonrası gerçekleşen durumlar kadınları tedirgin etmekte, olgunluktan yaşlılığa geçiş bu nedenle huzursuz bir ruh haline neden olmaktadır. Bunda erkeklerin kadın bedenini metalaştırması ve belki kutsaması da etkili olmaktadır. Metalaştırılan bu şeklin bozuluyor olması onun erkeklerin nazarında değerini kaybetmesine neden olacaktır. Bu sıkıntılı anlarda kadınların verdiği ilk fizyolojik tepki ağlamaktır. Feministlere göre bu durum kadının edilgenliğinin bir göstergesidir. Eğer gözyaşları yetersiz kalmışsa farklı tepkiler ortaya çıkmaktadır. Ağlama ve sonrasındaki tepkisel süreç “öteki” cinsin başkaldırısı anlamına gelmektedir.

Kadınları erkeklerle kıyaslamak Beauvoir’e göre saçmadır ve kadınların kurtuluşu kollektif hareketlerle gerçekleşebilir (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 353). Çünkü doğumdan itibaren erkek belli toplumsal normların koruyuculuğu altında gelişmektedir. Tek tek bireysel çabalar olsa da bunların başarıya ulaştırmadığı görülmektedir. Kitlese bir kadın hareketi, düşüncesi ve sistematik gelişim süreçleri yaşanmadan bu sorun ortadan kalkmayacaktır. Erkeklerle sunulan bu sonsuz evrene karşı kadınların sınırlandırılmış dünyaları gerçekçi bir mücadeleye olanak sunmamaktadır.

2.1.5. Narsist Kadın

Tepkilerinin karşılığını bekleyen ve bilhassa kitle kültüründen uzak kadınlar bu kategoriye girmektedir. Diğer tüm kadınlar gibi tehlikenin farkında olsa da kendini savunma şekli örgütlenmeden ziyade bireysel tepkiler ve kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Beauvoir'e göre narsist kadın görünürde kibirli olmasına rağmen tehdit altında olduğunu bilir ve alıngan, sinirli ve daima hazırlıklı bir haldedir (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 370). Giriftleşen bu durum sonunda kadın, kuşkulara kapılmakta, yıpranmakta ve psikolojik olarak kendisini buhrana sokabilecek düşüncelere sürüklenmektedir.

2.1.6. Aşık Kadın

Byron, kadın için aşk yaşamın kendisi iken, erkek için bir uğraş olduğunu söyler (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 371). Kendisini bu denli aşka vakfeden cinsin aşktan etkilenme derecesi de paralel olarak yükselmektedir. Kadın aşkı yüceltmekle kalmadığı gibi bu kutsiyetin ortasına erkeği koyar. Bilinçsiz bir şekilde kendini ötekileştirir. Aşkın kıymetini arttıran şey erkeğin kadına vereceği cevaptır. Erkekler de kadının aşk konusundaki tutkulu olma durumunu benimsemiş ve onu aşkla tanımlamışlardır. Pek çok edebi metinde ve bilhassa şiirlerde kadına yakıştırılan en temel duygu sevgi ve aşktır.

2.1.7. Mistik Kadın

Beauvoir aşkın kadında misyonlaştığını, aşkını bir erkeğe yönlendirdiğinde onda Tanrı'yı aradığını ifade etmektedir (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II 395). Mistik kadınlar farklı toplumlarda olsalar da kendilerini beşerilikten ilahi aşka yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu durum her zaman ilahi bir aşka gebe olmasa da mistik yönünü kişinin ruhi gelişimi ile göstermektedir. Yaşanan hiçbir şey şikâyet edilmesi gereken olaylar değildir. Her şeyin bir sebebi, sırası ve nedeni bulunmaktadır. Tensel zevklerinin peşinden gidilmesi onlar için küçük düşürücü bir konumdur. Bireysel hareketlerden mürekkep olduğu için kadın hareketine bütüncül bir etkisi bulunmamaktadır. Yine de edebiyatımızda farklı bir yerde konumlanmıştır.

Mesnevilerde adı geçen kadın kahramanların özelliklerinde bu mistik durumu görmektediriz. Leyla'nın özellikle annesinden aldığı öğütler sonrası beşerilikten sıyrılmaya başlaması bunun başat örneğidir. Bir başka örnekte Türk edebiyatının en

sevilen kadın karakterlerinden olan Zeliha'nın (Züleyha) bir süre sonra nasihate ihtiyacının kalmadığı görülmektedir:

Nasihah iteseler artar inâdi

Ziyâde bî-vefâya çıkdı adı (Eren Kaya 67).

2.1.8. Bağımsız Kadın ve Sonuç

Kadınlar bazı haklar elde etmiş, seçmen olmuş, sosyal hayata karışmış, gezilere katılmış, kulüpler kurmuş ya da üye olmuş ve pek çok iş dalında çalışmaya başlamıştır. Ekonomik özerklik pek çok toplumda kadın hareketinin en temel ögesidir. Sosyalist Rusya başta olmak üzere kadınlar iş hayatına ciddi bir katılımda bulunmuşlardır. Diğer ülkelerde de zamanla sayılar artmıştır. Sosyal-kültürel bağımsızlık için ekonomik bağımsızlık bir önkoşul gibidir. Maddi açıdan erkeğe bağlı olan kadının özgürleşmesi mümkün görülmemektedir. Başta maddi durum olmak üzere kadınlar pek çok alanda bağımsızlıklarının izinde yürümektedirler.

Beauveoir'e göre kadınlara, tüm fırsatlarını kullanma imkanının verilmesi için vakit çoktan gelmiştir (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II, 434).

Beauvoir, kadınlarla erkeklerin benzer hale gelebilmeleri için yasaları, kurumları, töreleri, toplumun görüşünü ve toplumsal bağlamı değiştirmenin yeterli olup olmayacağını sorgulamaktadır (Beauvoir, İkinci Cinsiyet II, 442). Çocukluktan itibaren kız ve erkek yetiştirme şekillerinin de incelenmesi gerekmektedir. Burada çocukların şekillenmesini cinse göre derin ayrılıklar yaşanmaktadır. Farklı durumlar eşitlenirse dahi unutulmamalıdır ki cinslerine bağlı olarak kadın ve erkeğin temel fizyolojik farkları olacaktır. Bu doğal farklılaşmaların dışında her iki cinsiyetin oluşumunda eşit yaşanmışlıkların ve ortamların sunulması hayati öneme sahiptir.

2.2.Kate Millett

2.2.1. İdeolojik

Feminist eleştiri bağlamında pek çok eser üzerine yaptığı incelemeyi *Cinsel Politika* adlı eserinde örnekleyen Millett, eşcinsel role çokça değinirken bunun biyolojik bir problemden ziyade bir sınıf ya da zümre sorunu olduğundan bahseder (Millett 33).

Cinsel politika kavramının belli başlı anahtarları bulunmakta ve bunlar bize yalnızca fizyolojik bazı durumları açıklamak için değil kadın erkek ilişkilerindeki sosyal normların gizil bir şekilde nasıl aktarıldığını ortaya koymak için de kullanılmaktadır. Bunlardan biri paradır. Millett paranın kadını satın aldığını, köleleştirdiğini ve onu bir eşya durumuna getirdiğini belirtmektedir (Millett 39).

Cinselliğin kadın erkek ilişkilerinde bir ezme ve ezilme temelinde kurulduğunu ve erkeklerin kadınlara egemenliklerini doğuştan kazanılmış bir üstünlük olarak gördüklerini belirten Millett, Tanrı Baba kavramına dikkat çekmektedir (Millett 46-47). Erkek dimağının yaratıcı düşüncesini dahi cinsiyete büründürmeye çalışması (her dinde böyle olmamakla birlikte) doğuştan kazanıldığı düşünülen bu üstünlüğün haklılığını kanıtlayabilecek güçlü bir argümandır. Kadının isyankâr tavırlar göstermesi durumunda karşı taraf, bu düşünce kanalı ile dini argümanlar kullanarak onu susturma hakkını kendinde görebilmektedir. Bu durum insan ırkının olağan gelişim sürecine toplumsal bir müdahalenin gerçekleşmesine neden olmaktadır. Erkeğe tanınan üstün olma vasfı onun hareket alanını özgürleştirmekte, kadınınkini ise daraltmaktadır. Biyolojik ve psikolojik süreç bir yere kadar doğal olarak ilerlerken toplumsal ve siyasal politikada ise süreç aksi yönde, doğal olmayan bir şekilde ilerlemektedir. Bu durum sosyal hayatı etkileyecek seviyede bir ayrımcılığa yol açmaktadır.

Kadına yüklenen cinsel rol, ev işi, çocuk bakımı, temizlik vs. iken erkek; insan olmanın gerektirdiği ilerleme ve yükselme hırsları, ilgi ve istek duyma gibi diğer tüm kavramlara neredeyse tek başına sahip olmaktadır (Millett 49). Bunun sonucu olarak yüzyıllar boyunca kadın hem kendisini ötekileştiren bir toplum yapısında yaşamış hem de insan olmanın gereği olan pek çok yaşantıdan uzak kalmıştır.

2.2.2. Biyolojik

Millett toplumsal, dinî vb. ayrımların nedeninin biyolojik ayrımlara bağlanmasına karşı çıkmaktadır. Üstünlüğün biyolojik olmayan bir değerler sisteminden kaynaklandığını belirtmektedir (Millett 50). İlişkiler düzeni fiziki üstünlüğüne göre kurulmuş olsaydı bugün Afrikalı ırkın ya da fiziksel olarak daha gelişmiş farklı bir ırkın politikaya egemen olması gerekmekeydi. Oysa günümüzde fiziki üstünlüğü bariz olan pek çok ırk politik anlamda en gerilerde yer almaktadır.

Burada cins-cinsiyet kavramlarına değinmek gerekir. Biyolojik olarak kadın ya da erkek olarak dünyaya gelmektedir. Buna genel olarak cins denilmektedir. Toplumsal

normların yüklenmesiyle şekillenen kişilik için cinsiyet kavramı karşılık gelmektedir. Toplumumuzda kullanılan “Kız Tevfik”, “Erkek Fatma” gibi adlandırmalar da bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Cinsel kişiliğin gelişimi dil gelişimi ile paralellik gösterir. Bu süreçte kullanılan cinsiyete göre farklılaşmış kelimeler aracılığıyla cinsel kişilik bireye yüklenmeye başlanmaktadır: aslan oğlum, güzel kızım gibi ifadeler bunlara birer örnek olarak gösterilebilir.

2.2.3. Sınıfsal

Millett’e göre Toplumun alt tabakaları Otoritesini erkeklik gücüne dayandırarak kurmaya çalışsa da ekonomik yönden üretici kadınlar, erkeğin bu otoritesine ortak olmaktadır. Hatta Aristoteles halkın üyelerinden birinin sahip olabileceği tek kölenin kadın olduğunu belirtmektedir (Millett 66, 69). Bu durumda alt tabaka erkeklerinin egemen olabildikleri tek varlık kadınlar olmaktadır. Hükümranlıklarını bu cinsiyet üzerinden göstermekte ve bunu statü ifadesi olarak görmektedirler.

2.2.4. Ekonomik ve Eğitsel

Erkeklerin uzun süredir çalışma hayatının ana elemanları olduğu bilinmektedir. İşgücü ihtiyacının ve üretim zincirinin pek çok alanı hatta çoğunluğu onlara ayrılmıştır. Kadınlar özellikle Sanayi İnkılabından sonra işgücü içerisinde kendine yer bulabilmiş fakat burada pek çok sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Aynı işi yapmalarına ya da çoğu kez daha fazla iş yapmasına, daha uzun süre ve daha ağır işlerde çalışmasına rağmen kadınların aldıkları ücretlerin erkeklerinkinden az olduğu görülmektedir. Ötekileştirme süreci toplumdaki her alana yayılmıştır. Örneğin teknolojik aletlerin kullanımı dahi cinsiyetlere göre sınıflandırılmaktadır: araba, bilgisayar vb. ileri teknolojik aletler erkeklerle; çamaşır makinesi, bulaşık makinesi ve buzdolabı gibi ev işleriyle doğrudan bağlantılı aletler ise kadınlarla ilişkilendirilmektedir. Kıyafetler ve renklerdeki durum da teknolojik aletlerde olduğu gibi kesin çizgilerle ayrılmış durumdadır.

2.2.5. Kaba Güç

Erkeklerin anlayışında kadın devamlı kontrol altında tutulması ve bir şekilde izlenmesi gereken bir suçluya benzemektedir. Fırsatını bulduğu anda erkeğin çizdiği sınırların dışına çıkacağı düşünülen kadın, ataerkil toplumlar tarafından

baskılanmaktadır. Bunu yapabilmek için kullanılan pek çok eylem bulunmaktadır. Erkeğin başvurduğu ilk şey çoğunlukla şiddet olmaktadır.

Millett zina yapan kadınlara Doğu toplumlarında verilen cezalara dikkat çekmektedir (Millett 77-78). Burada ilginç olan kadına en acımasız cezaları uygun gören ataerkil toplumlar, aynı olayın karşı tarafı olan erkeğe neredeyse sembolik bir ceza verirken örneklerin pek çoğunda erkeğin hiç ceza almadığı görülmektedir. Erkeğin kaba kuvvete meyli genetik iddialarla temellendirilmeye çalışılmış ve toplumsal argümanlarla da desteklenmiştir. Dolayısıyla erkeğin kaba kuvvet kullanım hakkına toplumsal olarak bir geçerlilik kazandırılmaktadır.

Kaba kuvvet kullanımının sadist bir hal aldığı durumlar da görülmektedir. Millett, Ataerkil toplumların cinsel eylemlerinde erkeğin sadizmine karşı kadının bu sadizmin bir kurbanı olduğunu söylemektedir (Millett 80). Cinsel birliktelikler esnasında aşırı sertliğe başvurmak, sadist eylemlerden yararlanmak gibi uç hareketler genellikle erkekler tarafından talep edilmekte ve çoğu durumda kadınlar bunlara karşı koyamamaktadırlar. Hakaret, sövgü, küçümseyici ve alay edici ifadelerin yanında şiddete başvurulduğu da görülmektedir. Bu şiddet eğilimi yalnızca fantezi içeren bir cinsel birliktelik esnasında değil, cinsel birlikteliğin kadın tarafından istenmediği anlarda da görülmektedir. Erkeğin hükmü ataerkil toplumlarda bir kesinlik içerir ve kadının buna karşı gelmesi çoğu kez şiddete maruz kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum metinlerde açık şekilde kendini göstermektedir. Kadınların gece geç saatte sokağa çıkmaları tecavüz edilme korkusuyla, erkeklerle görüşmeleri ailesindeki erkek bireyler tarafından öldürülme yahut şiddete maruz kalma korkusuyla bastırılmaya çalışılmaktadır. Bu durumun temelinde ataerkil toplumların kadınlar üzerinde kullandığı “namus” kavramı bulunmaktadır.

2.2.6. Mit ve Din

Millett ataerkil düzende kadınlığı ve kadını tanımlayan simgelerin neredeyse tümünü erkeklerin yarattığını ve bu yaratıyı kendi çıkarlarının gerektirdiği ölçütlere göre şekillendirdiğini belirtmekte ve adet kavramına dikkat çekmektedir (Millett 83).

Erkek, kadın simgelerini kendi rahatını ve otoritesini sarsmayacak anlamlarla şekillendirmiştir. Kadının naif oluşu, dik başlı olmayışı, itaatkarlığı, hizmet etmeyi benimsemesi, bir otoriteye ve sahibe ihtiyaç duyması gibi kavramlar erkeklerin ihtiyaçlarına cevap veren bir kadın ırkı yaratmıştır. Bu ırkın fiziksel özelliklerinin

başında adet görmesi gelmektedir. Aylık düzenli periyotlarla gerçekleşen bu biyolojik olay erkekler tarafından topluma kötü, pis bir durum olarak aktarılmaktadır. Adet gören kadından uzak durulması gerekliliği, adetli kadına bakmamak, kanından uzak durmak, adetliyi dini ritüellerden kadını uzak tutmaya çalışmak gibi pek çok örnekte adet dönemindeki kadının uzak durulması gereken hastalıklı bir varlık olarak algılandığı görülmektedir.

Millett bekaret kavramına değinerek bekaretin bozulmasının çeşitli kurallarla sınırlandırıldığını belirtmektedir (Millett 86). Bekaret kadının erkeğe aitliğini sembolleştirmektedir. Pek çok toplumda son yüzyıla kadar bekaret kavramı toplumun temel taşlarından olma niteliğinde bulunmaktaydı. Feminist kuram erkeğin bekarete büyük anlamlar yüklemesinin temelinde kadını bir mal olarak görüp başkasıyla paylaşmak istememesinin yattığını belirtirken bir yandan da cinsel açıdan yaşanabilecek olumsuzlukların bilinç altındaki etkisinden de söz etmektedir.

Millett ilginç bir araştırmadan bahseder: Kız çocuklarıyla yapılan bu araştırmaya göre erkek olmayı yeğleyen kız öğrenci sayısı, kız olmayı yeğleyen erkek öğrenci sayısından oldukça fazla çıkmaktadır (Millett 101). Bu durum kız çocuklarının dahi erkek cinsini idealleştirdiğini göstermektedir.

2.2.7. Tarihsel Gelişim

Yüzlerce hatta binlerce yıldır hükümlerini sürdüren ataerkil düzen, kendine yarattığı dünyada ve kendi argümanlarıyla sürüp giderken son yüz yıl içinde bu argümanların pek çoğunun yıkıldığı, siyasi ve toplumsal düzenlerin derinlemesine değiştiği görülmektedir. Önceki yüzyılların toplum yaşantılarına bakıldığında böyle bir değişimin gerçekleşmesi beklenilmiyor olsa da yaşanan büyük olaylar, ekonomik gelişmeler (Sanayi İnkılabı) ve siyasi durumlar, kadın hareketinin gündeme gelmesine bir şekilde katkıda bulunmuştur.

Millett ataerkilliğin sendelenmiş, kuşatılmış hatta sık sık düşme noktasına yaklaşmış olduğunu belirtmektedir (Millett 106). Buradaki durum salt bir erkek üstünlüğünün yıkımı değil bazı toplumsal gerçeklerin kavranılması şeklinde gerçekleşmektedir. Yani yalnızca kadın ve erkeğin ayrı ayrı özellikleri olduğunu, eşit olmaları gerektiğini anlatan bir slogandan bahsedilmemektedir. Cinslerin farklı özelliklerinin onları var eden unsurlar olarak kabul edilmesi, bu farklı unsurların birlikte hareket edebilmesinin gerekliliği gibi kavramlar gündeme getirilmiştir.

Tarihte pek çok devrim olmuş, bu devrimler binlerce sayfa kitaplarda kendilerine yer bulmuşlardır. Fakat cinsel devrim toplumu bu denli etkilemesine, bir cinsin yeniden doğuşuna tanıklık etmesine rağmen bu durum derinlemesine incelenmemiştir. Halbuki bu devrim toplumsal yaşamı diğer devrimler kadar etkilemektedir. Mallarını yönetemeyen (yönettirilmeyen) kadınlar, mirastan mahrum bırakılanlar, çocuklarından uzaklaştırılanlar, oy verme, seçilme, imza yetkisi, boşanma gibi pek çok haktan yararlanamayan kadınlar bir şekilde bu düzeni değiştirme kararı almışlardır.

Bu süreç son yüzyılın ilk çeyreğinden sonra esas gelişimini yakalasa da öncesinde yapılan pek çok çalışma ya da toplumsal gelişme bu alana katkılar sağlamıştır.

Millett erkeğin aile reisi olması durumunun onu bir esir tüccarına dönüştürdüğünü belirtmektedir (Millett 115). Bu durumda erkek evin maddi gelirinin, çocuklar ve eşi üzerindeki hakimiyet hakkının sonsuz sahibidir. Kadının tek hakkı, ataerkil yapının ona yüklediği görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmektir. Bunun gerçekleşmediği durumlarda kadın, sert bir şekilde cezalandırılmakta dolayısıyla erkeğin statüsü her şartta korunmaktaydı.

Victoria devri kadın hareketi açısından ilginç bir dönem olmuştur. Saflık ve iffete bağlılıklarıyla meşhur Victoria dönemi insanları kadın hareketine de bu ilginç anlayışla yaklaşmaktadırlar. Kadınların erkeklere göre daha çok çalışıp daha az kazandığı bu dönemde kadının güzel yönlerinin methedildiği bilhassa köleleştirilmiş edilgen özelliklerinin öne çıkarıldığı dikkat çekmektedir. Victorian öğretinin kadınlara birer “hanımefendi” olarak yaklaştığını belirten Millett, aynı kadınlara hukuki yahut kişisel özgürlüklerin tanınmadığını ifade etmektedir (Millett 119-123).

2.2.8. Eğitim

Jean Jacques Rousseau’nun ifade ettiği gibi “*Kadınların eğitimi tamamen erkeklerinkine orantılı olmalıdır*” (Millett 126). Kadınlar eğitilirken pek çok toplumda var olan mürebbiyelikten ziyade gerçek manada bilimsel eğitim almaları gerekmektedir. Ancak bu durumda erkeğin egemenliğinden uzaklaşacak, kendi hayatlarının kararını vererek kendi egemenliklerini kurmaya başlayacaklardır. Nitekim öyle olmuştur. Kadınların yüksek öğrenime girmeye başlamaları ve bilhassa öğretmenlik yapmaları kadın hareketinde büyük bir önem arz etmektedir. Öğretmen olarak kasabalara, köylere giden kadınlar küçük çocuklardan genç kızlara pek çok bireyin hayatında rol model olarak onlara yeni dünyaların kapılarını aralamışlardır.

Bu yalnızca Batı dünyasında değil Osmanlı'nın son döneminde de aynı şekilde cereyan etmiştir. Tanzimat döneminde açılan kız okullarına kadın öğretmen yetiştirilmesi amacıyla kurulan İstanbul Darülmuallimatında 1900-1901 yılında 350 öğrenci bulunmaktaydı. Bu okullardan yetişen kadınlar Türk kadınının eğitilmiş, entelektüel tarafını temsil etmekteydiler (Öztürk, 1993: <http://https://islamansiklopedisi.org.tr/darulmuallimat>).

2.2.9. Siyasal Örgüt

Amerikan kadınlarına siyasal örgütlenme şansını veren eylem Millet'e göre Köleliğin Kaldırılması hareketi olmuştur (Millet 132). Böylece kadınlar ellerine geçen söz alma fırsatını sonuna kadar kullanmış, toplantılara katılmış, mitinglerde kendi durumlarını dillendirmeye başlamışlardır. Bu hareketler kitlesel boyutlara ulaşmakta, bazı hükümetler yasalar konusunda sözler vermekte fakat çoğu kez bu sözlerin hiçbirinin gerçekleşmediği görülmektedir.

2.2.10. Çalışma Alanı

Buradaki en temel sorun kadınların daha ağır koşullarda, daha fazla çalıştırılıp daha az ücret kazanmaları meselesi olmuştur. İşten kolayca çıkarılmaları, cinsiyet odaklı eşitsizliğe maruz kalmaları, iş hayatındaki kadınların ahlaklarının bozulduğu iddiası, aile hayatını ihmal ettikleri düşüncesi gibi pek çok argüman ileri sürülmektedir. Millett'e göre bunların amacı kadının çalışma hayatında iyileştirmeler yapmak değil bilakis ataerkil düzenin sürmesi için gereken çabaları (Millet 145).

2.2.11. Ev Konusu

Feminist hareketin saldırı alanlarının başında “ev” kavramı bulunmaktadır. Ataerkil toplum düzeni kadınların özgürlüğü için mekân olarak yalnızca evi işaret etmektedir. Evin dışına çıkan kadın ondan uzaklaştığı mesafe arttıkça başına gelebilecek felaketlerin şiddetinin de artacağı ileri sürülmektedir. Tecavüz, cinayet, yaralama, taciz gibi insani değerlerle asla bağdaşmayacak eylemleri, dışarı çıkan kadınlara reva gören bir toplumsal anlayış bulunmaktadır. Evin dışında olmak kadının namus kavramını da derinden etkilemektedir. Evinden uzakta olmak, dışarıda fazla vakit geçirmek gibi durumlar kadının “namussuzlukla” yaftalanması için geçer sebepler olarak görülmektedir. Bu sistem kadını evi neredeyse özdeşleştirmiş olsa da evin mülkiyeti konusunda hükmü erkeğe vermektedir. İşleri yapan, evin idaresini ve yükümlülüklerini tek başına yüklenen kadın evle ilgili maddi konularda konunun

dışında bırakılmaktadır. Kadın fedakârlık kavramının tehlikeli dünyasında sıkıştırılmıştır. Bu sıkıştırılma ona ithaf edilen birçok kutsal kavramla desteklenmektedir.

2.2.12. Cinsellik Üzerine

Temel olarak kadınların iki problemi vardır: İlki cinsel manada erkeğin isteklerini karşılaması ve ona karşı görevlerini eksiksiz yerine getirmesi, diğeri ise cinsellikten aldığı hazzı sınırlamasıdır. Burada esas haz alacak kişi erkektir. Kadından haz duyması değil anneliğe yönelmesi ve evlilik dışı ilişkiye girmemesi beklenmektedir. Pek çok toplumda kadınların cinsel bir obje haline gelmesine rağmen cinsellikten keyif alma noktasında erkekler ayrıcalıklı bir yere sahip olmuşlardır.

2.2.13. Yazınsal

Kadının öteki olma problemi edebi eserlerde de karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatından roman örneklerine bakıldığında cinselliklerini yaşama özgürlüğünde kadınlar kısıtlandırılmış bir konumda bulunmaktadır. Erkekler ise daha geniş haklara sahiptir. Aynı eylemi yapan iki cinse karşı tepkiler farklılıklar göstermektedir. Mesele kadınlar olunca toplumsal yargılar öne çıkarak yargılama yapılırken erkeklerde durum daha yumuşak bir eleştiri şeklinde gerçekleşmektedir. Pek çok örnekte kadının, kendisine yüklenen kutsiyet dairesinde davranması beklenmekte ve ona hata yapma şansı sunulmamaktadır. Kadının bilhassa kadınlar tarafından dışlanması, itham edilmesi ve çaresiz bırakılmasına, dolayısıyla yine erkeklerden medet umar hale gelmesine de rastlanmaktadır.

2.2.14. Karşı Devrim

Millett bu çıkmazdan kurtulmanın yolunun zincirleri kırmakta olduğunu söyler (Millett 365). Kadınlar kendilerini esaret altına alıp ötekileştiren ataerkil yapıyı değiştirmek, kendilerini bu sistemde var etmek zorundadırlar. Hiçbir sistem ötekinin köleleştirilmesiyle sonsuza kadar var olamaz. Bugün gelinen nokta bunu açıkça göstermektedir. Kadınların ihtiyacı olan karşı devrim yüz yıldan fazla bir süredir gerçekleşmekte ve pek çok alanda kazımlar elde edilmektedir. Cinsellik, kadının toplumdaki yeri, annelik, miras, çocukların velayeti, özgürlük, birey olmak gibi konularda kadınlar belli kazanımlar elde etmişlerdir fakat bunlar erkeğin sınırsız özgür dünyasıyla kıyaslandığında hala yetersiz kalmaktadır. Bu durumun edebi metinlerde

bazen bir patlama şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. İçimizdeki şeytan'ın Macide karakteri böyle bir anla karşılaştıktan sonra isyana başlamaktadır:

“Kalktı, oldukça ağırlaşan bavulunu yakalayarak dışarı ıktı. Kimseyi uyandırmaktan korkmuyordu. Hatta bunu biraz da istiyordu... dudaklarının arasından sadece: "Terbiyesizler!" kelimesi çıkıyordu. Biraz evvelki lafları hatırlamaktan bile tiksiniyordu” (Ali 101).

3. ÜÇÜNCÜ DALGA: ÜÇÜNCÜ DÜNYA FEMİNİST ELEŞTİRİSİ

Humm'a göre 1980'lere kadar Üçüncü Dünya'da yazılanlara karşı bir ihmal bulunmaktadır. Bu ihmal bilinçli ve sistematik bir şekilde gerçekleşmiştir. Asyalı eleştiri ve siyah kuram dışlanmıştır. Bu coğrafyalardaki söylem edebi camiada gerektiği şekilde yer bulamamıştır. Üçüncü Dünya feminist eleştirisi Batının görmezden geldiği farklılıkların, kültürel çeşitliliğin görünür olması için çabalamıştır. Bu eleştiri anılara ve otobiyografilere odaklanmış durumdadır. Humm Alfred Savy'den aktarımla, Üçüncü Dünya adlandırmasının nüfus özellikleriyle alakalı olduğunu belirterek, aşağılanmışlık, sömürülmüşlük ve görmezden gelinmişlik gibi bazı kavramlara dikkat çekmektedir. Fakat yine de kadınsal açıdan bakıldığında bu toplumlardaki kadınların diğerlerinden daha fazla ezilmiş olmadıklarını da belirtmektedir (Humm 355-360).

Genel olarak bu eleştiri, egemen dünyanın ötesinde kalmış toplumlardaki kadınların problemlerinden bahsetmektedir. Burada temel bir sorun bulunmaktadır. Kadınlar yaşadıkları problemleri yansıtmanın yanında Batının dışlanmışlığını da aşmak zorundadırlar. Hindistan, Latin Amerika ve Avustralya eleştirmenleri ciddi çalışmalar yapmışlardır.

4. TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASINDA KADIN KİMLİĞİNİN DEĞİŞİMİ

Tanzimat Dönemi pek çok alanda olduğu gibi kadınların fikri, sosyal ve bireysel şekillenmelerinde de ilklerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Wagner kamusal alanla özel alanın ayrıştırılması sonucunda kamusal alanın erkekler, özel alanın ise kadınlarla ilişkilendirildiğini belirtmektedir (Toprak 2). Tanzimat öncesi döneme bakıldığında bu durum açıkça kendini göstermektedir. Kadınların evlerle özdeşleştirilmesi pek çok toplumda ortak bir içtimai düzeni temsil etmektedir. Yazılı olmayan bu düzen içinde kadın, birey olarak erkeğin oldukça gerisinde ve belli özel alanlara sıkıştırılmış durumdadır.

İslâm öncesi Türklerde pek çok konuda kadın söz sahibi bir konumdaydı. Erkekler kadın eşit haklara sahipti. Fakat 11. Yüzyıldan itibaren İslâmiyet'in yaygınlaşması sonrasında kadının durumu da farklılaşmaya başlamıştır. Bu durum yalnızca Doğu İslâm toplumlarında değil Batılı Hristiyan toplumlarda da yakın bir şekilde görülmektedir. (Hamzaoglu 76).

Namık Kemal “*Terbiye-i Nisvan Hakkında Birkaç Layiha*” makalesini Tasviri Efkar’da yayımladığında kadınların eğitilmesinin ne derece önemli olduğundan bahsetmekteydi. Namık Kemal, kadının gelişiminin aileyi etkileyeceğinden söz etmektedir. Tanzimat döneminde dışarıdan gelen kadınların Türk kadınlarını etkilediği görülmektedir. Kadınlar yabancı dergileri okur, mürebbiyelerden etkilenir.

İlk Müslüman kadın dergisi *Şükûfezar*’ın mevcudiyet sebebini “***Biz ki saçı uzun aklı kısa diye... hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız.***” diyerek açıklamaktadır. Yine bu dönemde Fatma Aliye ve Kadriye Hüseyin gibi isimler İslâm önderi kadınlara özenilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu dönemde yapılan kanunlar kadınlara temel bazı haklar sağlamaktaydı. Eşit miras hakkı paylaşımı, kadınların nüfus sayımlarına dahil edilmesi, nikah ve boşanma işlerini düzenlemek üzere Hukuk-ı Aile Kararnamesi 1917 yılında çıkarılmasına rağmen 19 Haziran 1919 yılında Damat Ferit (İstanbul) Hükümeti tarafından kaldırılmıştır (Toprak 8-9).

Kadının durumu Tanzimat öncesinde şeriata bağlı bulunmaktaydı. Bu durumla alakalı fazla bir değişim ve gelişim görülmemiştir. İşçi statüsünde 1897, memur statüsünde ise 1913’te iş hayatına girmeye başlamışlardı. Fakat yönetim kadınları

“fıtratlarına uygun görülen” iki sektöre yöneltiyordu: ebelik ve öğretmenlik. Dönem içinde kadınların haklarını savunan bazı dergi ve gazeteler çıkarılmıştır. *Kadınlar Dünyası* dergisi Osmanlı’nın feminist ilk dergisidir. Bu dergi aynı zamanda devrim niteliğinde bir hareketle Müslüman kadınların fotoğraflarını yayınlamıştır (Hamzaoglu 77-78).

Kadınları bu dönemde hararetle savunan kişilerin başında Ziya Gökalp ve Celal Nuri gelmektedir. *Kadınlarımız* eseri ile Celal Nuri (1915), kadınları bir ulusun yarısı olarak görmekte ve bir ulusun yarısı tutsak iken o ulusun ilerlemesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Ziya Gökalp ise İslâm’ın kadına bakışında bir sorun olmadığını aksine, yaşanan durumun müfessirlerin yorum hatasından kaynaklandığını savunmaktadır. Bu dönemde iyi eğitilmiş, güçlü, aydın kadınlar karşımıza çıkmakta, bazıları ülkenin gidişatını etkileyecek seviyede etkiler bırakmaktadır. Halide Edip Adıvar, Nezihe Muhiddin ve Ahmet Cevdet Paşa’nın da kızı olan ilk Türk kadın romancımız Fatma Aliye öne çıkan aydın kadınlarımızdandır. Birinci Dünya Savaşı’na katılan erkeklerin yerine memurluklara kadınların atanması durumu ortaya çıkmış ve savaş sonrasında ise erkek nüfusun azalmasının bir sonucu olarak fabrikalarda, tarlalarda vb. alanlarda çalışan kadınların sayısı giderek artmıştır (Hamzaoglu 77-80).

Osmanlı döneminde halk kadınları ile saray kadınları arasında bazı temel farklar bulunmaktaydı. Saray kadınları farklı coğrafya ve kültürlerden gelmekteydi ve kendi kültürleri ile sarayın var olan kültürünü harmanlama şansını bulmaktaydılar. Halk kadınlarının sahip oldukları haklardan ya da fikri ve içtimai durumdan ileri bir yerde olan bu kadınlar “**Valide Sultan**” gibi önemli bir mevki ve gücü de ellerinde bulundurmaktaydı. Tanzimat döneminin bu bağlamda ilk kazanımlarından birisi halk kadınlarının sokağa çıkabilmesi olmuştur. Basit gibi görünen bu kazanım kadının görünür ve var olmasının yolunu açmaktadır (Yılmaz 195-196).

Dönemin yazarları, düşünürleri farklı görüşler belirtmekle birlikte ortaya İslâm’ın yanlış anlaşılması meselesi çıkmaktadır. Şemsettin Sami *Kadınlar* adlı eserinde bu durumdan bahsetmektedir. Dönemin yenilikçi önderi Abdullah Cevdet, gerilemeyi kadınların geri bırakılmasından doğan bir problem olarak görmektedir. Pek çok Batıcı

aydın bu düşünceye katılmakla birlikte yanlış uygulamaların dinin özü olmadığını savunmaktadırlar (Toprak 3-4).

Burada aydınlar Türk kadınlarının Batı kadınlarının birer kopyası haline gelmelerinden çekinmektedirler. Bunun temelinde Avrupa'nın kültür ve yaşantısının ülkeye yerleşmesinden kaynaklı bir endişe söz konusudur. Aydınların amacı şekli bir gelişimden ziyade Türk kadınının fikri ve sosyal dünyasının gelişmesidir.

Batıcılık düşüncesi Tanzimat'ta genel bir kabul görse de bunun bazı özellikleriyle Türkleştirilerek ulusal bir anlayışa evrilmesini önemseyen kişiler de bulunmaktaydı. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı gibi isimler İran ve Arap kültürünün Türkler üzerindeki olumsuz etkilerinden sıyrılmayı, kadını İslâmiyet öncesi Türklerdeki konumuna getirmeyi amaçlamaktadırlar (Toprak 5-7).

Şekilleri, yöntemleri ve düşünce yapıları farklı olmakla birlikte Tanzimat aydınlarının geneli, geri kalmışlığın temel nedenlerinden birini kadınların geri bırakılması olarak görmekte ve bu durumun ivedilikle ele alınması ve kadınların sosyal yaşama, eğitime, iş hayatına vb. alanlara dahil edilmelerini savunmaktaydı. Sanayi İnkılabının doğurduğu iş gücü ihtiyacı da söz konusu olunca kadınların sosyal hayata dahili hızlanmıştır.

5. TANZİMAT DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE KADINLARIN EĞİTİMİ

Tanzimat öncesi kız çocukları Sıbyan mekteplerine gidebilmekteydiler. Tanzimat Fermanı'nın akabinde 1843'te kızlar ilk kez Tıbbiye içinde ebelik eğitimine başladılar. Olumlu olsa da “ebelik” mesleğinin kadına uygun görülmesi hala toplumun ona bakışının nasıl olduğu noktasında önemli bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır. Verilen eğitim hakkı kadının doğurganlığı ve anneliği ile doğrudan bağlantılıdır. Osmanlı toplumunda kadına verilen eğitim hakkı ebelik ve öğretmenlik olarak özetlenebilir. Kızları okutacak kişilerin kadınlar olması gerekliliği ile 1870 yılında Kız Öğretmen Okulu açıldı. Aynı yıl kızlar için ilköğretim okulu ve 1880'de ise idadi (lise derecesinde okullar) açıldı. Kadının gelişiminin toplum gelişimi açısından öneminden bahseden Şemsettin Sami gibi aydınlar Cumhuriyet ve onu kuran kadroları bu noktada etkilemişlerdir (Yılmaz 198-200).

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat ile birlikte kadınlar eğitimde erkeklerle aynı haklara sahip olmuşlardır.

6. TANZİMAT DÖNEMİ VE SONRASINDAKİ ROMANLARDA KADINLARIN DURUMU

6.1.Doğu Batı Meselesi

Bu dönemde Ahmet Mithat Efendi romanlarında kadınları eğitime amacı gütmektedir. Ona göre Türk kadınları Avrupalılar gibi kazanımlara sahiptir fakat sosyal hayata girmekte sorun yaşamaktadır. Batıyla temas halinde olan Türk aydınları kadınlarımızın gelişimi noktasında oldukça etkili olmuşlardır. Tanzimat romanlarında kadın tavrı iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Batılı (Avrupalı) olanlar Osmanlı'da yetişmişlere göre daha rahat davranabilmektedirler. Manevi özellikler açısından ise Osmanlı'dakiler üstün bir konumda karşımıza çıkmaktadır. *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Felatun, Türk kadınıni kötüleyerek “*O Türk karısı ki, tavrından azametinden geçilmez... Nazı çekilmez. Şakası lezzetsiz.*” demektedir. Metres hayatına özenerek kadına bir obje gözüyle bakan Felatun Bey'in aksine Rakım Efendi Türk kadınının mesafeli oluşunu iffete, namusa ve edebe bağlamaktadır. Romanda Felatun Bey'in kardeşi olan Mihriban alafranga hayata göre yetiştirilmiştir. Ne Doğulu ne Batılı olamayarak arada kalmış bir karakter olan Mihriban Türk kızlarının adetlerini küçümsemektedir. Okuma yazmayı, nakışı beceremediği gibi piyano da çalamaz (Karabulut 52-54).

6.2.Ahlaki Meseleler

Bir diğer Ahmet Mithat romanı olan *Felsefe-i Zenan* adlı eserde kadın erkek eşitliği işlenmiş ve bu durum romana tatbik edilmiştir. Batıdaki gibi bizdeki kadınların da evlenmeden yaşayabileceklerine değinmektedir.

Jön Türk adlı romanında ise denebilir ki Ahmet Mithat'ın feminizme dair düşünceleri yer almaktadır. Baş karakter Miralay Gazanfer Bey Sırp Muharebesine gittiği için eşiyle mektuplaşır. Fakat eşi okuma yazma bilmediği için mektubu başkası yazar ve kadın duygularını tam olarak ifade edemez. Miralay bundan etkilenecek kızı olursa okutacağına dair söz verir. Dilşinas Hanım (Karısı) evvel karşı çıksa da kızları Fatma Ahdiye'yi okutur. Ahdiye iyi eğitilmiş bir kadın olur. Nurullah isimli bir bey ile evlenir. Fatma Ahdiye'den önce Nurullah'ın Ceylan isimli bir arkadaşı vardır ve kötü yetişmiş bir kadındır. Nurullah Fatma Ahdiye ile evlenince Nurullah'ı kandırır içkisine esrar koyar ve hamile kalır. Bu eserde Fatma Ahdiye iyi yetişmiş Türk kadınıni,

Ceylan ise feminist ögelerle bezeli aşıkane Batılı kadını temsil etmektedir (Karabulut 54-56).

6.3.Aşk Teması ve Evlilik Meselesi

Ahmet Mithat'ın *Hasan Mellah* romanında fotoğrafa âşık olma durumu vardır. Bu durum alışıldık toplum yapısının dışında olmasından ötürü aksayan yönleriyle işlemiştir ve bu durum Namık Kemal'in *İntibah* romanında da görülmektedir. Dönemin romanlarında kadınla erkeğin yan yana gelişi ve toplumdaki değişimler ortaya konmaktadır. Yine bu dönem romanlarında ilk görüşte aşk da işlenen temalar arasında yer almaktadır (Karabulut 56).

Dönemin bir diğer eseri Nabizade Nazımın *Zehra* adlı romanıdır. Kıskanç ve saldırgan niteliklere sahip Zehra adlı karakterin kendisi ve kocasının yaşamını nasıl sürdürülemez bir hale getirdiği eserde anlatılmaktadır. Romandaki kadın kahraman Zehra'nın iki defa evlenmesi Tanzimat romanlarında sık görmediğimiz bir durumdur. *Muhadarat* romanının (Fatma Aliye) Fazıla'sı ise bu durumun istisnasıdır. Ahmet Mithat'ın bir başka eseri olan *Yeryüzünde Bir Melek* romanında ise evli olan bir kadının kocası dışında birine sevdalanması söz konusudur. Yazar, eser içerisinde toplumun evlilik anlayışını yer yer tenkit etmekte ve eşlerin evlenmeden birbirlerini tanımaları noktasında olumlu izlenimler yansıtmaktadır. Ahmet Mithat'ın *Diplomalı Kız* romanı Paris içinde yaşanan evlilik dışı münasebetlerden bahsetmektedir. Bu münasebetlerin pek çoğu evlilik ile sonuçlanmamaktadır. Ve bu ilişkilerden resmiyet dışı pek çok çocuk dünyaya gelmektedir. Ahmet Mithat *Henüz 17 Yaşında* romanında bir dönem resmi çizmiş gibidir. 17 yaşında Beyoğlu'nun meşhur bir umumi evinde çalışmakta olan Kalyopi (Rum kızı) ve bu yola daha önceleri düşen tecrübe sahibi Agavni'nin yaşamları anlatılmaktadır. Ahmet Efendi (ki Ahmet Mithat'ın kendisi olduğu söylenir) Kalyopi'ye merhametli ve sevecen yaklaşmaktadır. Bu bir nebze de olsa toplumun genel hissi ve kültürel yapısını da yansıtmaktadır. Eserde kadının kötü yola düşmesinin bizde mevcut olmadığını, bunun bize Batı'dan Frenklikten geldiğini aktarmaktadır. Kızlarımızın dikkatli olmasını, faziletlerine sahip çıkmasını ve Batı medeniyetinin ahlaki çöküşünden kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir (Karabulut 57-60).

Tanzimat romanlarının bir başka aşk teması zengin, varlıklı ailelerin genç evlatlarını kandırarak evlenmeye ikna etmeye çalışan kadınlardır. Bu kadınlar mesire

alanlarında gezerek genç ve varlıklı erkekleri ağılarına düşürmeye çalışmaktadırlar. Bu temanın en belirgin iki örneği *İntibah* ve *Araba Sevdası* romanlarıdır. *İntibah* romanında Ali Bey'in peşine düşen Mahpeyker, *Araba Sevdası*'nda ise Bihruz Bey'in peşine düşen Periveş Hanım'dır. Tüm bu eserler Tanzimat yaşayışını ve kadınların durumunu yahut onlara bakış açılarını aktaran eserler olarak karşımıza çıkmaktadır (Karabulut 62-63).

6.4.Kadının Gelişimi, Esaret

Tanzimat dönemi romanlarında bu konuda da öncü kişi Ahmet Mithat olmuştur. *Felsefe-i Zenan* eserinde Fazıla, Akile ve Zekiye adlı karakterler eğitilmiş bireyler olarak karşımıza çıkar. Fazıla Hanım'a sık sık gelen Akile ve Zekiye'nin eğitimine büyük ehemmiyet vermektedir. *Taaffüf* romanında ise Saniha etrafındaki olaylar aktarılmaktadır. Buradaki esas mesele bilgisi ve eğitiminden ötürü övülen bir kadının övgüsünün erkekleşme metaforuyla aktarılmasıdır: "Hekimlik onda, mühendislik onda, müneccimlik onda... Adeta bir erkek". Ayrıca eserde kadınlarımızın Avrupalılara göre eğitim anlamında eskide olduğu gibi şimdi de geri kaldıklarına vurgu yapılmaktadır (Karabulut 63-64).

Esaret konusu Tanzimat romanlarında kendine geniş yer bulmaktadır. Dönemin romancılarından Ahmet Mithat'ın annesi bir cariyedir. Yani bu durumu yakinen bilmektedir. Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanı kölelik konusunda oldukça ses getirmiş bir romandır. Dilber'in hayatı etrafında şekillenen bu romanda farklı cariyeler de bulunmakta ve bu cariyeler pek çok sıkıntı çekmektedir. Dönemin eserlerinden *Zehra*, *İntibah* ve *Felâh-ı Bey'le Rakım Efendi* romanlarında da esir kızlar bulunmaktadır (Karabulut 64-66).

6.5.Servet-i Fünun Dönemindeki Romanlarda Kadınlar

Servet-i Fünun edebiyatında öne çıkan romancımız Halit Ziya Uşaklıgil'dir. Özellikle *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter ve Nihal adındaki kahramanlar dikkat çekmektedir. Bihter karakteri yaşanmışlıklarının etkisiyle değişime uğrayan biridir. Femme Fatale kadınlara bir nebze benzeyen Bihter; babasının ölümü, annesinden etkilenmesi ve Behlül adlı dönemin çapkın züppe erkeğini temsil eden karakterin etkisi nedeniyle yasak aşkın büyüüne kendini kaptırmaktadır. Bihter'in Tanzimat dönemindeki kadınlardan farkı romanın başından sonuna aynı kişilikte olmamasıdır. Onu yaşantıları şekillendirmiştir. Yine de bu dönem romanları da genel anlamda aşk

ilişkileri çevresinde şekillenmektedir. Bihter'in diğer romanlardan önemli bir farkı da bireysel tercihlerinin peşinden giden bir kadını temsil etmesidir. Bu anlamda aktif karakter olan Bihter'in yanında daha pasif ve edilgen olan kişi Nihal'dir. Bu iki karakter de kendi var oluşlarını farklı şekillerde sağlamak amacındadırlar. Bihter yaşadığı yasak aşkın tesiriyle bu mücadeleyi kaybeder ve sonunda bunu hayatıyla öder. Romandaki bir diğer karakter de mürebbiye kadındır. Nihal gibi edilgen, pasif bir yapıda olan bu kadın bu özelliği nedeniyle Nihal'le his ortağı gibidir.

7. KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE VE ROMANLARDA KADINLARIN DURUMU

İnci Enginün Millî Mücadele dönemindeki Türk kadınlarını işgal bölgesinde kalanlar, bizzat eline silah alıp savaşa katılanlar, Halide Edip gibi kitleleri uyandırmaya çalışanlar ve bu faaliyetlere moda diye katılan İstanbul sosyetesini ile bu faaliyetlere karışmayanlar şeklinde sınıflandırmaktadır. Özellikle dernekler vasıtasıyla Kurtuluş Savaşı’na destek veren Türk kadınları, giyecek ve sağlık hizmetlerinde büyük rol oynamışlardır. Halide Edip’in Sultanahmet Meydanı konuşması ve Şükufe Nihal’in “Aziz vatan beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın” sözleri halkı derinden etkilemiştir. Yine Halide Edip eserlerinde Kurtuluş Savaşına yer vermiş *Vurun Kahpeye*, *Türkün Ateşle İmtihani*, *Ateşten Gömlek* adlı eserlerinde bu konu üzerinde durmuştur. Bu dönemde kadınlar, kadın dernekleri Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti ile sık sık haberleşmişlerdir. Mustafa Kemal’in şu sözleri Kurtuluş Savaşı döneminde Türk kadınının durumunu özetlemektedir:

“Dünyada hiçbir milletin kadını ...milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım... Anadolu kadını kadar gayret gösterdim diyemez” (Hamzaoğlu 80-83).

8. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE’SİNDE KADINLAR

Osmanlı toplumunda Batılılaşmanın kadınlar üzerindeki etkisi sınırlı olmakla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren toplumun geneline yayılan bir modernleşme hareketi görülmektedir. Tanzimat ve sonrasında kadının gelişimi ve sosyal yaşamdaki konumuna dair görüş ayrılıklarının bazıları Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmektedir. Taraflar kendi yaşayış ve anlayış şekillerine göre kadınların şekillenmeleri gerektiğini savunmaktadır. Kadınlar artık evlerinden sokağa çıkma hususunda belli bir mesafe kat etmişler ve bazı kazanımlar elde etmişlerdir.

1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kadınların erkeklerle eşit şartlarda ve laik bir düzende okumasının önünü açmıştır. Medeni Kanun kabulü (1926), belediye seçimlerinde oy hakkı (1930) ve milletvekili seçimlerinde oy kullanma hakkının (1934) kadınlara verilmesi oldukça önemlidir. 1930’lu yıllarda Türk tarih tezi çatısı altında eski Türklerde olduğu gibi kadının erkekle eşit olması gerekliliği savunulmuştur (Toprak 12-13).

Cumhuriyet döneminde kadınlar “yüksek” bir mevkiyi temsil etme ülküsü etrafında şekillendirilmek isteniyordu. Kadınlık doğurganlığı bağlamında doğal olarak insanlığın temelinde var olan ve gelişim noktasında erkekten geri kalmaması gereken bir konumdaydı. Kadınlara verilen haklar Cumhuriyet döneminde de erkekler tarafından şekillendirilmekte; bilgi, görgü, eğitim, sosyallik, analık gibi kavramlar doğrudan onunla ilişkilendirilmekteydi. Türk modernleşmesinin bu en aktif döneminde kadınlar en geniş haklarına sahip olmuş, önemli kazanımlar elde edilmiştir (Hamzaoglu 84, 89).

Türk devrimi yalnızca eski kurumların yıkılması mantığıyla değil, yenilenme, bilinçlenme, aydınlanma düşünceleriyle kendini gerçekleştirmiştir. Türk aydınlarının Tanzimat’tan itibaren gelişen süreçte kadını öne çıkarma çabaları ve Mustafa Kemal’in de Türk kadınlarına büyük önem vermesi neticesinde Osmanlı’daki kadının yerine Cumhuriyet’in, ulus devletin çağdaş kadını şekillenmekteydi. Fakat yine de toplumun hala ataerkil bir yapıda olduğu unutulmamıştı. Bu bağlamda Kadınlar Türk ulusunun geleneklerinden kaynaklandırılarak yüceltilmekteydiler. Kadının sosyal alanda, eğitimde, iş hayatında ve bilhassa sahne sanatlarında yer alması toplumda bir huzursuzluk yaratsa da bu durum zamanla kadınlar tarafından kabul ettirilmiştir. Tüm bu kazanımlara rağmen erkek egemenliği tümüyle ortadan kalkmamış, kadınların

gelişimi ataerkil bir toplum içinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. (Yılmaz 201, 206, 207, 209).

9. FEMME FATALE: ÖLÜMCÜL KADIN KARAKTERLER

Özellikle Tanzimat dönemi romanlarında karşımıza iki tip kadın çıkmaktadır: Bunlardan birisi iyi niteliklere sahip (ki bunda da aşırılıklar mevcuttur) kadınlarken bir diğer kadın tipi ise kötü niteliklerin pek çoğunu bünyesinde barındıran şeytancıl, ölümcül, kötü kadınlardır. Kendini pek çok örnekte feda eden “kurban” kadın tipleri erkek egemen toplumun anlayışına göre şekillenen fedakâr, iyi, sahiplenici özellikler taşıırken ölümcül kadın karakterler ise kendi hayatının yönetimini elinde tutan ve toplumsal yapıya göre “bağımsız”, özgür bir hayat süren kadını temsil etmektedir. Bu karakterler cinsel olarak da belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu kadınlar yalnızca yaşayış özellikleri olarak karşımıza çıkmaz. Aynı zamanda fiziksel özellikleri de birbirlerinden keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Kötü kadınların tenleri daha canlıdır ve dalgalı, dikkat çekici saçlara sahiptirler. *Hançerli Hanım Garibe-i Hikayesi*’nde iyi-kötü, şeytan-melek kadın çatışması açıkça karşımıza çıkmaktadır. Namık Kemal’in *İntibah* adlı eserinde buna benzer bir erkek ve iki kadın arasındaki aşk üçgeni ortaya çıkmaktadır. Kötü nitelikleri bünyesinde barındıran Mahpeyker, Ali Bey’i kendine aşık etmeye çalışan bir para avcısı konumundadır. Dilaşup adlı kadın karakter ise iyi, kurban kadın tiplerinin bir örneğidir ve eserin sonunda kendini feda etmektedir (Özen 3-4).

Tanzimat’ın örnek romanlarından biri de *Zehra*’dır. Nabizade Nazım tarafından kaleme alınan romanın baş kahramanı Zehra Femme Fatale tipi bir kadındır. Kötü huylu bahsedilen Zehra, kardeşini dahi öldürmeye çalışmış ve “*korkunç bir tabiata sahip*” ifadesiyle nitelendirilmiştir. Servet-i Fünun dönemi romanlarında Tanzimat dönemi romanlarından farklı bir durum söz konusudur. Karakterler kötü olarak var olup hayatlarını bu şekilde sürdürmezler. Yaşantıları onları kötü olmaya sevk etmiştir. Sonuçlar sebepleriyle birlikte sunulmaktadır. Bunun yanında karakter iyi de olsa yaşanılan bir olay sonrası kötü konuma geçebilmektedir. Dönemin en meşhur eserlerinden olan *Aşk-ı Memnu* romanı bu bağlamda en çarpıcı örneklerden biridir. Halit Ziya’nın eserinde, kurban karakter olan Nihal solgun, hastalıklı; şeytan olarak nitelendirilen Bihter dalgalı saçlı, canlı, renkli gözlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kötü karakter olarak nitelendirilen Bihter’in psikolojik değişiminde evlilik seçimindeki hata, babasının vefatı ve parasal sorunlar gerekçelendirilmektedir. *İntibah*’ta olduğu gibi burada da erkek karakter (Behlül) önce kötüye ardından iyi karaktere yönelir. Eserin sonunda Bihter ölürken Nihal hayatına devam eden kişidir.

Milli edebiyat döneminde yazılan romanlarda dönemin siyasi, sosyal durumundan kaynaklı olarak “kahraman” kadın tipleri görülmektedir. Buna rağmen ölümcül kadın karakterler de varlıklarını sürdürmektedir. Reşat Nuri Güntekin’in *Acımak* adlı romanının Zehra’sı acımasızlığına rağmen tam bir ölümcül kadın tiplemesi değildir. Halide Edip’in *Seviyye Talip* romanındaki Seviyye ise ölümcül kadın tiplemelerine oldukça benzemektedir. Aşık olduğu kişi için kocasını bırakan Seviyye, cinsel olarak da çekici bir kadındır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde dönemin özelliklerinin eserlerdeki varlığı dikkat çekmekte ve kötü kadın tiplemesinin Batı’ya özenen, değerlerinden uzaklaşan kadınlar olarak nitelendirildiği görülmektedir. Reşat Nuri’nin *Yaprak Dökümü* romanındaki Ferhunde bunun en çarpıcı örneklerindendir. Para hırsı, gösterişe olan düşkünlüğü ve bunları elde etmek amacıyla erkeklerden faydalanmaktan geri durmayan Ferhunde, bir ailenin parçalanışının yolunu açmaktadır (Özen 4-9).

Görülmektedir ki femme fatale (ölümcül kadın) karakterler Tanzimat romanında en keskin haliyle karşımıza çıkmaktadır. Karakterler keskin hatlarla birbirinden ayrılmakta ve ilişkiler ölümcül durumlarla sonlanmaktadır. Servet-i Fünun dönemi romanlarında bu durum varlığını sürdürmekle birlikte Tanzimat romanlarından “olayların gerekçelendirilmesi” noktasında ayrılmaktadır. Yazarlar karakterlerin kötülüklerinin önceki yaşantılarından kaynaklı olduğunu belirtmektedirler. Milli edebiyat dönemi ise genel anlamda Osmanlı coğrafyasındaki sıkıntılar ve savaşlardan dolayı kahraman kadın tiplemesine yönelmiştir. Cumhuriyet döneminin kadına yüklediği anlam ve görev bağlamında ise dönemin romanlarında ölümcül kadın anlayışı, değerlerinden koparak ailesini felakete sürükleyen karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

10. ESERLERİN İNCELENMESİ

10.1. Sözde Kızlar

Peyami Safa'nın Hayatı

İsim babası Tevfik Fikret olan Peyami Safa, aile içerisinde de edebiyatla ilgili pek çok isme sahiptir. Bunlardan birisi babası İsmail Safa'dır. Vefa İdadisinde öğrenci olan Safa, ilk yazı denemelerini de burada gerçekleştirir. Peyami Safa, milli tarihten ve geçmişten beslenmemektedir. Safa, takma adla (Server Bedi) pek çok eser yazmış, Türkiye'nin dönemin Almanya'sından etkilenmemesi gerektiğini belirtmiş ve ülkenin yapısının da böyle bir anlayıştan uzak olduğunu ifade etmiştir. (Tonga 2019).

Ahlaki olarak toplumun olumsuz değişimini, sosyal tabakaların birbirleriyle olan uyumsuzluklarını vb. konuları anlattığı pek çok eseri bulunmaktadır. İmzasız olarak, kardeşi ile birlikte yayınladığı bir gazetede ilk hikayelerini yayınlamıştır. *Son Havadis* gazetesi başyazarı iken vefat eden Safa, Romanlarında psikolojik tahlilin Türk edebiyatındaki önemli örneklerini vermiştir (Safa 5).

Kitabın Özeti ve İncelenmesi

Mütareke döneminde geçen romanda Balıkesir'de yaşayan Mebrure'nin Yunan saldırıları sonucu ortadan kaybolan babasını aradığı süreç İstanbul'daki akrabalarının evi ve hayatı çevresinde gelişen olaylar ve mütareke döneminin anlatıları üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Mebrure iyi eğitilmiş bir Türk gencidir. Vatan, millet kavramlarının farkında, düzgün ahlaklı bir kızdır. Babasını aramak için geldiği İstanbul'da akrabalarının yanına yerleşir. Fakat bulduğu ortam kendi yaşantısına, kültürüne uymamaktadır. Evin kızı Nevin ve kardeşi Behiç onun hiç de alışık olmadığı tavırlar sergilemekte ve Mebrure'ye göre ahlaksız bir hayat sürmektedirler.

Behiç'in Mebrure'ye karşı sırnaşık, taciz dolu tavırlar sergilemesi, ailenin durumu vb. nedenlerden dolayı Mebrure çatışmalar yaşamakta, bir yandan babasını aramanın bir yandan da ülkenin durumunun içinde yarattığı buhranı yaşamaktadır.

İlk olarak erkeklerin pudra sürüp sürememe meselesi üzerine geçen bir tartışmada Moda civarında gezinen bir muharrirden bahsedilerek “*Her gün yeni bir kadın düşürürdü. Kadınsız girdiği otel yoktu. Fessiz sokağa çıkar, kadınsız çıkmazdı.*

Yaman çocuktu.” denilmektedir (Safa 46-47). TDK Türkçe sözlüğe bakıldığında yaman kelimesi “güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan (kimse)” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada görülüyor ki erkeğin kadını bir eşya gibi kullanması ve sayıca fazla kadınla birliktelik yaşaması övünülecek, üstün bir yetenek olarak kabul edilmektedir. Burada kadınlar hem metalaştırılmakta hem de kadınlarla birlikte olmak erkeğin statüsünü yükseltmektedir.

Peyami Safa eserinde Tük Müslüman kızlarını Batı heveslisi kızlardan üstün göstermektedir. Bu anlayış doğrultusunda yazardan idealize edilmiş kadın karakter Mebrure’yi manevi özellikleriyle yüceltmesi ve fiziksel yapısının detaylarına fazla girmemesi beklenir. Oysa Mebrure eserde vücut hatlarının detaylarına kadar betimlenerek karşımıza çıkar (Yavuz 119-120):

“Kendisinden daha zayıf Nevin’in elbisesi içinde Mebrure’nin vücudu, ipek kumaşı gergin bir yuvarlıkla şişiyor, olgun göğsü, ince beli, biçimli kalçaları robun altında belirliyordu” (Safa 18).

Erkeklerin gözü bir yana kadın diliyle yapılan anlatımda dahi kadının beğenilen vücut özellikleri detayları ile sunulmaktadır. Bu noktada eserde kadın söylemi ataerkil yapıya uygun olarak şekillenmektedir (Yavuz 120):

“Sen ne iyisin, ne iyi... Kolların, göğsün, kalçaların mükemmel. Hele böyle, ayağını ayağının üstüne attığın zaman jüpün altında gizlenen dizlerinden aşağıya doğru, ipek çorabın içinde toplu ve muntazam etlerin... pek cazip...” (Safa 22).

Yukarıdaki iki durumun dışında romanın muhtelif yerlerinde hem idealize edilen karakterler hem de yaşantılarıyla eleştirenler, bütün olarak Mebrure’nin bedeninden ve onun çekiciliğinden bahsetmektedir. Yazarın eleştirdiği, memleket meselelerine kayıtsız, cinsel hayatı fazlaca önemseyen, toplum değerlerine karşı olan Behiç, Nevin vb. kişilerin Mebrure’yi bedeniyle betimlemesi olağanken; değerler manasında yazara, Mebrure’ye yakın olan tarafın da Mebrure’yi arzulaması anlayış ne olursa olsun toplumun farklı kesimlerinin kadın bedenini metalaştırdığının bir göstergesidir.

Evin ahlaki değerlerden yoksun, hayattaki amacı kadınlarla birlikte olmak ve gezmek olan erkek çocuğu Behiç, Mebrure ile yakınlaşmak ve onla birlikte olmayı arzulamaktadır. Pek çok denemede bulunan fakat Mebrure’den derhal tepki alan Behiç’e karşı bir seferinde *“Bırakınız, bizi görüyorlar, müşkül mevkie düşüyorum, rica*

ederim bırakınız, diyorum.” (Safa 56) derken bile düşündüğü, kendini kurtarmaktan önce insanların onları görerek yapacakları ahlaki eleştirilerin önüne geçmektir. Bu durum toplum baskısı meselesinin kadın bilinçaltında ne derece etkili ve büyük bir problem olduğunu açıkça göstermektedir.

Sözde Kızlar olarak tanımlanan cinsiyet rolü ile Mebrure’nin üstlendiği milli-idealist cinsiyet rolü, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı bahsinde keskin çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır. İdealize edilen karakter toplum yapısının sınırlarına uygun olarak davranmaktadır. Bir içki ikramı esnasında Mebrure’nin reddedici tutumu cinsinin toplumsal statüsüne göre şekillenmektedir (Yavuz 125).

Behiç’in Mebrure’ye karşı tacizlerinin şiddetini arttırdığı bir akşam Mebrure tavırlarını sertleştirmiştir. Fakat bir anda içinden erkeklere karşı kaba görünmemesi gerektiği geçmekte, yaptığı hareketten ve kurduğu cümlelerden tereddüt ederek *“Bir erkeğe bu derece kaba görünmek istemediğini hissettirmek arzusuna düştü”* ifadesi kullanılmaktadır. Akabinde ise kendini taciz eden bu adama *“Yarın... gündüz... uzun uzun konuşuruz.”* der (Safa 67). Kadın kahraman kendini erkek tarafından bir şekilde sindirilmiş halde bulur.

Roman karakterlerinden Salih ve Hatice’nin babası olan Mustafa Efendi (kendisi şimdilerde inançlı biri olduğunu söylese de gençliğinde hovardalıklarıyla meşhur olmuştur) sık sık gezmeye ve akşam toplanmalarına katılan çocuklarına çıkışırken Hatice için sertliği arttırarak *“Nereye gittiğiniz, nerede yatıp kalktığınız belli değil, bu mahallede bakire kızları bakkal dükkanına kadar bile yollamıyorlar, bu kız eve hiç uğramıyor”* (Safa 88) söylemiyle dışarının kadınlar için tehlikeli ve uzak durulması gereken bir yer olduğuna dikkat çekerek Beauvoir’in ve Millett’in üzerinde durduğu “ev” kavramına işaret etmektedir. Ev kadın için güvenli yeri işaret etmektedir.

Beauvoir’e göre erkek özne ve mutlak, kadın ise “başka”dır (Beauvoir 28). Nazmiye Hanım’ın evindekiler için *“Anası, kızı, misafirleri, arkadaşları, hep deli, hep ahlaksız... Tam manasıyla ahlaksız...”* ve *“Sözde kızlardan bahsediyorsunuz, sözde kızlardan... Bunlara verilecek en iyi isim bu: Sözde kızlar! Serbest kaldıkları zaman gördüğünüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahluklar, koca aramaya başlayınca sıkılgan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini de pek iyi bilirler.”* ifadeleri kullanılmaktadır (Safa 129-130). Buradaki mesele kadınların eleştirilmesi değil, aynı

eylemi erkeklerle birlikte yapmalarına rağmen Beauvoir'ın dediği gibi erkeklerin özneleştirilmesine karşı kadınların ötekileştirilmesidir.

Mebrure ile Nevin arasında geçen bir konuşmada Nevin şöyle der:

Benim iyilik etmek istediğim iki kişiden biri Behiç'tir. Her manasıyla Behiç'i kurtarmak istiyorum. Kadından, kumardan, içkiden, sefahatten kurtarmak istiyorum (Safa 149). Burada kadın kavramı hastalıklı cins ya da kötü bir alışkanlık gibi aktarılmaktadır.

Beauvoir patriyarkal düzenin kadını iffetli olmaya yargılı kıldığından bahsetmektedir (Beauvoir 105). Bu düşünce metinden alınan örnekte açıkça görülür: Behiç'in ısrar ve davranışları sonunda Mebrure'de de Behiç'e karşı bir ilgi başlamıştır. Hatta odasında bir aşk rüyası içinde bir erkeğin ona dokunup öpmesine, sevmesine olan ihtiyacını düşünmektedir. Burada kahramanın bilinci şu şekilde aktarılır: *“uyanık ve gergin bir hülya teselsülü arasında, utandırıcı tasavvurlarından hiç kurtulamayarak saatlerce düşündü”* (Safa 159). Burada geçen “utandırıcı tasavvurlar” ifadesi Mebrure'nin Behiç'e duyduğu hisleri kastetmektedir. Behiç kadınlarla dilediği gibi yaşarken Mebrure'nin bir erkeği hayali dahi “utandırıcı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü o bir kadındır ve toplumun ona yüklediği iffet çizgisini hayalinde dahi aşmamakla mükelleftir.

Belma'nın Behiç'ten olma çocuğunu Behiç istememektedir. Belma çocuğun doğması noktasında ısrarcıdır. Fakat sonunda Behiç çocuğun ölümüne tek başına karar verir. Çocuğu taşıyan, acısını çeken ve neredeyse emeğin çoğunu tek başına yüklenen kadının hiçbir hükmü olmadan, toplumsal cinsiyet rolüne uygun olarak Behiç çocuğun yaşam hakkının hükmünü tek başına vermektedir (Yavuz 128).

Kitabın sonlarına doğru Türk ve Müslüman mahallerdeki yeni, modern kadınlara takılan bir lakaptan söz edilir: Tangolar... Toplum tarafından iğrenç bir zihniyet olarak tanımlanmaktadırlar: *“Onlarca Tango demek, dini, milliyetini sevmeyen; mahallesine, ailesine isyan eden; ırzını, namusunu satan, her günahı işleyen ve böyle, Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya gebertilen melun karı demektir”* (Safa 206). Görülmektedir ki modernleşme çabası içinde olan, bir şekilde toplumsal kurallara uymayan kadınları toplum ötekileştirmektedir. Devamında ise Hatice'nin ölümünün göz göre göre gelen ve sanki olağan bir şeymiş gibi aktaran cümleler

bulunmaktadır. Hatice'nin mahallede yaşanan kültüre aykırı olması onun ölmesini meşrulaştırmaktadır:

“Kalk kadın, ağlama, nefesini tüketme, kalk, oldu olacak, Allah'ın yazdığı bozulmaz, kalk, sana yazık oluyor, Hatice'nin bu hale geleceğini imamın karısı bana on kere söyledi” (Safa 206).

Nadir ile Fahri arasında Hatice'nin ölümü akabinde gerçekleşen konuşmada Nadir:

“Belma intiharıyla hepimize, hatta bütün memlekete hizmet etti. Evvela kendi kendisine ceza verdi. Bir sözde kızın kavuşabileceği en büyük saadeti gösterdi: ne istersiniz, bu saadet, haysiyetsiz ve merhametsiz bir hayatın üzüntülerine göre, ölümden başka nedir” der (Safa 216). Bu söylemle toplumsal kurallara aykırı davranan kadınların sonunun ölüm olması neredeyse bir gereklilik gibi aktarılmaktadır. Bir önceki örnekte olduğu gibi kadınlar sert bir ötekileştirmeye maruz bırakılmaktadır.

Hayriye Hanım, mutaassıp bir kadın olmadığından, genç kızların sosyalleşmelerini desteklediğinden bahsetmektedir. Fakat Hatice'nin artist olmasını kabullenememektedir:

“Amma aktrisliği zihnim almıyor, bir Müslüman kızına yakıştıramıyorum, ayıp değil a... Zaten oyuncular, bizde, kim ne derse desin, adi insanlar... Hi kibar sınıfından, asilzade bir gencin oyuncu olduğunu gördünüz mü? Olmaz...” (Safa 223). Aktrislerin kötü, adi insanlar olduğu iddia edilerek kadınlar eleştirilmekte ve bir meslek grubu kadın ırkı bağlamında ötekileştirilmektedir.

10.2.İçimizdeki Şeytan

Sabahattin Ali'nin Hayatı

Bulgaristan'da dünyaya gelen Sabahattin Ali, İstanbul'da başladığı ilköğrenimine babasının görevi dolayısıyla gittikleri Çanakkale'de devam etti. Balıkesir'deki Muallim Mektebi onun gelişiminde oldukça etkili olmuştur. Sanatı ve serbestliği seven Sabahattin Ali, disiplinli bu okuldan 1926'da İstanbul Muallim Mektebi'ne nakil aldırdı. Öğretmeni Ali Canip şiir ve öykülerini dergilere yollaması için onu destekledi. Öğretmenlik diplomasını aldı ve dil öğrenimi için Almanya'ya gitti (Korkmaz 2019).

1945'te Bakanlık emrine alınan Sabahattin Ali, mizahi Markopaşa'yı (gazete) çıkardı. Yazdığı yazı üzerine 1948'de tutuklanarak hapse girdi. Takip edilmesi

nedeniyle yurtdışına kaçmak isteğindeyken Kırklareli civarında öldürüldü. Romanları okurların algı dünyasının gelişiminde etkili olmuştur. (Ali 1).

Kitabın Özeti ve İncelenmesi

Ailesiyle birlikte Balıkesir’de yaşayan Macide konservatuar eğitimi için İstanbul’a gelmiş ve uzak akrabası olan Emine Hanım’ın yanına yerleşmiştir. Babası kızını pansiyoner bir anlayışla oraya yerleştirip hem kalacak yerini ayarlamış hem de kızına göz kulak olacak tanıdık birilerini bulmuştur. Dolayısıyla aileye hatırı sayılır bir miktar parayı düzenli olarak yollamaktadır.

Macide’nin babasının ani ölümü ile para akışı kesilir. Emine Hanım huzursuzluğa başlar. Macide’nin hareketlerine, geliş gidiş saatlerine ve arkadaşlarına söylenmektedir. Emine Hanım bir anda ahlak bekçiliğine soyunarak kızı namussuzlukla ve bu evde böyle kalamayacağıyla tehdit eder. Macide derhal, hiçbir çaresi olmasa da evi terk eder. Bu anda tam da bu fırsatı kollayan Ömer devreye girer. Macide’yi kendi bekâr odasına götürür. İçinde kötülükler bulunan fakat kendini Macide’ye müthiş bir eş gibi aksettirmeye çalışan Ömer onu evliliğe dahi ikna etmiştir.

Macide bu süreçte Balıkesir’den öğretmeni olan Bedri ile karşılaşır. Bedri Ömer’in arkadaşıdır. Macide ve Bedri Balıkesir’deki samimiyetlerinden ötürü yaftalanmalarını hatırlar ve belki ilk andan itibaren o eski hisler bir şekilde etraflarında dolaşmaya başlar.

Süreç içinde Ömer’in hissiz ve tuhaf tavırları Macide’nin ondan uzaklaşmasına ve Bedri ile (nedeni ne olursa olsun) yakınlaşmasına sebep olur. Ömer Macide’yi terk eder ve Bedri ona sahip çıkar. Macide Ömer vasıtasıyla insanın içindeki şeytanın nasıl işlediğini keşfetmiştir. Birine duyulan sonsuz güvenin bir şekilde kötü durumlara neden olacağını geç de olsa anlamıştır. Süreç içerisinde bekar bir erkekle nikahsız yaşaması toplum tarafından yadırganmıştır. Macide Ömer’den vazgeçip Bedri’nin koluna girerken zamana ihtiyacı olan, kandırılmış bir kadın durumundadır.

Eserin bu giriş kısmında Ömer ve Nihat vapurda oturlarken kendileri gibi seyahat eden bir kız ve bir kadın görürler. Nihat gayri insani bir konuşma havasında ve tamamen ataerkil yapının cinsiyet kalıbına uygun olarak konuşur:

“Kız galiba o yolun yolcusu? Ha? Şişman karıda da tam esnaf kılığı var ya!..”
(Ali 22).

Levi Strauss'un dediği gibi “Toplumsal otorite her zaman erkeklerindir”. Bu bağlamda Macide'nin orta mektebe gidebilmesi bir tesadüften ibarettir ve bu tesadüf erkeklerin iki dudağının arasındadır:

“İlk mektebi bitirdikten sonra evde alıkonmayıp orta mektebe gönderildiyse, bu da bir tesadüftü. Babası kendini çıkmaz işlerin içinde bu kadar kaybetmiş olmasa, kendisine kızını okutmasını tavsiye eden birkaç mektep mualliminin sözüne belki kanmaz ve onu da ablası gibi on beş yaşında kocaya verirdi” (Ali 27).

Hem Ölmeye Yatmak'ta hem de İçimizdeki Şeytan'da Cumhuriyet'in kadına yüklediği görevlere ve ilerlemeyi kadın üzerinden yürütme düşüncesine vurgu yapılmaktadır. Bu anlayış Osmanlı'da peçe ile simgelenen kadının Cumhuriyetle birlikte “peçeden kurtulmuş fakat bastırılan bir cinsellikle karşılaşmış” olduğunu belirtmektedir (Şeker 299-300).

Beşinci sınıfta Macide'nin müzik öğretmeni olan Necati Bey onu bazı diğerk öğrencileriyle birlikte Muallimler Birliđi'ne götürüp oradaki piyanoyu çaldırmaktaydı. Fakat orta mektebin ikinci sınıfında olan Macide, oraya tek başına gitmekten çekinir çünkü kızlar tek başlarına birer birey değildir ve erkeklerin onlara eşlik etmesi sosyal bir norm kural olarak görölmektedir:

“Yalnız başına Muallimler Birliđi'ne gitmeyi hem istemiyor, istese bile bunun muhiti tarafından hoş görölmeyeceğini biliyordu.” (Ali 29-30).

Kate Millett erkeklerin kadınlara karşı egemenliklerini doğuştan kazanılmış bir üstünlük olarak gördüklerini belirtir (Millett 46-47). Macide'nin bundan sonraki hayatıyla ilgili bir bahiste anlatıcı toplumun kadına klasik bakışından ve muhtemel olacaklardan bahsetmektedir:

“Belki bir müddet sonra bir kocaya vermek isteyecekler, o reddedecek, başka birini ortaya sürecekler, onu da istemeyecek, bu mücadele pek de uzun sürmeden genç kızın sebepsiz ısrarı sona erecek, o da nihayet, "ne olursa olsun" deyip boyun eğecek ve bir şeyler, bir şeyler olacaktı” (Ali 41).

Macide'nin Balıkesir'den İstanbul'a gelmesinin gerekliliği kadına biçilen kocanın mesleğiyle yüceltilmektedir. Böylece kadının hayat amacı daha üst makamda bir kocaya sahip olmak şeklinde gösterilmektedir. Feminist teori ve eleştiri içinde bu anlayış kendine geniş bir yer bulmaktadır. Kadın sosyal kaderi olarak iyi bir eş bulmak

çabasındadır. O kadar edilgenleştirilmiştir ki evlenip kendini kocasına adamak noktasındadır. Bunu söyleyen Emine teyze kişilik özellikleriyle de bu anlayışa uygun tasvir edilmiştir:

“Kızınıza burada memurdan başka koca bulamazsınız ki... Halbuki o doktorlara, mühendislere layık... Hele birkaç sene bizde kalsın da görürsünüz” diye ilave etti (Ali 42).

Babasının ölüm haberini alan Macide ailesi ve teyzesinin isteği ile Balıkesir’e gitmeyerek İstanbul’da kalmıştır. Bu süreçte Ömer’le konuşuyor olmasını kadınlığına laf getirecek bir hareket olarak görmekte ve babasının ölümü henüz gerçekleşmişken bir erkeğe olan beğenisinin onu kötü biri yaptığını düşünmektedir:

“Halbuki ben iyi ki yoktum diyorum. Acaba ben fena huylu bir kız mıyım?.. Hele dün o lafları da dinledim... Ama ne kadar güzel söylüyordu... Ne güzel dudakları vardı” (Ali 85).

Patriarkal düzende güç sahibi olmayan kadın özgürleşemez. Bir şekilde güçlenmesi gerekmektedir. Berna Moran üstün olanın erkekler olduğu hiyerarşide Macide’nin ve kadınların pek çoğunun lehine olmayan bir yapı oluştuğunu belirtmektedir (Şeker 307). Romanda Macide’nin Bedri’ye sığınışı tamamen bundan kaynaklı olarak gerçekleşir. Ömer’in arkadaşı ve Macide’nin eski öğretmeni olan Bedri sığınılacak güvenli bir limandır ve Macide’nin özgürlüğünün kapısı daha önce teyzesinin evinden çıkıp Ömer’e sığındığındaki gibi yine bir erkeğin yanında aralanmaktadır.

Başta Ruskin olmak üzere pek çok kişinin kadınları yücelten (kraliçeler vb.) ifadeler kullanmalarına rağmen feminist düşünce ve kadın hareketine içten içe karşı durmuşlar, kadını “ev” ve onun rutinleriyle özdeşleştirmişlerdir (Millett 150). Bu durumda Macide’nin evin dışında fazla vakit geçirmesi doğal sınırlarını aşması manasına gelmektedir. Hem evin dışında olmak hem de karşı cinsten birileriyle görüşüyor olmak topluma göre, onun “kötü” haller içinde olduğuna ve namusuyla alakalı bir problem çıkacağına kanaat getirmesine neden olmaktadır:

"Kızım, bana baksana!" dedi. "Bu vakitte nereden geliyorsun? Vakit gece yarısını geçti..." Macide şaşkın şaşkın etrafına baktı... Emine teyze devam etti: "Kaç zamandır sesimi çıkarmıyorum... Komşular gelip gelip seni anlatmaya başladılar; kimisi

Beyoğlu'nda bir delikanlı ile gördüğünü, kimisi yaşlı bir beyle saza gittiğini söylüyor... Bir değil, beş değil... Sen aklını başına toplayasın diye bekledik... Ama daha fazlasına müsaademiz yok. Allah rahmet eylesin, merhum babanın iki eli yakamdadır. Namusunu bize emanet etti. Ben ne bileyim! Hiç böyle olacağa benzemezdin...” (Ali 98).

Teyzesi Macide için “*Aile namusumuz bir paralık oldu, bizim öyle akrabamız yok!*” cümlesini kurar (Ali 177). “*Bu çıkmazdan kurtuluşun yolu zincirleri kırmaktır*” der, Millett (Millett 365). Zincirlerini kırdığı ve hiçbir suçu olmadığı halde yalnızca geç saatlere kadar dışarda kaldığı için namussuzlukla, şeref ve iffet yoksunluğuyla suçlanan Macide karşı tepki geliştirince bunlarla karşılaşmaktadır.

Romanda kadının bir nesne gibi sunulmasına rastlanmaktadır. Kimi zaman babası evlenmeleri için kızlarını başka erkeklere kimi zaman ise Ömer’in yaptığı gibi Macide; Bedri yahut farklı bir kişiye (ona teslim etmek amacıyla) sunulmaktadır (Şeker 306). Bu durum bazen öylesine absürtleşmektedir ki kadın, çekiciliğiyle erkeğin seviyesini, toplumsal statüsünü yükselten bir şekilde konumlandırılmaktadır:

“Kafaca anlaşıcağın ve ruhu ruhuna uygun bir kadın değil! Herkes gördüğü zaman ‘Aman! Bakın, falancanın ne enfes karısı var!’ desin yeter!... yegâne manevi zevkiniz budur: Güzel karı alıp herkese parmak ısırtmak...” (Ali 190)

Kadının sıkıştırılması, toplumdaki gizli tacize örnek olarak gösterilmektedir. Günümüzde sosyal ortamlarda kadınların maruz kaldığı gizli ya da açık tacizler edebi eserlerde de kendine yer bulan büyük bir problem konumundadır:

“Pek de sarhoşluk eseri olmayarak yanına sallayıverdiği elleri Macide’nin dizlerine veya bacaklarına dokunmak hususunda göze batar bir temayül gösteriyorlar ve büsbütün kızaran gözkapaklarımın arasında hastalıklı bir kedininkine benzeyen gözleri, manası Pek açık olan ifadelerle, Macide’nin göğsünde dolaşıyorlardı” (Ali 192).

10.3.Fosforlu Cevriye

Suat Derviş’in Hayatı

Nüfuzlu bir ailenin kızı olan Suat Derviş İstanbul’da dünyaya geldi. Ortaöğreniminin ardından Darülfünûn’da eğitim aldı, Sternisches Konservatuvarı’nda

aldığı piyano ve şan derslerini bırakıp edebiyat fakültesine geçtikten sonra fakülteyi de bırakarak gazete ve dergilerde çalıştı (Uygun Aytemiz 2019).

Türkiye Komünist Partisi'ne katılma sebebiyle bir yıl hapis cezası aldı. Ardından Paris'e giderek 1953-1961 arası Fransa'da kaldı. 1961'de Türkiye'ye gelen yazar romanları ile uğraştı ve 1972'de İstanbul'da hayata gözlerini yumdu (Derviş 3).

Kitabın Özeti ve İncelenmesi

Hayat kadını olan Cevriye sırf bu özelliğiyle dahi Türk romanında farklı bir konumda bulunmaktadır. Romanın başında adı verilmeyen bir adam Cevriye'yi yarı baygın bir halde bulup kayığına bindirerek açığa götürmüş ve kendine getirmeye çalışmıştır. Sonrasında onu evine götürdüğü bir bölüm bulunmaktadır. Cevriye iyi olup evden kısa sürede ayrılmayı düşünürken hastalığından dolayı bir hafta adamın evinde kalır. Fazla konuşmayan, perdeleri sonuna kadar kapatan ve bir şeylerden saklanıyor hissi uyandıran bu adam Cevriye'nin o güne kadar tanıdığı erkeklere benzememektedir.

Cevriye, uzun boylu, iri yapılı ve sarışın olarak aktardığı bu adamdan derinlemesine etkilenmekte hatta ilk defa birinin ona siz diye hitap etmesine hem şaşırmakta hem de bu durumdan hoşnut olmaktadır.

Cevriye çok sevdiği İstanbul'dan Bolu'ya sürgün yemiş fakat bir şekilde geri gelmenin yolunu bulduğu halde polis tarafından yakalanıp nezarete düşmüştür. Fakat buradan kaçarak adamın evine gitmeyi planlamaktadır.

Cevriye bir şekilde onun evine gider. Adam onun kalmasını istemese de Cevriye onu ikna etmenin bir yolunu bulur. Daha önce kaldığı bir haftada kendisiyle neredeyse hiç konuşmayan bu adam artık Cevriye'yle konuşmaya başlamış ve iki taraf birbirine yaklaşmıştır. Cevriye bu süreç içinde içten içe adama âşık olmuş hatta ona annesinden gelen bir kravatı, bir kadından geldiğini zannederek büyük bir kıskançlıkla karşılamıştır.

Cevriye birinin verdiği uyuşturucu madde ile yakalanmaktan hapse girer. Roman bu süre zarfında bizi farklı karakterlerdeki kadınlarla tanıştırır. Cevriye'nin etrafındaki kişiler adamın idam edileceğini düşünmektedir. Cevriye'de kara seveda olduğunu ifade ederler. Cevriye işini yapamaz, kimseyle ilişkiye giremez hale gelmektedir. İçindeki sevginin boyutu onu diğer erkeklerden öğrenecek seviyeye getirmiştir. Adamın

eşyalarını denize atmak için sandala binen Cevriye sandalın kenarına kafasını vurarak bayılır. Bundan sonra Cevriye'yi hatırlayacak olanların aklında onun bu kara sevdası kalacaktır.

Karakol metaforu mekân olarak romanın ana mekanıdır, diyebiliriz. Romanın vermek istediği mesajın odak noktasını oluşturan bu mekân hem Cevriye'nin hem de kadınların cezalandırılması ve belki de sıkışmışlığını temsil etmektedir. Kadın bedeninin metalaştırılması ve toplumsal yapıya aykırı durumların cezalandırılması bakımından da yazar bu metaforu Cevriye örneğiyle somutlaştırmaktadır (İşçi 131).

Lacan çocukluğun 6-8 aylık döneminde çocuğun kendi imgesini ayna üzerinde görmesiyle kendini anlamlandırma sürecinin olumlu bir şekilde etkilendiğini belirtmektedir. Fosforlu tıpkı bu 6-8 aylık çocuğun yaptığı gibi karakolda bulunan bir aynayı fark ederek kendini ilk defa detaylı olarak izlemeye başlayacaktır. Bu durum yalnızca Cevriye'nin karakoldaki bir anlık tesadüfı değil hem ataerkil yapı hem de toplumsal normlar karşısında kadın bedeninin konumuna bir gönderme yapmaktadır. Kadınlara bedeni eşleştiren toplum karşısında Cevriye bedeniyle para kazanmasına karşın ilk defa kendi bedeninin farkına varmaktadır (İşçi 131-132):

“...Camekânın karşısına gelen duvarın ortasında, cevizden ince oymalı bir çerçeveye süslü bir endam aynası vardı... Cevriye'nin kendini bir defada yukarıdan aşağıya kadar gördüğü biricik ayna buydu. Tepesinden tırnağına kadar kendi aksini birinci defa olarak görmekten o akşam o kadar büyük bir zevk duymuştu ki yakalanmış olmaktan hissettiği üzüntüyü hemen unutuvermişti” (Derviş 18-19).

Kitabın başlarında Cevriye karakola düşmüştür. Karakol Cevriye için korkulacak bir yerden ziyade belki de bir anlamda yuva niteliği taşımaktadır. Hayattaki somut varlığı toplum tarafından varla yok arasında kabul edilen bu hayat kadını, bir cenin ya da bir bebeğin duruşuna benzer şekilde beklemektedir:

“Dizlerini bükmüş, kendini üç kat yapmış ve küçülmüştü. Baldırları, kalçalarına kadar olan kısım ve gövdesi adeta devşirilip katlanmış gibi duruyordu” (İşçi 130).

Namus kavramı ve bunun içtimai olarak cinsi münasebetlerle bağdaştıran bir toplumda fahişelik mesleğini hırsızlık vb. adi suçlardan farklı bir yerde konumlayan Derviş, fahişe kadınların suçlu gibi adlandırılmalarına Cevriye karakterinin ağzından

karşı çıkar. Mesleki durumlar asla iyi ya da kötü; suçlu ya da suçsuz olmanın bir karşılığı değildir, olmamalıdır:

“Bir kere şu karakola hırsızlıktan, yankesicilikten, dolandırıcılıktan düştüm mü? Namusumla girdim buraya, namusumla çıktım” (Sivri 390).

Hastalığın ve kötülüğün yayılması her zaman kadından beklenmektedir. Tez içinde bahsettiğimiz “adetli kadının” kirli olma durumu gibi burada Cevriye hayat kadını olması nedeniyle hastalığı yayan olarak nitelendirilmektedir. Oysa hastalığı yayan erkeğin kendisi de olabilir. Bu durumun kadın aleyhine herhangi bir kanıtı olmamasına rağmen suçlanan tarafın kadın olduğu görülmektedir.

“Yıldızın başına geleni hatırlayarak bütün vücudu ürperdi. Sarı saçlı, melek yüzlü bir kızdı Yıldız. Sütü bozuğun biri “bana hastalık aşıladın” diye Mecidiyeköy’de kafasını taşla ezdi” (Derviş 32).

Yapıların zıtlıklardan şekillendiğini ifade eden Jacques Derrida, böylece bazı şeylerin daha net bir şekilde görünür olduğunu belirtmektedir (İşçi 133). Eserde Cevriye’nin önde ve görünür olmasına karşın “O” yalnızca belli yerlerde ortaya çıkmaktadır. Cevriye ise bu adamın yanında naif, kibar, sevecen ve huzurlu bir kadına dönüşürken sokaklarda ise bedenini satarak para kazanan hayat kadını rolünü sürdürmektedir:

“Niçin ona gelmişti? Niçin... yanında bulunmak istiyordu?... Fosforlu Cevriye İstanbul kaldırımlarının çiçeği idi. ... bu meçhul...adamda onu cezbeden şey şimdiye kadar onu hoşlandığı erkeklere doğru çeken, yaklaştıran duygu değildi. Bu duygu onlardan bambaşka bir şeydi.” (Derviş 95).

Cevriye yaptığı iş dolayısıyla “iyi” olan hiçbir şeyi kendine layık görmemektedir. İnsanların ona kötü gözle bakmasına ve küçük görmesine alışkındır. Bu adamdan iyi bir tavır görmeye başladığından beri kendini iyi bir konumda hissetse de var olan toplumsal durumu onu bir ikileme sevk etmektedir:

“Cevriye hayatta kendisinin başka türlü olabileceğini, başka türlü telakki edilebileceğini, bir erkeğin kendisiyle sırf en basit hayvani zevkleri tatminin dışında bir münasebet kurabileceğini hiç düşünmemişti” (Derviş 111).

Hayat kadını olmak toplum tarafından “kötü” olmakla eş değer görülmektedir. Dolayısıyla bu durumda olan bir kadına insani duygular hissetmek neredeyse yasaktır.

Halbuki insani duygular ne bir cinsin ne de bazı mesleklerin tekeline değıldir. Kişi cinsi, ırkı, mesleğı, ahlaki durumu ne olursa olsun en insani, en naif duyguları hissediyor olabilir:

“Cevriye gibi, insan duygularının en aşığılıklarını tanıyan bir sokak kadınının böyle bir sevgi taşımasına imkân var mıydı” (Derviş 113).

“O” na duyduğı aşk Cevriye’nin toplum nazarındaki algısını yer yer değıştirir. Hatta karakoldaki manasız, alelade bir ayna kendine keşfin aracı olabilmektedir (Sivri 400). Bu durum seks işçisi kadınların da duyguları, yaşama hakları olduğunu göstermektedir. Onlar da birey olarak toplumun diğfer fertleriyle aynı duygu ve düşünceleri paylaşabilmektedir. Sırf mesleklerinden ötürü ötekileştirilmeye maruz kalmalarına karşı çıkılır.

Cevriye hayat kadını da olsa biyolojik olarak bir kadın olduğunu dolayısıyla diğfer kadınlarla ortak özellikler taşıdığını ifade eder:

“Sanki benim bir bayandan ne farkım var. Onu da beni de aynı Allah yaratmamış mı... Aynı Allah yarattı ama... Başka başka yarattı” (Derviş 182).

Satılmış adlı karakterin annesi Hanife Kadın ile Cevriye arasında geçen diyalogda Hanife Kadın Cevriye ve onun gibi olanları ağır bir ithamla suçlayarak kötülüğün ve felaketlerin onlardan geldiğini ifade etmektedir:

“Zaten Satılmış ’ın başına ne geldiyse sizin gibi kahpelerin yüzünden geldi ya” (Derviş 227).

Yaşam şekli ve çalışılan işin toplumsal durumu kişinin dini durumunun da yargılanmasına neden olabilmektedir. Fahişelerin bir dine mensubiyeti dahi sorgulanmakta ve bu kişiler dinlerin hiçbirine layık görülmemektedir. Bu durum inanç dünyasında dahi seks işçilerine bir yer olmadığını göstermektedir. Çünkü dini alan temiz olarak resmedilir. Oysa bedenini satan birinin toplum nazarında temiz olma şansı bulunmamaktadır:

“Ben hiç olmazsam bir kilisenin içinde vaftiz olmuşum. Senin Müslümanlığın isem o kadar da yoktur” (Derviş 242).

Zombi recep adlı karakter Cevriye’ye sarkıntılık yapmaktadır. Çünkü Cevriye bir hayat kadınıdır dolayısıyla erkekler onu her istediklerinde elde edebileceklerdir.

Erkek dünyasının en ilginç örneklerinden biri de bu durumdur. Meslek ve sosyal hayatı eserlerde ayıramadıkları görünür. Kadın iş hayatında nasılsa özel hayatında da ondan aynı tavırlar beklenmektedir:

“Zombi, belini kuvvetli koluyla kavrayarak onu durdurdu:

- *Dön bakayım geriye kaltak, herkese yaptığın numaralar bana sökmez anladın mı” (Derviş 255).*

Cevriye kılık kıyafetinden dolayı ötekileştirilerek sokak bekçisi tarafından toplumun alt tabakasından bir kadın olarak görülmektedir:

“Bekçi, kılık kıyafetini beğenmediği ve elindeki kocaman paketi gördüğü bu sokak kızının kendisiyle karşılaştıktan sonra koşmaya başladığını işitir işitmez...” (Derviş 269).

Cevriye ilk defa O’nun yanında kendini birey olarak hisseder. Varlığı somut olarak ortaya çıkar. Dışlanmışlık öylesine içine sinmiştir ki O’nun kibar tavırlarından sürekli şüphe duymaktadır. O, sığındığı bir yer olmuştur. Kadınsal varlığı öylesine anlam bulmuştur ki O’nun yanından ayrıldığı anlarda kendini gerçekten yaşıyor olarak algılamamaktadır:

“Bana siz diyen ilk, hem de son insan oydu” (Derviş 272).

Romanın başından beri “fosforu” ile öne çıkan ve neredeyse Cevriye’nin alameti farikası olan saçındaki fosfor romanın sonunda da onun en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum toplum tarafından ötekileştirilen kadınların görünür olma ve birey olarak, kendi özellikleriyle var olma çabalarına bir örnek olarak gösterilebilir. Her ne olursa olsun Cevriye eser boyunca kendinden bu özellik ile bahsettirmiş ve romanın son cümlelerinde de bu özelliği sayesinde anılmıştır:

“Karanlık bir gecede gökten düşüp parçalanan bir yıldız gibi, sular üstünde fosforlu bir iz bırakarak kaybolmuş Fosforlu Cevriye’yi...” (Derviş 274).

10.4.Ölmeye Yatmak

Adalet Ağaoğlu’nun Hayatı

Ankara Nallıhan ilçesinde doğan Adalet Ağaoğlu ilköğrenimini burada tamamlar. Çocukluğuna dair anıları Nallıhan’da şekillenmiştir (Koyuncu 2019). Ortaöğrenimini

Ankara Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi DTC Fakültesinin Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirir. Ankara Radyosu'na girer. 1951-1970 arasında burada ve TRT'de çalışmıştır. Ankara Meydan Sahnesi'nin kurucularındandır. Belli bir süre dramaturg ve çevirmenlik yapan Adalet Hanım, evlendikten sonra Ağaoğlu soyadını almıştır. Yazarlığa öğrenciyken başlayan Ağaoğlu, farklı türlerde eserler yazmıştır. Eserlerinde toplumun geçirdiği değişimler (dönüşümler) geniş yer bulmuştur (Ağaoğlu 2).

Kitabın özeti ve İncelenmesi

Ölmeye Yatmak romanı Aysel adlı entelektüel bir üniversite hocasının küçük bir kasabadan üniversite hocalığına, büyük şehre ve toplumla anlaşmazlıklara uzanan öyküsünü anlatmaktadır. Yaşanan coğrafyanın normları arasında bocalayan kadının durumu pek çok yönden ele alınmakta ve Aysel çocukluğundan itibaren bir kadının nelerle karşılaştığını bunlarla nasıl baş etmeye uğraştığını aktarmaktadır. Aysel ataerkil düzenin bazı kurallarına isyan etmekte bazen sosyal sıkıntılara değinmekte bazen birey olarak yaşadığı bilinç dünyasını ve onun yaşattığı sorunları bizlere aktarmaktadır. Evlidir. Kocasına karşı olumsuz bir durumu olmamasına rağmen onu bir öğrencisiyle aldatmış ve bunun iç muhasebesini derinden yaşamıştır. Yalnızca bir kez gerçekleşen bir eylem olmasına rağmen kadın olmanın, evli olmanın ve kendi içinde bu olayı derinden hissetmenin acısını da çekmektedir.

Doğu toplumlarında kadınların bağımsız fikirlerine başvurmak Batıya göre oldukça az görülmektedir. Kadın çoğu kez birey olarak görülmemekte ve genel olarak erkeğin tamamlayıcısı olarak konumlandırılmaktadır.

Roman Aysel'in bir otelin 16. kattaki odasında ölmeye yatmasıyla başlar. Ölmek Aysel için bir anlamda kendini gerçekleştirmek, kendiyle bütünleşmek hemhal olmak gibidir. Kıyafetlerle toplumsal normlar arasında bir bağ kurularak okura sunulmaktadır:

“Çarçabuk soyundum. Köşedeki yatağı açtım. Çırılçıplak içine girdim; ölmeye yattım” (Ağaoğlu 7).

Romanda kız çocuklarının sosyal yaşamdan ve neredeyse eğitimden uzak tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Toplumsal yapı iki cinsin bir arada olması noktasında ataerkil tepkiler vermektedir:

“Daha geniş bir pencere açılmış olacak, ama bütün kasaba halkı da ayağa kalktı. Çocuklarını okuldan geri almak isteyenler bile çıktı. Baksana, Kör Enver, kızının müsamereye girmemesi için sonuna dek direndi. Şimdi yolda gördü mü, başını çeviriyor bana. Sağda solda da, kerhaneci, diyesiymiş. Gâvur Hoca adı bitti, şimdi de bu. Kaymakam’dan çekinmeselerdi, bunca yıllık hemşerilerimle nerdeyse toptan aram açılacaktı canım. Şu iş bir bitse hayırlısıyla. öncesi şöyle: Kız öğrenciler erkek öğrencilerle birlikte Çiçekler ve Böcekler’i oynayacaklar. Polka ille gerekli miydi? Polkada oğlanlar kızlara sarılacaklar. El ele tutuşacaklar...” (Ağaoğlu 12-13).

İlginç bir şekilde köylü, eğitimsiz kadınların, kendileriyle ilgili ötekileştirici sosyal normlara sahip çıktıkları görülmektedir.

Yaşlı kadınlar damalı örtüleriyle yüzlerini kapatıyorlar. İçlerinden on kez, "Allahım sen günah yazma" diye yakarıp dua ederek, üç kere bağırmasına tükürüyorlar. Erkek kadın "umum" bir yerde ilk bulunuşları. Yine de Başöğretmen akıl etmiş: İlk sıralar, sandalyeler gerisinde, yerli halktan erkeklere ayrı, kadınlara ayrı yerler ayırtmış. (Ağaoğlu 14).

Çocuklar öğretmenleri eşliğinde hazırladıkları bir gösteriyi icra edeceklerdir. Fakat ilk kez ailelerin önünde karşı cinsle birlikte hareket etme gerekliliği bulunmakta ve bu durum onları huzursuz etmektedir. Ne de olsa ailelerinden aldıkları eğitimde kızlar erkeklerden uzak durmalı kendi öteki dünyalarında ve güvenli alanlarında bulunmalılardır.

“Karışıyordu. Sarılmak gerektiğinde, birbirlerinden birer metre uzakta duruyorlardı. Bu bile, erkek ve kız çocuklar arasında, birinin de kendini dereye atıp boğulmasıyla sonuçlanan büyük aşklara yol açacaktı” (Ağaoğlu 20).

Öğrenciler oyunlarını sahnelerken Aysel ailesinin gelmemesine sevinmektedir. Çünkü erkek arkadaşıyla olan bu oyun birlikteliği ailesinin geleneksel normlarına aykırı bir haldedir. Ataerkil düzenin baş temsilcisi olan erkeğin ortamda olmayışı dahi kız çocukları için bir özgürlük alanı yaratmaktadır.

“... (Aysel) şu anda özellikle babasının orada bulunmayışına seviniyordu işte. Çünkü, arı olan, Kaymakam'ın oğlu Aydın, bal almak üzere menekşeye konacağı yerde, kelebek olan kendi belinden tutuvermişti yanlışlıkla. Üstelik de şaşkınlıktan dudaklarını Aysel'in yanağına kondurup, "cız" diye sokmuştu onu” (Ağaoğlu 21).

Aileler kızlarla erkeklerin birlikte bir oyun sergilemesine “namuslarını, bilhassa kız çocukları üzerinden” lekeleyen bir olay olarak bakmaktadırlar.

“Seyirciler arsındaki eşraf ve esnaf babalar, polka ve rondo ile kirlenen namuslarını örtbas etmek için durmadan öksürüyor...” (Ağaoğlu 21).

Kız çocuklarının okuma ihtimalleri, birilerinin aileleri ikna ederek toplumun ayırıştırıcı durumuna engel olmasıyla gerçekleşebilmektedir:

“Önümüzdeki yıl ortaokula yine devam edebilecek mi? Ortaokula gidebilmek için çok ağlamış. Kendini dereye bile atmaya kalkmış. Babası, onu yine de öyle kız haliyle başkente gönderemezdi ama babam araya girdi” (Ağaoğlu 43-44).

Aysel öğrencisiyle birlikte olmuştur. Kocasını dışında biriyle birlikte olmak onun için bir anlamda özgürleşmektir. Ataerkil toplumun kadını en çok kısıtladığı konuda Aysel, bilinçli bir tercihle başka biriyle birlikte olarak özgür bir seçim yapmaktadır. Her ne kadar seçimi özgür olsa da önceki yaşantılar, doğum, kızlık zarı, evlilik dışı ilişki gibi kavramlar Aysel’i bir otel odasında intihara sürükleyecek kadar sıkıştırılmaktadır. *Kadınlık zarının yeniden bozuluşu* olarak tabir ettiği durum kendi seçimiyle yaşanan cinsel birliktelikle kadınlığın başlangıcı eşleştirmektedir.

“Evet. Bir kez yattım öğrencimle. Bu yatıştan kısa süren, değişik bir tat aldım. Burası gerçek. Bedenimden çok, beyninde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki...”

Ortada yalın bir şey var şimdi: Gebeysem bu çocuk ondandır. Öğrencimden. Zor Yıllar için bir konu. Ama hiçbir yerli film, bir öğrenci odasında, kendi öğrencisinin odasında, bir doçent hanımın kadınlık zarının yeniden nasıl bozulmuş olduğunu göstermez” (Ağaoğlu 49).

Ataerkil yapı erkek dimağına öylesine yerleşmiştir ki ne siyaset ne ideoloji onların kadınlara olan bakışlarını değiştirememektedir. Düşüncelerine aykırı olduğunda ideolojilerin dahi eleştirel bir konuma geldiği görülür:

“İnönü’nün jandarmasıydım ben, ta nerden nereye ağdırırken onu. Ama bu Cumhuriyet’in işime gelmeyen bir yanı da var. Şudur, diyemem, kız okutmak, ilçede yakına uzağa, kızını şehirlere salıvermiş, dedirtmek... Sade bu mu içimi durmadan boğu boğuveren” (Ağaoğlu 55).

Aysel artık iyi bir lisede eğitim görmektedir. Batılı genç bir Türk kızı olmaya ve Atatürk'ün değerlerini tümüyle sahiplenmeye çalışmaktadır. Cumhuriyetin idealize ettiği kadın bireyi temsil ettiğini düşünmektedir. Ailesi ile Ata'sının Cumhuriyet ülküsü arasında kaldığı anlarda, ülkenin kadına yüklediği rol ile aile içi rolünün çatıştığı görülmektedir. Bu noktada ötekileştirme topluma paralel olarak kıyafetler aracılığıyla da sembolleştirilmektedir. Saçlarının örgüsü, uzunluğu ve eteğinin diğer kızlardan uzun oluşu sebebiyle şehirli olmayan biri olarak görülen Aysel, tatillerde ailesinin yanına döndüğünde başını örtmek zorunda kalmaktadır. Bu durum siyasi ideolojiyle toplumun, birbirinden farklı iki kadın profili çizdiğini göstermektedir (Sumbaş 6-7).

“Ben oraya gelince, en ağırıma giden de annemin, babamın bana başımı örttürmeleri oldu. Sana anlattığım gibi, burada benim yaşımdaki kızlar, hiç başlarımızı örtmüyoruz. Sadece, okula giderken kasketlerimizi giyiyoruz” (Ağaoğlu 78).

Simone de Beauvoir, Kate Millett vb. isimlerin sıkça değindiği “annelik” kutsal eserde karşımıza çıkmaktadır. Kadın temelde annelik ile var olmalıdır ve en önemli görevi budur. Dolayısıyla erkeğin gözünde, okumak vb. durumlar önemsiz detaylar olarak görünmektedir:

“Bu da yeni moda işte! Kızlar okuyormuş... Öyle. Bizimki de okuyor. Hakim olacakmış. Vay, vay... Kadının en kutsal görevi, analıktır, analık” (Ağaoğlu 162).

Aysel arkadaşıyla sokakta konuşuyor olmaktan, birileri tarafından görülme korkusundan, mahalle baskısının verdiği tedirginlikten sıyrılarak duruma isyan eder. Eğitimli, medeni bir kızın sokakta istediği kişiyle konuşabileceğini ve üstelik halinde bir anormallik de olmadığını düşünür. Toplum yargılarına karşı koyar:

“Böyle kaçamak bakışlar medeni bir kıza yakışmaz. İnsan, eski bir arkadaşını görünce rahatlıkla yaklaşp elini sıkmalı” (Ağaoğlu 180).

Aysel Metin'den gelen bir mektubu okumaktadır. Metin, Nurten adlı arkadaşından bahsederken onu eleştirmekte ve fakat bunu yaparken yine eril bir söylemle onu ötekileştirmekte, hareketlerinin hoş olmadığını ve topluma kötü gelebileceğini ima etmektedir. Erkeklerin nazarında kadınlar, toplumsal yapıya uygun yaşamakla mükelleftirler:

“Nurten de az değil. Şimdiden sağa sola kırıyor. Hayır, ben aldırmam. Böyle şeyleri hoş görürüm, ama etraf hoş görmez ki. Sonra ne olsa abisiyim” (Ağaoğlu 187).

Tezin bölümlerinde bahsedildiği üzere “ev” ve ona ait kavramlar mevzu kadın olduğunda kutsallaştırılmaktadır. Kadınlar evle ilgilenmeli onun tüm işlerini en iyi şekilde yerine getirmelidir. Aysel ağır bir eğitim almakta ve kendini bu noktada geliştirmektedir. Bir yandan da annesinin (yine bir kadının) ev işlerini ona yüklemesiyle ataerkil toplumun kadını köleleştirme davranışı gerçekleşmektedir. Aysel bu duruma isyan ederek bir var olma çabasına girmektedir:

Salim Efendi teslim olduğu sıra, karşısına annesi çıktı. Sanki kendi okumamışlığının öcünü alıyordu. Aysel’e durmadan ev işi buyuruyordu. Kızını her an bir kitabın başından kaldırmaktan nerdeyse gizli bir tat alıyordu. Önüne bir de bebek bezleri oyulgamak işi çıkınca Aysel, "Kendin yap!" deyip fırlatıverdi bezleri. Annesi önce şaşırdı. Sonra artık kızının yaşının erdiğini, onu iyi bir baskıya almak gerektiğini düşündü (Ağaoğlu 210).

Erkek mutlak iktidar sahibidir. Kadın bu iktidarın karşısında durduğu her an kötüdür ve cezalandırılması gerekmektedir. Ataerkil yapının bu düşüncesi Aysel ve abisi İlhan’ın karşı karşıya gelmesinde ortaya çıkar. Kızlar ona göre okumamalıdır. Evde oturmalı, ev işlerini yaparak evlenmeyi beklemelidir. Okullar ona göre namus kavramı açısından tehlikeli yerlerdir. Sonunda kız kardeşini ehlileştirmenin yolu erkek egemenliğinin en somut eylemi olan şiddetten geçer:

“İlhan sanki bu fırsatı bekliyordu. Birden kız kardeşinin üstüne atıldı. Suratına iki tokat aştettikten sonra, ağzı köpükler saçarak bağırmaya başladı: "Niye susturacaktım? Halis muhlis bir Türk sazı! Hanımefendimiz ders çalışacakmış!.." Niye okuyorsun bir kere sen” (Ağaoğlu 212).

İlhan doğrudan kadınları hedef almaya devam eder. Okumak dahi bir cinsiyete indirgenir. Kadınların okuması hele ki erkeklerin olduğu bir eğitim sisteminde kadının ahlaktan ve namustan uzaklaşmasını temsil etmektedir:

Kadın kısmına okumak nerden çıkmış? Anandan mı gördün, ninenden mi? Yarın lise bitince bir de üniversiteye girmeyi düşünüyorsan, nah gidersin! Babam bırakmaz, ben bırakmam. Oralarda okuyan kızların ne mal olduğunu şimdi çok iyi biliyorum ben. Üniversite öğrencisi adı altında bir yığın yırtık orospu (Ağaoğlu 213).

Aysel okumasının önündeki engelleri sıralarken (bu engeller toplumdan topluma değişse de) kendi hayatındaki örnekleri verir. Bunlar ataerkilliğin baş temsilcileri olan baba, abi ve bir kadın olmasına rağmen bastırılmış bir anne kavramıdır. Anne, feminist teori kuramcılarının da dediği gibi ataerkil sistemin dilsel aktarıcısıdır:

“Ben okumak isterim, karşıma ya babam dikilir ya annem. Şimdi de bu çıktı işte” (Ağaoğlu 213).

Mevcut toplum düzenleri kadının isyanını dindiremediği durumlarda şiddete başvurmaktadır. Öncesinde şiddet sözlü tehdit halindeyken, uyarılara dikkat edilmediği takdirde kadın şiddetle yüz yüze gelmektedir. Kız çocukları bu durumlarda görünür olmamayı tercih ederek varlığını evdeki erklere unutturmaktadır:

“neden sonra annesi mutfaktan "Sus, baban böyle yumruk gibi gözlerle görmesin seni. Bir şey var sanır. Birine tutuldun falan sanır!.." deyince aklı başına geldi. Öyle ya, abisi o sözleri söylerken ya babası evde olsaydı! Ya hazır yanında bir destek de bulmuşken, yeniden, "Hadi bakalım artık eve!" deseydi? Hayır. Babasının aklına getirmemek gerek, ne büyüdüğünü, ne de halâ okumakta olduğunu. Bir bardak su istedi mi, hemen fırlayıp vermeli. Ders çalışıyorum falan dememeli. Böylece kendini evin içinde yeniden unutturmak için elinden geleni yaptı” (Ağaoğlu 213).

Tüm bu baskı unsurları genellikle aileden gelen ve ev içlerinde gerçekleşen olaylar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Oysa Cumhuriyet de kadınlardan pek çok şey beklemektedir. Öncelikle vatana sahip çıkan bireyler olmaları beklenmektedir. Akabinde kadınlar erkeklerin istekleri üzerine namuslu ve iffetli olmakla mükelleftirler. Bu bağlamda vatani değerler öne çıkarılarak kadının belki de en net özgürlük alanı olan cinsellik kısıtlanmaktadır. “Cumhuriyetin (kadın erkek) tüm bireyleri kamusal alanda kardeştir” anlayışına vurgu yapılan eserde Aysel’in pek çok “kardeşi” tarafından arzulanması, cinselliğini yaşadığı anda varlığını tamamlanmış hissetmesi ve kadınlık zarının yırtılmasıyla özgürlüğünü eşleştirmesi kadına yüklenen bu kamusal görevlere, cinselliği yok sayılan kadın figürüne bir karşı çıkıştır (Sumbaş 12-15):

“Özgür bir Türk kadını oluşumu onunla kanıtladım. Yirmi beş yaşında bir delikanlı ile kanıtladım. Gömleği kanlandı. Ona yeniden yırtılan kadınlık zarımı sildim. Kimse inanmayabilir. Ama ben gördüm, biliyorum: Kadınlık zarı yıllar sonra yeniden pekişiyor. Hiç değilmemiş gibi oluyor. Bütün tutsaklık perdelerini yırtıyorsun,

yurtıyorsun; sonra bir de bakıyorsun, hiç el değmemişlik. Hiçbir şeye başlanılmamış sanki. Hiçbir şey eskimemiş. Kadın olmadan önce insan olduğunu kendine bile unutturarak” (Sumbaş 12-16).

Evlilik müessesesi ve bir kocanın varlığı feminist kuramcılara göre kadınların kurtuluş şansları olarak önlerine sunulmakta olan zoraki bir seçenektir. Okumak ise toplumca tehlikelidir, ortalık kötüdür ve kadını “kötü” yollara sevk etmektedir. Genel anlamda ataerkil düzenler kadının kocası egemenliği altında yaşamasını güvenilir ve olması gereken olarak görmektedirler:

“Memnune Hanım, ev sahibinin kızını oğluna alabilmeyi tasarladığı için, “Kahve yapan güzel ellerini seviyim senin, yavrum” diyor. “Aman kardeş, bu kızı okutup da ne edeceksiniz? Yazık değil mi? Baksana gül yüzü solmuş. Ver kocaya, o da kurtulsun, sen de. Hem ortalık kötü” diyor” (Ağaoğlu 220).

Aysel toplumun mekanlara yüklediği anlamların farkındadır. Otel ve çevresi toplumun iyi kadınları için uygun yerler olarak görülmemektedir. Aysel bu mekana gitmekten hele orada bir tanıdığının olmasından imtina eder:

“Hele bir kızın orada bir delikanlıyı aramaya gitmesi... Durup dururken Semiha bile neler uydurdu. Bir de Ali’nin oteline gitse, kim bilir oradaki adamların aklına neler neler gelir. Belki artık Ali’nin bile” (Ağaoğlu 230).

Annesinin Aysel’e *“Ah kızım, nereye gitti abin”* demesiyle romanda ilk kez Aysel’in fikri merak edilir. Bu soru Aysel’i öyle etkiler ki neredeyse kendini bir kahraman gibi görmeye ve ilk defa var olmanın mutluluğunu yaşamaya başlar: *“Ben getiririm onu’. Artık kendine güveni olan kocaman bir kadındır (Ağaoğlu 232).*

Aysel evden ayrılan abisini eve döndürmek için dışarı çıkacakken anne, evlatlar arasında var olan cinsiyet ayrımcılığının en somut örneklerinden birini vermektedir. Bu durum Aysel özelinde toplumdaki kız çocuklarının nasıl ötekileştirildiklerini göstermektedir:

“Ne olsa tek oğlumuz. Tek umudumuz...” Aysel, içinde onarılmaz bir kırıklık duyuyor. Yeniden evin kıyıda köşede unutulmuş eşyası olduğunu seziyor” (Ağaoğlu 232).

Cumhuriyetle birlikte gerçek özgürlüğe kavuşacağı sanılan kadınlar, devrimlerin, ulaşılmak istenen ülkünün başat karakteri olarak konumlandırılmaya çalışıldığından

esas manada bir özgürlük henüz onların yaşamına yerleşmemiştir. Kadın, Cumhuriyet kazanımlarının ana aktarıcısı olarak görülmektedir ve yine başkaları tarafından omuzlarına yeni yükler yüklenmiştir. Adalet Ağaoğlu bu noktada kahramanının özgürlüğünü cinselliğini yaşamasıyla eşleştirmektedir (Sumbaş 6). Bu durum modern Cumhuriyet kadının cinsel konular noktasında konumlandırıldığı muhafazakâr yere aykırı bir özellik taşımakta fakat ideolojik olarak sıkışan kadının bilinçli bir cinsel tercihle bu manada özgürleşmesine olanak sağlamaktadır:

*“Birden... **çırılçıplak** oturduğum koltukta... omuzlarımı dikiyorum. Yeniden bana verilen **haklarımı** giyiniyorum... Türkiye'nin ayrıcalıklı **aydın** kadını oluyorum yeniden... Kendim için de ölüyorum... Devredip **soylu** nöbetimi...”*

Otel odasının dışından bazı sesler gelmektedir. Aysel bu seslere dikkat kesilir. Okumuş aydın bir kadın olmasına rağmen kendisi bile tıpkı annesinin ona yaptığı şeyi yapar. Dışardan gelen kadın sesini ötekileştirir. Bunu yaparken kendini yüceltmekte ve hiçbir şey bilmediği halde sesini duyduğu kadını hor görmektedir. Statü olarak kendinden aşağıda gördüğü bir kadınla aynı çatı altında olmanın verdiği ayrıştırıcı hisse kapılmaktadır:

“Bir orospunun sesi bu. Kabul etmeliyim. İşkadını falan nerden çıkıyor? Hostes ya da? Bu da bir iş işte, işler içinde... Bir orospuyla aynı çatı altında bulunmak incitiyor mu yoksa beni? Ve saygıdeğer oluşumu ve yüce düşüncelerimi ve anlamlı ölümümü” (Ağaoğlu 238).

Kadınların yaşadığı ötekileştirilme yalnızca sosyal hayat içinde değil resmi durumlarda da karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar tek başlarına genellikle resmi bir müracaatta bulunmamaktadırlar. Sanki erkeklerle doğrudan ilişkileri yasaklanmış gibidir. Erkeklerle kuracakları iletişim bile kadınlar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Birey olarak kadının bir vasfı yoktur:

“Kapısının olur olmaz saatlerde vurulması alışılmamış bir şey değil. Ama bir köylü. Hem de kadın! Ne ilçeden ne çevre köylerden hiçbir kadın tek başına gelip de bir ezan saatinde Kaymakam'ın kapısını çalamaz. Ona bir derdini söyleyemez. Onlar dertlerini memur karılarıyla iletirler en çok” (Ağaoğlu 258).

Aysel'in Ankara'daki en yakın arkadaşı olan Behire, tıpkı annesi ve diğer kadınların yaptığı gibi toplumsal normların diliyle konuşur. Modern hayatın sosyal

kazanımları ahlaki olarak problemlidir. Karşı cinslerin ne sebeple olursa olsun bir araya gelmesi cinsel çağrışımlar yapmaktadır:

“Yolda oğlanlarla dolaştığını öğrenince de sana kızdım doğrusu. Dolaştığın kimse Aydın yahut başka kim olursa olsun, doğru değil. Yakışık almaz. İstikbalde sana da namuslu bir hayat temenni eder, selamlarımı bildiririm Aysel” (Ağaoğlu 289).

Aysel’e ilgi duyan Ali onunla buluşacağı bir gün kendi kendine söylenmektedir. Burada Ali’nin bilinçaltı vasıtasıyla toplumun kadına karşı duruşu aktarılmaktadır:

“Bakarsın yine tıklarlar eve. Başlatırlar koca bekletmeye... Belki Aysel yine dinlemez” (Ağaoğlu 325).

Ali ile Aysel buluşurlar. Fakat şimdi Aysel’i “görünme” korkusu sarmaktadır. Aysel bir kadın olarak bu durumdan epey mütereddit olur ve insanların kendisine yönelteceği kötü düşünceleri bertaraf etmek için akıl yürütmeleri yapar. Çelişkili düşüncelere yönelir:

“Parkın önünde ona, “Girelim mi?” dedi. “Bilmem ki... Acaba girmesek daha iyi olmaz mı? Otururken görürlerse belki herkesin aklına bir şey gelir. Acaba geri dönüp Cebeci’ye doğru yürüsek mi? Hamamönü tarafından gitmeyelim ama... Orada bizim tanıdıklar oturuyor... Bakın, şimdi buraya gelince düşündüm: Oturmamızın daha kötü olacağını düşündüm... Yürürsek, ne olacak, yolda rastlaştığımızı sanırlar...” (Ağaoğlu 327).

Sonrasında bir anda Aysel içinde bulunduğu durumu kavrayarak bir başkaldırıya geçer. Toplumun ne dediğiyle meşgul olmayı bırakıp birey olarak o anın içinde var olmaya başlar. Bu var olma çabası içinde yaşadığı tereddütleri dindirerek onu sakinliğe kavuşturur:

“Dönelim. Cebeci’ye falan da gitmeyelim. Ne diye saklanacakmışım? Ne diye kıyı bucak dolaşacakmışım yollarda? Yengeçler gibi yan yan, niye? Doğru bulvara çıkalım. Güven Parkı’nın orta yerine de oturalım. Oturacağım işte. Görürler...Eylülde on yedimi bitiriyorum. Kimse bir şey yapamaz. Döverler, söverler. Söz ederler. Ölüm değil ya bütün bunlar. Canımızı da alacak değiller ya? Basıp yürüyeceğim bulvarın ortasında seninle. Havuzun başında da en gözönü yere oturacağım. Çekinecek bir şeyim yok benim. En, en gözönüne oturacağım!..” Ali gülüyordu. İçindeki sıkıntı biraz çözülür gibi olmuştu. *“Gel. Oturacağım bak. Görürsün... Rahatça... Gölge, serin*

bir kanepenin üstünde rahatça oturacağım. Sırtımı yaslayıp, bacaklarımı güneşe uzatacağım. O tüccar herifle de evlenmeyeceğim işte” (Ağaoğlu 329).

Aynı olayın karşılıklı tarafları aynı işi yapmakta fakat yargılanan daima kadın olmaktadır. Aysel bir erkekle mektuplaştığı için yöresinin erkeklerince dışlanacağını düşünmektedir. Bu anda bile kıyafetler aracılığıyla cinsiyetçi göndermeler yapılmaktadır:

“Mavi, ucuz ketenden Yenişehirli kızlara göre etek boyu biraz ihtiyatlı tutulmuş entarisinin cebinden mektubu çıkardı. “Bizim oraların adamlarını bilirim. Kendilerine gizlice, üstelik bir oğlanla mektup gönderen kızı zaten istemezler” (Ağaoğlu 330).

Aysel’in babası Salim Efendi Aysel’in dışarda bir erkekle serbestçe buluşmasını öğrendiğinde sosyal normları devreye sokmaktadır. Aile yapısı kadında bir kötülük, fenalık sezdiği anda (ki bu tamamen kendi törelerine göre gerçekleşmektedir) şiddete başvurmaktadır. Aysel’in Ali ile gayet arkadaşça olan buluşmaları ailesine aktarılınca babasından şiddetli bir dayak yemiştir. Annesi ise namusuna bir hanel gelip gelmediğini kontrol etmektedir. Bu anlarda Aysel susmaktadır. Maggie Humm’un kuram kitabındaki tecavüze uğrayan kadınla aynı tepkiyi vererek söylemini susturur:

“Fitnat Hanım kızını çok sıkıştırdı. Hiçbir şey öğrenemedi. Hamamda gövdesini inceden inceye gözden geçirdi. El değip değmediğini keşfe çalıştı. Bu kız başına gelen felaketin hiç mi farkında değildi? Babasından şu yaşında onca dayak yedi de bir ağlamadı” (Ağaoğlu 335).

Kadınlar cinsellikle ilgili çoğu zaman yanlış bilgilere, efsanelere inanmaktadırlar. Aysel’in öpülmekle gebe kalılabileceğine inanması bu tarz mitolojik bir özellik taşımaktadır:

“Marsilya’ya giden vapurda, güvertede Metin üstüme atılıp da beni öptüğünden bu yana, artık bir yıldır, öpülmekle gebe kalınmayacağını biliyorum çok şükür! İçim rahattı. Muntazam aybaşı olacaktım yine. Tek şeye dikkat etmem gerekecekti: Nikâha kadar aybaşı olmaktan kesilmemeye” (Ağaoğlu 349).

Aysel Çankaya Tepesi civarındaki bir ana geri dönüş yapar. Engin’le (öğrencisiyle) henüz birlikte olmadan evvelki bu zaman diliminde onu evine çağırarak noktasında derin bir tereddüt yaşamaktadır. Bunu soysuz bir düşünce olarak nitelemektedir. Normlar Aysel’e öylesine işlemiştir ki her hareketini topluma

uydurmak zorunda kalmaktadır. Oysa aklından geçen düşünceler onu bu soysuz, kötü düşüncelerle baş başa bırakmaktadır:

“Yoksa benimle eve kadar gelmesinden mi çekindim? “Kocasını kent dışına yolcu eder etmez âşığını içeri almak...”tan korkmak! Yapma. Kendinle bu kadar dalga geçme. Bu kadar da küçültme kendini Bayan Aysel!.. Böyle soysuz bir düşüncenin hesabını nasıl kurarsın? Cinsel bir tutkun bile yok ona. Engin nerden âşığın oluyor senin? Keşke” (Ağaoğlu 350).

Resmi olarak da sosyal normlara uygun olmadığı düşünülen eylemler ve düşünceler Aysel'i kamu görevlileri karşısında zora sokmaktadır. Farklı siyasi düşünceler zararlı görülmekte ve yaşanan herhangi bir olumsuzluk doğrudan aile kavramının suçlanmasıyla sonuçlanmaktadır:

“Müsteşarın karısı, Aysel'in “aile terbiyesinden mahrum” ve dolayısıyla “komünist” olduğuna karar vermişti. Bu karar resmi makamlarca onaylandı” (Ağaoğlu 388).

Tüm bu bilinç süreçleri eşliğinde roman bir otel odasında başlar ve biter. Aysel oraya ölmeye yatmak üzere gelmiştir. Fakat bu anda bile toplumsal kurallar egemenliğini devam ettirmektedir. Ölmeyi başaramayan Aysel, Yaşadığı gelgitler eşliğinde *“başkentin puslu bir Nisan sabahı”*nda oteli terk eder (Ağaoğlu 399).

10.5.Ölü Erkek Kuşlar

İnci Aral'ın Hayatı

1944 yılında Denizli'de doğan İnci Aral İstanbul'da büyümüş ve babasının görevi sebebiyle çeşitli şehirlerde bulunmuştur. Felçli babasının intiharına bizzat şahit olan İnci Aral onun ölümünden sonra halasının yaşadığı Bursa'ya yerleşmiştir (Demirağ 2019).

Çizdiği desenler ve şiirleri Manisa'da yayımlanan Spil adlı dergide yayınlanmıştır. Öğrencilik dönemlerinde okulunun kütüphanesinden, kitaplarından sıkça faydalanan ve sevdiği kişilere mektup yazmaktan keyif alan Aral, resim bölümü mezunudur. (Demirağ 2019). Aral yazdıklarında, bireylerin ekonomik, kültürel olgu ve değişimler tesiriyle şekillenen ruh hallerini, kadın erkek meselelerini, iletişim sorunlarını, aşklarını ve ontolojik kaygılarını incelemektedir. Romanları pek çok ülkede yayımlanmıştır. Aral Kıbatek 2014 ödülünün sahibidir (Aral 1).

Kitabın Özeti ve İncelenmesi

Roman eğitilmiş karıkocanın toplumun üstünde bir entelektüel seviyeye sahip evlilikleri çevresinde şekillenmektedir. Söylemini esirgemeyen, iyi eğitilmiş, dürüst bir hoca olan Ayhan ile içinde iki kişilik barındıran güzel, akıllı, toplumla problemleri olan eşi Suna'nın yaşadıkları aktarılmaktadır.

Suna'nın içinde iki karakter yaşamaktadır. Su daha uysal, evliliğini sürdürmek isteyen, kocasını seven, toplumla daha az çatışan bir karakterdir. Na ise hislerinin peşinden gitmek isteyen, isyankâr, yanlış gördüğü şeylere başkaldıran bir karakter niteliğindedir. Kitapta Suna'nın yaşadığı çelişkiler, çatışmalar toplumsal problemler de eklenerek aktarılmaktadır. İnsanların toplumla uzlaşamadığı durumlar, kadın erkek çatışmaları, duygular, modern yaşamın problemleri gibi meseleler Suna'nın, Ayhan'ın arkadaşı olan Onur'a âşık olması vesilesiyle gelişen olaylar çerçevesinde aktarılmaktadır.

Suna kendini gerçekleştirme eğiliminde, çevresindeki kişilere rağmen yalnızlığıyla barışık, bazen huzursuz, geçmiş yaşantılarının etkisiyle şekillendirdiği olumsuz davranışlarını törpülemeye çalışan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romandaki tüm aşklar adeta ölmeye mahkûm bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kitabın ismiyle de ilişkilendirilen bu durumun ölü doğan aşkları metaforlaştırdığı ifade edilmektedir. (Özdemir 8-10).

Suna Düşköy Yazlık sinemasında komşusuyla karşılaşır. Nuriye Hanım Suna'ya yeni komşularının toplumsal normlarla bezeli “dul” olma vasfından bahseder. Nuriye Hanım toplumun ahlaki konulardaki işgüzarlığını yahut üzerine vazife olmayan ve hiçbir yasa tarafından düzenlenmemiş olan eylemini temsil etmektedir:

“Benden sonra üst kata genç bir dul kadın taşınmış. Eve giren çıkan belli değilmiş artık. Birkaç kez uyaracak olmuş, dinleyen kim...” (Aral 10).

Kızların erken yaşlardan itibaren kıyafetlerine dikkat etmeleri Doğu toplumlarında önemli bir yerde bulunmaktadır. Kıyafetler sosyal alanda ailelerin yaşayışını ve hayat anlayışını temsil etmektedir:

“Keşke dar etek giymeseydim, pek kolay olmuyor bu. Eteklerim sıyrılıyor ve sanırım külotum görünüyor. Bundan çok korkarım. Kan basıncım yükseliyor. Beyaz, tombul, tırnakları kırmızı ojeli bir el kulağıma asılıyor hemen. Çekiyor, çekiyor, sonra

hızla itip mutfak kapısının pervazına vuruyor başımı. Plastik kaplanmış at dişlerinin arasından tıslıyor: Ben sana ne tembih ettim? O hurda kamyonu tırmanma, oğlanlarla oynama demiyor muyum sana ha? Kışını başını bu yaşta açmaya başlarsan nasıl baş edeceğiz biz seninle bakiim! Çekiyor vuruyor, çekiyor vuruyor...” (Aral 11).

Suna kocası Ayhan’dan bahsederken kadın erkek ilişkilerine değinmekte ve romanın ana karakteri olarak toplumsal ayrımı özetlemektedir:

“İşin en önemli yanı da benzeşmenin dişi cinsin zararına işlemesiydi. Benzemek zorunda kalan daha çok kadın oluyordu. Erkek, iki tabak yıkamayı öğrenemezken, kadın biraz akıllıysa yıllar sonra kimlik bunalımına düşüyordu. İsyan ettiğinde azmakla, kudurmakla, kendisini adam edene başkaldırma nankörlüğünde bulunmakla suçlanıyordu” (Aral 24).

Toplum kötülüğün yayılmasının kadından kaynaklandığına inandığı için onun denetlenmesi gerektiğini düşünür. Bu yalnızca Doğu toplumlarında değil Batı’da da pek çok örnekte görülmektedir:

“En alt kattaki dairenin sahibi evini gündelik ya da saatlik kir alıyor kadın getirecekler. En üst katta bir tiyatrocu metresiyle buluşuyor. Şu yeni taşınan kadını da gözlemek gerek daha bir zaman. Kimin ne olduğu belli değil artık çünkü” (Aral 32).

Suna bir Karadeniz şehrinde geçen öğretmenlik döneminden bahsetmektedir. Bekar olduğu için insanların onu ivedilikle evlendirmeye çalıştığını anlatır. Bir kadının yalnız başına yaşayamadığını ve yalnız başına dışarıda geçirilen vakitlerin yadırgandığını aktarmaktadır. Çünkü yanında erkek olmayan bir kadının özgürlüğü toplum hafızasında olumsuz çağrışımlar yapmaktadır:

“O küçük kentte yadırganıyordum biraz. Tek başıma sinemaya gidiyor, liman lokantasında öğle yemeği yiyordum örneğin. Kimi dostlar tutucu bir kentte, görünürde böyle özgür bir kadın tavrı ile ortaya çıkmamdan hoşlanırlarken kimileri de uyarılarda bulunup öğütler veriyorlardı. Kentin en büyük caddesinde bir aşağı bir yukarı yürümem bile dedikodulara neden oluyordu” (Aral 56).

Suna ve annesi bir yolculuk esnasında şoförün verdiği molada yemek için araçtan inmeye çekinirler. Annesi Suna’nın ısrarı üzerine dul bir kadının özgür hareket etmesinin olanaksızlığını ima eder. Dul olmak namusun her an sıkıntıya düşebileceği bir kavram olduğundan dul kadınlar her an dikkatli olmak zorundadır.

“Dul bir kadın, yakışık almaz şimdi şoförle gece yarısı, diyor annem” (Aral 57).

Suna ilk kocasıyla olan evliliğinden bahsederken sosyal yapının onları evliliğe ittiğinden bahseder. Birlikte yaşayan kişiler toplum için tehlikeli görülmektedir çünkü var olan düzenin bozulması için bir tehdit olarak algılanırlar:

“... yoğun bir biçimde sevişmeye başladık. Bizim biraz da ilk merak, ilk heyecan olan duygusal yaklaşımımızı çevremiz evliliğe zorladı. Onun amiri durumunda olan dar kafalı herif biz evleninceye kadar rahat etmemişti kızın namusunu kurtaracak diye. Bir rahatsızlık, bir dedikodu görsen... İşte birbirimizi hiç tanımadan, beş parasız itildik evlenmeye” (Aral 82).

Toplum bu örnekte erkeğe sert olmayı, naiflik ve nezaketten uzak durmayı öğütlemekte, aksini yaparsa da onu “kadınlaşmakla” suçlamaktadır. Kadınlar sohbet esnasında adeta yok sayılmaktadır. Tıpkı bahsedilmemesi gereken kötü bir durum gibi adları anılmamaktadır:

“Evlendikten sonra, sevgi, aşk, sevda gibi saçmalıklardan söz eden erkek, karı kılıklı, âciz, zavallı, şaşkın, dangalak sayılıyordu” (Aral 127).

Onur ile Nazlı’nın sohbet ettikleri anda Onur’un bilinci açıkça ortaya dökülmektedir. Burada kadın kötü nitelendirilebilecek her şeye açılan kapıdır ve iyiliğe dair her şey ondan esirgenmelidir. Kadın felaketlerin, faciaların yaratıcısı bir şeytan gibi tanımlanmaktadır:

“Tutulup bir kadının peşinden gitmek her türlü felakete davetiye çıkarmaktı. Kadınların en önemli özelliği doğuştan orospu ruhu taşımalarıydı çünkü. Kancıktilar. Birazcık zayıflık gösterdin miydi yer bitirir, aldatır, bırakır giderlerdi insanı. Bu saç uzun aklı kısa cins, erkeklerin rahatlığı ve zevkleri için yaratılmıştı. Yalnızca ve tepesinden yumruğu eksik etmemek gerekirdi. Yüz verip sevgi gösterdin miydi hemen şımarır, yakanı kapmaya çalışırlardı” (Aral 127).

Feminist eleştiri erkeklerin de kadınların da efsanelerle dolu mitolojik inanışları olduğunu iddia etmektedir. Onur karısı Güler’in cinsel geçmişinin kirli olmamasını mutluluğa giden yol olarak görmüş ve onunla evlenmiştir. Bekaret erkeklerin güvenli alanıdır. Kadının yaşanmışlığı erkeğin zihnindeki kıskançlık duygusunu dürtmekte, onun ilkel tarafını ortaya çıkarmaktadır:

“Güler'i eğitebileceğini sanmıştı. Tanıdık, bildik biriydi Güler... Gülriz birlikte olduklarında kız değildi ve onun kendisinden önce kimlerle yatmış olabileceği Onur'un kafasını kurcalayıp durmuştu. Bu sıkıntıyı evleneceği kadınla yaşamak istemiyordu” (Aral 141).

Yine mitolojik-efsanevi bir durumla karşılaşmaktayız. Ölmeye Yatmak romanında öpüldüğü için hamile kalacağını sanan Aysel gibi Suna da ilginç bir gebelik korkusu yaşamaktadır:

“Bacaklarını göstere, diyor Turan. Na camı kapatıyor. Çok korkuyor. Günlerce karnının şişmesini bekliyor. Gündelikçi kadına gizlice, bir erkekle konuşunca insan gebe kalır mı, diye soruyor” (Aral 151).

Turan'la görüşmesi daha doğrusu Turan'ın onunla konuşmaya çalışması evde mesele olmaktadır. Hatta öyle bir dereceye gelir ki iş namus meselesine, bekaret kavramına gelmektedir. Aile içindeki erkekler kadınlar üstünde bir hükme sahiptir:

“Ben suçlu değilim, diyorum, ben bir şey yapmadım. Yemin ederim dayı, yapmadım. Söyle, diyor dayım. Belime vuruyor. Söyle ne yaptı sana o it? Neler yaptı söyle?” (Aral 151).

Yazar kadınların ülkesindeki genel durumunu Suna'nın söylemiyle neredeyse bir paragrafta özetlemektedir:

“Kadınlar satılıyor, alınıyor, bıçaklanıyor, parça parça doğranıp çöp bidonlara atılıyor. Kızlığı satılmış küçük kızların kızlığı bozuluyor kız bozmaya meraklı hergeleler tarafından. On yedi yaşında liseli bir kız kendisine tecavüz eden babasını, kocası askerde bir gelin, kayınpederini vuruyor bilinmeyen nedenlerle” (Aral 195).

“Durup dururken, hiç yoktan bir sürü cinayet işleniyor. Bir İETT şoförü komşunun oğluyla yatan karısının gözlerini oyuyor, kulaklarını ve 'orasını' kesip döşemenin altına gömüyor. Bir belalı kezzap atıyor kolladığı kadının yüzüne” (Aral 196).

Suna kadının sıkışmışlığına karşı harekete geçerek isyan etmektedir ve ortak vatandaşlık ve birey olma özelliklerine gönderme yapmaktadır. Aynı hayatı yaşayan iki cinsin farklı haklara sahip olması yasal olarak imkânsız olmasına rağmen toplum,

yasaların da üzerinde bir yaptırım gücüne sahiptir ve kadınlar bu güçle daima mücadele halindedirler:

“Bu saatte parkta bir kadın. Gören kim bilir ne düşünür. Ne düşünür? Ne düşünürse düşünsün. Kadınların da hakkı vardır içip sarhoş olmaya ve gece yarıları parklarda dolaşmaya” (Aral 197).

Suna içindeki iki kişilikten, daha uysal olan Su’nun içinden geçenleri aktarmaktadır. Su’nun bilinçaltı toplumun değerlerinden, normlarından çekinerek ona aykırı olan tavırlara girmek istemez ve kötü vasıflardan kaçınır:

“Kınanmak, hor görülmek istemem. Bizde birlikte yaşadıkları halde evlenmeyen çiftler için kadının o erkek tarafında nikahlanılacak, kesin bir bağlantı kurulacak değerde olmadığı ve bu güveni vermediği yorumu yapılır genellikle...” (Aral 231).

Toplumlar kötü nitelikleri kadına atfetme noktasında meyillidirler. Erkeğin kadınla kıyaslanamayacak kadar sınırsız bir özgürlük alanı bulunmaktadır:

“Herkes duyar, tedirgin oluruz. Özellikle senin açısından hoş bir durum olmaz. Neden benim için hoş olmuyor, kadın olduğum için mi? Toplumun bu konudaki eğilimlerini biliyorsun... Peki ya senin açısından? Seni kimse kınamaz değil mi? Erkeksin çünkü. Doğaldır böyle şeyler erkekler için” (Aral 255).

Roman’da üç ana karakter bulunmaktadır. Ayhan, Suna ve Onur. Entelektüel birikimlerine, yaşamışlıklarına ve eğitimlerine rağmen klasik cinsiyet rollerine göre yetiştirilen bu kişiler, ne kadar isteseler de bu durumdan sıyrılamamaktadırlar. Bu anlayışa göre kadın iyi bir eş olup mutlu bir yuvaya sahip olmalıdır. Ağırbaşlı davranmalıdır. İşte bu düşünceyle yetiştirilen kişiler problemleri durumlarla karşılaşmaktadırlar. Bilinç altında bastırılan ataerkil düşüncelerin patlama anları görülmektedir:

“Şiddetle vuruyor yüzüme (kocasını için) ... Nankör! Üç yıldır, tam üç yıldır senin o boktan aşkına katlanıyorum. Ama sende insanlık ne gezer! Yeniden vuruyor yüzüme, savruluyorum...

-Öldüreceğim seni...

-Yüzüme vuruyor aralıksız. Çırpınıyorum...” (Aral 345).

Ayhan’la şiddetli bir kavgaya tutuşan Suna yıllardır ona söylemediği ağır cümleler kurar. Niçin Ayhan’ın yanında olduğunu, ona neden tekrar döndüğünü

sorgulamaktadır. Ayhan bu cümleler karşısında geçirdiği bir sinir kriziyle beraber Suna'yı öldüresiye dövmeye başlar. Birileri polisi arayıp polis kapıya geldiğinde Suna onlardan kendisini kurtarmasını bekler fakat polis dayak yemiş, perişan halde bir kadının söylemini dikkate almayarak aile içi bir duruma müdahale etmekten çekinmektedir. Unutulmamalıdır ki bu aile kavramının reisi erkektir ve onun beyanı esastır. Erkek resmi makamlarca da kayırlan ırktır. Buradaki esas mesele sosyal bir normun resmi bir görev esnasında kanun niteliğine dönüşmesidir:

“Beni öldürmek istiyor, diyorum. Burada kalamam. Evli misiniz, diye soruyor biri. Evet, karım, diyor Ayhan. Götürün beni, diyorum yeniden. Cinayet işlenecek yoksa. Götüremeyiz, diyor öteki polis. Aile içi durumlar. Karışamayız. Bir şikâyetiniz varsa yarın sabah adli tabiplikten rapor...” (Aral 347).

SONUÇ

Dünya genelinde gerçekleştirilen kadın hareketleri ülkemizde özellikle son elli yılda etkisini göstermektedir. Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasındaki süreçte kadınlar geniş haklara sahip olmaya başlamıştır. Kadın yazar ve şairlerin sayısının giderek artması, okullaşma ve okuma yazma oranının yükselmesi gibi nedenlerle kadınların eğitim ve iş hayatına katılımı günümüzde giderek artmaktadır.

Kadın karakterli roman sayısının artması ve kadınların hayat deneyimlerinin paylaşılması sonucu edebi eserlerde yeni bir kapı aralanmıştır. Daha önce yalnız erkeklerin bakışıyla yansıtılan sosyal yapı farklı bir yorumlamayla ele alınmaktadır. Bu yorumlama sonucu kadınların olaylara bakışının, toplumdaki durumlarının ve maruz bırakıldığı olumsuzlukların ortaya konmasıyla bir birey olarak edebi eserlerde var olmaları sağlanmaktadır. İncelenen örneklerde toplumsal yapıların eserlerde kendini gösterdikleri görülmektedir. Dolayısıyla romanlar toplumsal cinsiyet meseleleri vb. konular için bir belge niteliğinde değerlendirilebilmektedir.

Eserler incelendiğinde kadınların belli sınırlar içine sıkıştırıldığı görülmektedir. Hem Batı hem de Doğu toplumlarında ötekileştirilip erkeğin edilgen öznesi olarak konumlandırılan kadınlar, bir yandan köleleştirilirken bir yandan da bunların genetik görevleri olduklarına inandırılmışlardır. Toplum yapısı kadının bu duruma isyan edip karşı çıkmasını engellemek için normlarını oluşturmuş ve ceza sistemini işletmiştir. Bazen uyarılar ve söylemle yetinen bu sistem çoğu zaman şiddete, cinayete, taciz ve tecavüzlere başvurmaktadır. Kadının ehlileştirilmesi bu şekilde gerçekleştirilmekte ve erkeğin hükmü sürdürülmektedir. Romanların neredeyse tamamında kadınlar şiddet görmekte, ötekileştirilmekte ve bu şekilde erkekler tarafından baskılanmaktadır. Sistemin bu şekilde kurulmuş olması kadınların itiraz mekanizmalarını geliştirmelerine engel olmaktadır. Mevrure'nin, Aysel'in, Suna'nın, Macide'nin ve Cevriye'nin yaşadığı olaylar tüm bu olumsuzlukları ve kadınların bunlara karşı tepkilerini örneklendirmektedir.

Eserlerdeki pek çok kadın eğitilmiş, kültürlü karakterler olarak karşımıza çıkar. Cevriye hariç ana karakterlerin tümü eğitilmiştir. Bu durum eserlerdeki erkek karakterleri rahatsız etmektedir. Okumuş, bilgili, sosyal kadınlar klasik aile yapısı ve düzen için birer tehdit olarak algılandığından ne kadar modern, Batılı, ataeril yapıdan

uzak görünseler de eserlerdeki erkek kahramanlar, mevcut yapının kendileri lehinde korunması noktasında ısrarcıdırlar. Söylemlerindeki eşitlik ve modernlik uygulamalarında genellikle aksi şekilde seyretmektedir. Roman boyunca modern, anlayışlı, çağdaş görünen Ayhan'ın, son bölümde Suna'yı ölümcül şekilde dövmesi bunun en belirgin örneğidir. Kahramanlar içlerindeki ataerkilliği (ne derecede olursa olsun) bir şekilde yansıtmaktadır.

Eserlerde kadınlar kendilerini sıkıştıran ve eşit birey olma özelliklerini engelleyen durumlardan, toplumsal normların onları yok sayan, edilgenleştiren, erkek karşısında adeta bir köle konuma getiren kurallarından sıyrılmak için eğitilmiş olmayı var olma mücadelesinin önemli bir adımı olarak görmektedir. Eğitilmiş olmayan Cevriye karakteri mesleğinin de etkisiyle toplum tarafından doğrudan dışlanmaya maruz kalmaktadır. Eğitilmiş olan kadınlar diğerlerine göre bir adım önde ve sözleri daha fazla ciddiye alınan bir konumdadırlar. İncelenen eserler bu bağlamda eğitimi, kadının özgürleşmesindeki önemli bir adım olarak sunmaktadır.

Araştırmada örneklenen romanlara bakıldığında Doğu toplumunun mistik duygular barındıran kadın yapısı ile içinde sosyal normlara isyan bulunan modern zihniyetin birlikte yaşadığı, ikilemli dünyaya sahip birçok kadın karakter görülmektedir. Bilinçlerinde ve dolayısıyla söylemlerinde var olan bu ikilem, eserlerde kadınların tavırlarına, davranışlarına da yansımaktadır. Söylemini saklamayan, erkekle yan yana durabilen ve pek çok kez ona karşı koyabilen bu söylem, kadınlar için hayati özellik taşımaktadır. Mevrure'nin ve Macide'nin mücadeleleri bunun somut birer örneğidir.

Feminist edebiyat eleştirisi susturulmuş kadın söyleminin metinlerde nasıl ele alınması gerektiği noktasında ve yeni bir okur yapısının oluşturulmasındaki yol göstericiliği ile eserler incelenirken bizlere ışık tutmuştur. Özgür olan, özgürleşme yoluna giren kadınların durumu ve erkek esareti altında yaşayanların sorunları gibi pek çok problem kadın karakterlerin ağzından söyleme dönüşmektedir. Yazarlar kadınların özgür söylemlerine eserlerinde yer vermekte ve bu söylemin oluşmasındaki nedenlere de sahip çıkmaktadırlar. Değişimin temel nitelikleri okura aktararak kadınlara örnek olunmaktadır. Özellikle kahramanların mücadeleci tarafları bu konuda etkili olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Sarıçelik Abbasbeyli, Rahime. “Sabahattin Ali Roman Karakterlerindeki Kadınsılık Erkeklik ve Cinsel Yönelimler”, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, no: 9, (Güz Dönemi 2015): s. 129-142.
- Ağaoğlu, Adalet. *Ölmeye Yatmak*. İstanbul: Everest Yayınları, 2021.
- Ali, Sabahattin. *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Aral, İnci. *Ölü Erkek Kuşlar*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.
- Argunşah, Hülya. *Kendini Yazmak*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Arpacı, Murat. “Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgesinin Kültürel İnşası”, *Fe Dergi*, Cilt:11 no:1, (Mayıs 2019): s. 140-154.
- Atasü, Erendiz. *Türk Romanında Bir Gezinti*. İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Atasü, Erendiz. *Kadınlar da Vardır*. İstanbul: Can Yayınları, 2021.
- Ayaz, Hüseyin. “Ölmeye Yatmak Romanında Ayselin Yabancılaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt: 2 no:2 (Kış 2009): s. 33-40.
- Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Aytaç, Gürsel. *Edebiyat Eleştirisine Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Barthes, Roland. *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- De Beauvoir, Simone . *Konuk Kız*. İstanbul: Payel Yayınevi, 1972.
- De Beauvoir, Simone. *İkinci Cinsiyet* . İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Cohn, Dorrit. *Şeffaf Zihinler Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Çakmak, Banu. (2011). “Tanzimattan Cumhuriyet’e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili Ve Kadın Sorunu”, *İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, no:18 (Haziran 2013): s. 44-79.

- Demirtaş, Mustafa. “Postyapısalcı Edebiyat Kuramında Metnin, Okurun ve Okumanın Tekillliği”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, no:4 (2015): s. 65-90.
- Derviş, Suat. *Fosforlu Cevriye*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2022.
- Donovan, Josephine. *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2021.
- Eco, Umberto. (2009). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. İstanbul: Can yayınları, 2009.
- Enginün, İnci. *Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Eren Kaya, Fazile. (2019). “Hamîdî’nin Hurşîd ü Hâver Mesnevisinin Cemâlî’nin Mîhr ü Mâh ve Şeyhoğlu Mustafa’nın Hurşîd ü Ferahşâd Mesnevileriyle Karşılaştırılması”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt:3 no:4 (Aralık 2019): s. 323-333.
- Finn, Robert Patrick. *Türk Romanı*. Ankara: Bilgi yayınevi, 1984.
- Friedan, Betty. *Kadınlığın Gizemi*. İstanbul: E yayınları, 1983.
- Genette, Gerard. *Anlatının Söylemi Yöntem Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Greer, Germaine. *İğdiş Edilmiş Kadın*. İstanbul: Pencere Yayınları, 1996.
- Hamzaoglu, Mehtap. “Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet Dönemine Türk Toplumsal Ve Siyasal Yaşamında Öne Çıkan Kadınlar”, *Lectio Socialis*, Cilt:2 no:1 (2018): s. 74-92.
- Humm, Maggie. *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Say Yayınları, 2002.
- Irıgaray, Luce. *Başlangıçta Kadın Vardı*. Ankara: FOL Kitap, 2022.
- Sönmez İşçi, Günseli. *Yıldızları Seyreden Kadın, Suat Derviş Edebiyatı*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2015.
- Johnson Mark, George Lakoff. *Metaforlar Hayat, Anlam Ve Dil*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2015.
- Karabulut, Mustafa. “Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Üzerine Tematik Bir İnceleme”, *Erdem Dergisi*, no:64 (Haziran 2013). s. 49-69.

- Kaya, Şehriban. “Suat Derviş’in Romanlarında Kadın Karakterler”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt:24 no:96 (2018): s. 97-110.
- Kristeva, Julia. *Simone de Beauvoir Aramızda*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.
- Kundera, Milan. *Roman Sanatı*. İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Millett, Kate. *Cinsel Politika*. İstanbul: Payel Yayınevi, 2018.
- Molacı, Melike. “Irigaray’ın Mağarası: Aynı Erkek, Ayna Kadın”, *Özne, Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları*, no:24 (Bahar 2016): s. 503-521.
- Özdemir, Gülseren. “Ölü Erkek Kuşlarda Kadın ve Erkek Dünyası”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji (Makale Bilgi Sistemi)*, (2008): s. 68-72.
- Özen, Beste. “Türk Edebiyatı’nda Ölümçül Kadın ve Kurban Kadın Tiplerinin Gelişimi”, *BAU ART Sanat Dergisi*, Cilt:1, no:1 (Aralık 2023): s. 19-36.
- Öztürk, Hüseyin. “Erilden Dişile Metinler: Feminist Edebiyat Eleştirisi İle Öykü İncelemesi”, *TUDOK 2021* Cilt:2, (Haziran 2021): s. 1267-1276.
- Safa, Peyami. *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Sivri, Gizem. “Karakol Aynasında Kadın Aksı: Fosforlu Cevriye Romanında Kadın, Suç, Aşk”, *Feminist Tahayyül Akademik Araştırmalar Dergisi*, no:2 (Ağustos 2023): s. 386-401.
- Sumbaş, Ahu. “Adalet Ağaoğlu’nun Ölmeye Yatmak Romanı Üzerinden Türk Modernleşmesinin Kadın İmgisinin Eleştirisi”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:41, no:2 (Temmuz 2017): s. 3-30.
- Şahan, Kayhan. *Şiirde Derin Yapı Metafor Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ebabil yayınları, 2020.
- Şeker, Aziz. “İçimizdeki Şeytan’a Yenilmeyen Macide’nin Toplumsal Cinsiyet Açısından Düşündürdükleri”, *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, no: 19 (Haziran 2020): s. 297-308.
- Şeker, Aziz. “Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Edebi Metinlerde Kadın Gerçekliği”, *Söylem Filoloji Dergisi*, Cilt:4, no:2 (Aralık 2019): s. 347-359.

Şengül, Mehmet Bakır. “Kadın Edebiyatı: Bir Varoluş Mücadelesi”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, no:44 (Mart 2016): s. 203-211.

Özcan Tarık, Sema Oruç. “Cumhuriyet dönemi Türk romanında Kadın İmgesi: Kafesin Ardından Kurtuluşa”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:30, no:2 (Temmuz 2020): s. 121-131.

Toprak, Hicret K. “Asri ve Hür Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın Kimliğinin Dönüşümü”, *İnsan Ve Toplum*, Cilt:9 no:3 (Eylül 2019): s. 41-65.

Woolf, Virginia. *Kendine Ait Bir Oda*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021.

Yavuz, Ayşe Duygu. “Peyami Safa'nın Sözde Kızlar Romanında Kadın Kimlikleri”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, no:14 (Mart 2019): s. 118-130.

Yılmaz, Ahmet. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:9, no:20 (Haziran 2010): s. 191-212.

Yivli, Oktay. *Öykü Nasıl Okunur*. İzmir: Günce Yayınları, 2019.

Yücel, Tahsin. *Anlatı Yerlemleri Kişi/Süre/Uzam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Yürüt, Berna. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, *Tbb Dergisi (özel sayı)* (2017): s. 365-396.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Öztürk, C. (2024). *Darülmuaallimat*. TDV İslam ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulmuallimat> (E.T.: 02.11.2023).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/aral-inci> (E.T.: 03.11.2023).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suat-dervis> (E.T.: 02.11.2023).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/safa-peyami> (E.T.: 03.11.2023).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adalet-agaoglu> (E.T.: 03.11.2023).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabahattin-ali> (E.T.: 02.11.2023).

<https://tdk.gov.tr/> (E.T.: 10.10.2022).

<https://dergipark.org.tr/tr> (E.T.: 02.10.2022).

<https://dergipark.org.tr/tr> (ET.: 02.10.2022).

<https://sozluk.gov.tr/> (ET.: 02.10.2023).

